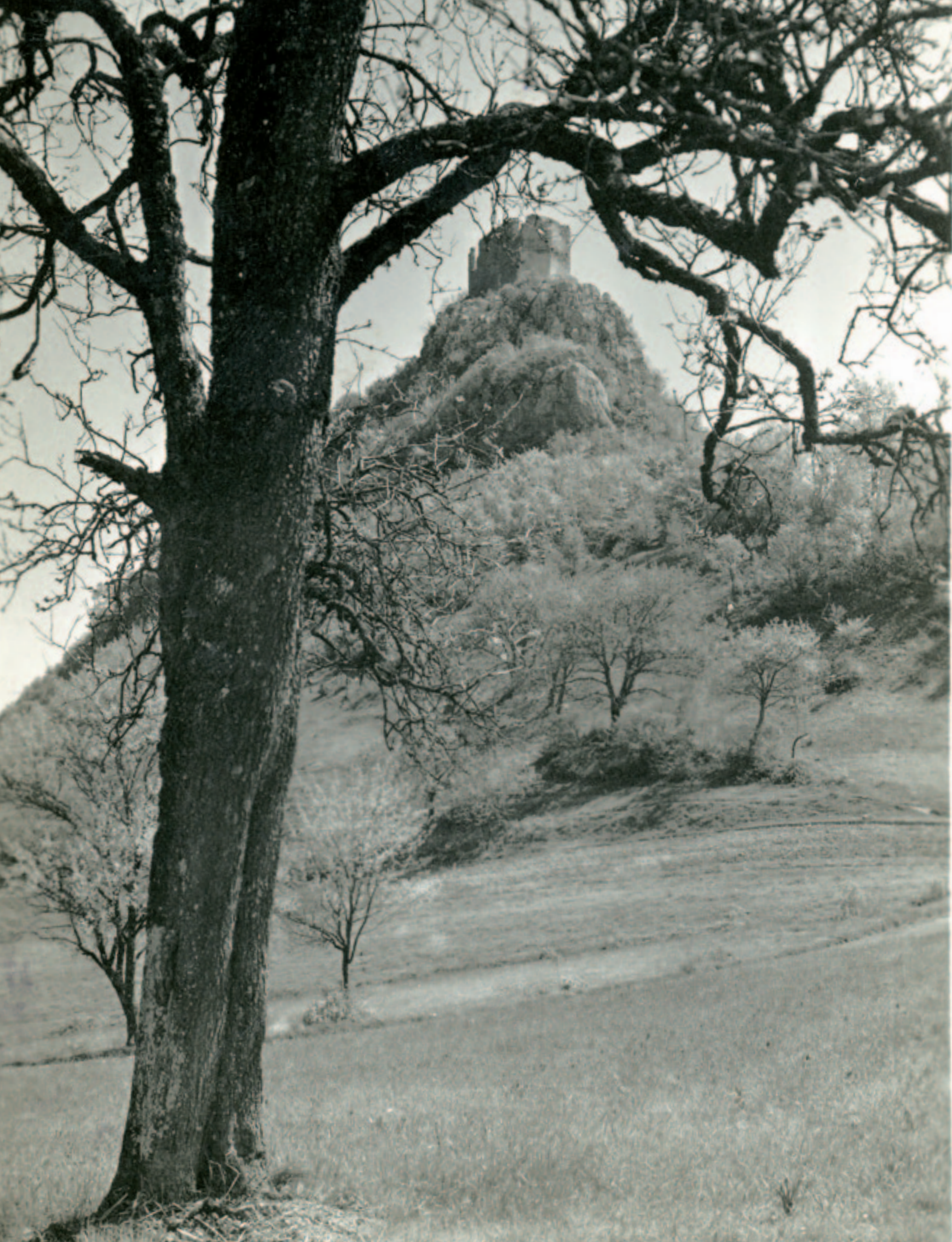

Samobor i okolica u ranome novom vijeku

Hrvoje PETRIĆ

O povijesti okoliša u ranome novom vijeku

Vode

Od voda za svakodnevni život Samobora bio je najvažniji potok Gradna, no za šire je samoborsko područje od velike važnosti bila rijeka Sava. Djelomično se izgled rijeke Save može pratiti prema geografskim kartama iz 17. stoljeća. Na Stierovoj karti iz 1664. godine lijepo je prikazana rijeka Sava (Saw fl.),¹ kao i na Cantellijevu zemljovidu iz 1690. godine.² Stjepan Glavač je 1673. načinio kartu s preciznijim prikazom rijeke Save. Samobor je prikazan prilično udaljen od rijeke koja od Susedgrada ima vijugav tok.³

Prema opisu s kraja 18. stoljeća, »rijeka Sava presijeca ovaj kraj s mnogo rukavaca i kanala koji tvore mnogo otoka, od kojih su neki šumoviti, a neki obrađeni, a neki se, pak, sastoje samo od pješčanih prudova. Prilikom bujanja vode svi ti otoci, kao i okolna sela i njihove okoliše, budu poplavljeni. Širina i dubina zbog tako velike raznolikosti gotovo se ne može odrediti, napose zato što mnogi od njih, čak i najveći, tijekom svake poplave mijenjaju svoj izgled, a pjeskovito dno zbog vrlo jakog toka vode bude nanošeno čas amo čas tamo. Češće se dogodi da se otvaraju neki novi kanali, a drugi, pak, stari da budu najvećim dijelom zatrpani. Ipak, najveća širina ne

prelazi 160 hvati, a najmanja ne pada ispod osam hvati. Dubina se voda isto tako naizmjenice mijenja nakon rasta i pada vode, no ipak nikad nije tako plitka da njome ne bi mogli napredovati brodovi. Isto se tako i obale mogu odmjeriti samo nakon stalno izmjeničnog rasta i pada vode. Rijeka se obično izliva u proljeće i jesen, katkad i usred ljeta kada se ponešto tvrdooglavo otapa snijeg u visokim gorama, a otapanje uzrokuje vrućina sunca i k tome topli pljuskovi. No ove potonje poplave ne traju dugo kao one prve poplave, koje se često zadržavaju više od mjeseca, pa i dva mjeseca. Tijekom poplave prekinute su sve ovdašnje komunikacije.«⁴

U blizini Samobora je oko 1780-ih godina sačuvan još jedan opis Save: »Rijeka Save i u ovdašnjem je kraju podijeljena u mnogo rukavaca i zavojitih kanala koji isto tako tvore mnoge otoke, dijelom šumovite, a dijelom obrađene. Samo neki od njih pokretne su pješčane prudine, koje rijeka tijekom poplave, kad joj je tok vrlo brz i snažan, stvara čas na ovom, čas pak na drugome mjestu. Rukavci koji presijecaju taj kraj u mnogo otoka imaju vrlo raznolike širine i dubine, koje se upravo zbog neprestanih mijena nikada pouzdano ne mogu odrediti. Često se, nakon poplave, može primijetiti ne samo da se širina tih rukavaca na nekim mjestima povećala, a na nekim pak smanjila, nego da je i sama priroda katkad iskopala sasvim nove kanale, a zatrpalala najveći dio onih koji su postojali prije, koji dobivaju sasvim posebne širine i dubine. No, najveći kanali nisu širi od 180 hvati, a najmanji nisu uži od deset hvati. Dubina vode s obalama naizmjenice bude čas dublja, čas plića, no vrlo se rijetko preko nekih od njih može prijeći. Za srednje visoke vode nisu širi od tri hvata, niti plići od četiri stope.«⁵

Potok Gradna protjecao je kroz trgovište Samobor, a prema opisu iz 1780-ih »širok je deset hvati i dubok stopu,

1 Ljudevit Krmpotić, Izvještaji o utvrđivanju granica Hrvatskog Kraljevstva od 16. do 18. stoljeća, Hannover-Karlobag-Čakovec 1997.

2 Giacomo Cantelli da Vignola, Parte della Schiavonia..., Roma 1690, u: G. G. Rossi, Mercurio geografico overo..., Roma 1692. - 94., prema: Atlas Hungaricus 2, Budapest 2000., 522.

3 Kartu je u nakladi »Vrela i prinosi« u Sarajevu 30-ih godina 20. stoljeća za objavljivanje priredio Miroslav Vanino koji je na više mjesta pisao o Glavaču. Miroslav Vanino, Kartograf Stjepan Glavač D. I. (1627.-1680.), Vrela i prinosi, knj. 6, Sarajevo 1936., 139-143.; isti, O postanku zemljovida Hrvatske od Stjepana Glavača (1673.), Hrvatski geografski glasnik, br. 8-10, Zagreb 1939., 247-252.

4 Zagrebačka županija (I.), Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, pri. Mirko Valentić, Ivana Horbec, Ivana Jukić, Zagreb 2009., 272-273.

5 Zagrebačka županija (I.), Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, 273-274.

Za razvoj samoborskog kraja Sava je uvijek imala veliko značenje – savski poloj kod Bobovice (RI)

ima kamenito dno i neprimjetne obale. Preko njega se na gotovo svim mjestima može prijeći. Kad nabuja, potok postaje vrlo brz i snažan, no ipak ne prijeći prolaz kroz trgovište. Dva potoka - Mala Gradna i Bežanec – koji se spajaju nedaleko od trgovišta, a u samom trgovištu Samoboru s potokom Gradnom – neznatni su, osim u vrijeme poplave, i preko njih se na većini mjesta može provesti kolima. Tijekom poplave, kada poplave zajedno s Velikom Gradnom, općenito zapriječe prolazne putove na šest sati. Drveni most, koji je posred trgovišta sagrađen preko toga potoka, dug je 15 hvati i širok sedam koraka i ne bi izdržao prijevoz topova niti teška kola s topovima i drugim naoružanjem te pontonska kola.«⁶

Od drugih vodotoka opisanih krajem 18. stoljeća važan je i potok Bregana »koji se spaja sa Savom kod Malog Otoka, širok je 20 hvati, dubok tri do četiri stope, ima blatnjavo dno i šest do osam stopa visoke, strme obale. Preko potoka se osim preko mosta ne može prijeći. Potok poplavi zajedno s rijekom Savom. Potok Bistrac, koji teče kod Bobovice i Velikog Otoka, širok je pet koraka, dubok stopu do dvije stope, ima pjeskovito dno i neprimjetne

obale. Preko njega se može prijeći na mjestima gdje su na karti označeni prolazni putovi, osim u doba poplave.«⁷

Samoborsko je područje bilo pogođeno poplavama Save, a samo trgovište Samobor plavilo je Gradna. Problemi oko uređenja toka Save najčešće su bili vezani uz uređenje nasipa koji su trebali štititi od poplava te uz pitanje plovnosti rijekom. Sabor je odlučio da se 1570. osnuje komisija koja je trebala ispitati mogućnost sprečavanja poplave na području Turopolja. U međuvremenu su se donosile odluke o gradnji nasipa ali to očito nije bilo kvalitetno napravljeno jer podaci ukazuju na to da su nasipi bili loši te da ih je stalno treba popravljati. Takve su odluke donesene 1642. godine za rijeku Savu te u narednom razdoblju za gradnju nasipa kod Podsuseda 1656. godine, oko Zagreba 1666., kraj Dubrovčaka 1685., blizu Brdovca 1688. godine itd.⁸

I kasnije su donošene mjere za borbu protiv poplava. Saborska politika je bila usmjerena na rijeke Savu i Dravu. Npr., na saborskom zasjedanju održanom 4. rujna 1730. donesene su mjere za obranu od poplava na Savi i Dravi. Osim na Samoborskom vlastelinstvu na Savi su se

⁶ Zagrebačka županija (I.), Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća 254-256.

⁷ Zagrebačka županija (I.), Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, 273-274.

⁸ B. Vujasinović, Uređenje voda, gradnja plovnih kanala: propisi do kraja 18. stoljeća, Hrvatske vode, 32, Zagreb 2000., 280.

Rječica Gradna u središtu Samobora – nekad nije bila uređena i česte su bile poplave (razglednica iz 1921., KČS)

te mjere morale provoditi kod Narta, Čerlenjaka i Želina, a na Dravi kraj Karlovca, Velikog Otoka i Varaždina.⁹

Vezano uz uređenje Save bilo je pitanje plovnosti rijeke jer je njeno korito bilo zapušteno. Podaci ukazuju na to da su se na Savi nalazile brojne vodenice koje su smetale brodovima prigodom plovidbe, a u rijeci brojno korištenje od drveća te granje. Također su postojali planovi uređenja kopitnica odnosno uskih nogostupa uz obalu po kojem su hodali konji koji bi vukli riječne brodove. Čišćenje korita Save sustavno je počelo od oko 1733. godine kako bi plovidba bila što sigurnija i uspješnija, no to se više odnosilo na donji tok rijeke.¹⁰

Potok Gradna¹¹ znao je plaviti, o čemu je zapisao Milan Lang: »Naoko nedužna naša Gradna često je već za velikih kiša ili proloma oblaka toliko nabujala i uzbijesnila, da joj je plitko korito postalo pretijesnim, te se voda iz njega razlijevala i poplavila obalu kadšto manje, kadšto više. (...) Starac Juraj Tkalčić pripovijedao je po kazivanju svoje babe Ane Vukovičke da je g. 1796. bila

silna poplava Gradne. Ta je poplava bila strašnija od one u godini 1904. Voda je tada stajala na trgu Lepolda Salvatora na hvat visoko, a kako je bila jaka, donijela je na trg i jednu kravu, koja se tu jedva nekako zaustavila.«¹²

Rudarenje, okoliš i šume

Rudarenje u rudniku Ruda te prerada bakrene i željezne rude od 16. do kraja 18. stoljeća utjecali su na okoliš, tim više što je za potrebe korištenja bakrene i željezne rude, a kasnije i sadre (gipsa) s vremenom otvarano sve više kopova. Usto, sagrađeno je mnogo postrojenja za preradu. Treba istaknuti da su te aktivnosti bile izvedene u zatvorenome šumskom prostoru bazena porječja potoka Rudarska Gradna (on obuhvaća 16,25 četvornih kilometara). Zbog tadašnje rudarske tehnike uz veće rovove rudnik je imao i mnogo malih jama čiji su ostaci i danas vidljivi. Na okoliš utjecaj je imala i sječa šuma za potrebe rudnika i prerade rude, što je dovelo do ogoljelosti dijela

⁹ ZHS, knj. 3, 275.

¹⁰ K. Tkalac, Sava kao plovni put u 18. i 19. stoljeću, Radovi Centra za organizaciju naučnoistraživačkog rada u Vinkovcima, sv. 2, Vinkovci 1973., 213, 26-217.

¹¹ O Gradni usp. M. Čebušnik, B. Debović, Voda, most, mlin. »Gradna zvanoga potoka vekivečnoga i čez oppidum tekućega imamo«, Samobor 2007.

¹² M. Lang, Samobor, 1012-1013. Prema Praunspergerovoj karti iz 1764., Gradna je prikazana kao izregulirana u većem dijelu toka samoborskim središtem. Na karti je ucrtano deset ada, 16 mostova i osam mlinova na Gradni. Na središnjem trgu podignuta je drvena ograda uz lijevu obalu, no mala je vjerojatnost da je ona bila napravljena u svrhu obrane od poplava.

površina, nakon čega su se javili destruktivski padinski procesi (klizanje, jaruženje, spiranje, urušavanje) te akumulacijski oblici reljefa. Problem je u tome što je u okolici Ruda izvađena velika količina jalovine kojom je zasipana cijela padina ispod rudnika i dalje sve do potoka Rudarska Gradna. Utjecaj na okoliš imale su i peći za preradu ruda te niz drugih objekata za potrebe rudarenja. Osim jalovine iz rudarskih okana, na tom je prostoru odložen i ostatak nakon taljenja (šljaka) iz talionice bakra i kasnije željeza. Na tom su prostoru također vidljivi padinski procesi (osobito urušavanje).¹³

Koliko je bilo bogatstvo šuma, ali i učinkovita briga o šumama, dovoljno govori podatak da je dva stoljeća kasnije samoborsko područje imalo oko 12.500 ha šuma, odnosno 44 posto površine bivše općine Samobor. U nizinskom dijelu zabilježene su uglavnom šume hrasta lužnjaka (*Quercus robur* L.), nizinskog brijesta (*Ulmus campestris* L.) i poljskog jasena (*Fraxinus angustifolia* Wahl.), a u briježnom dijelu najčešće šume hrasta kitnjaka i običnoga graba (*Quercus-Carpinetum Croaticum* Horv.), hrasta kitnjaka i pitomog kestena (*Quercus-Castanetum Croaticum*, Horv.), hrasta medunca i crnoga graba (*Quercus-Ostryetum carpinifoliae* Horv.) i bukove šume (*Fagetum croaticum*, Horv.). Današnje crnogorične šume nisu autohtone te su one podignute pošumljavanjem od kraja 19. stoljeća, što znači da ih nije bilo u ranome novom vijeku.¹⁴

Korištenje šuma imalo je veliku važnost jer se iz šuma dobivalo drvo koje je bilo nezamjenjivo u ljudskoj svakodnevnici. Ono se koristilo za ogrjev, građevinski materijal, izradu oruđa za rad, namještaja, predmeta u kućanstvu itd. Krčenjem šuma i šikara stvarale su se nove poljoprivredne površine. Hrastove i bukove šume su, uz ostalo, služile i za žirenje svinja pa se bez njih nije moglo zamisliti svinjogojstvo.¹⁵ U šumama se nalazila divljač, što je omogućavalo lov.¹⁶

Samoborski je prostor u ranome novom vijeku bio relativno bogat šumskim površinama, ali je istovremeno bio podvrgnut i njihovoj krčenju. Način prikazivanja šuma na kartama ranoga novog vijeka sastoji se od jednostavnog simboličkog prikaza bez kvantitativnih i kvalitativnih elemenata. Hirschvogelova karta Slavonije, Hrvatske i Kranjske iz 1573. prikazuje samo veće šume u Slavoniji. Kako je ta karta očito nastala na osnovi Lazusove karte Ugarske, prikaz šumskih površina samo je simboličan. Sto godina kasnija Glavačeva karta Slavonije i Hrvatske iz 1673. godine, nažalost, ne daje podatke o

šumama. Kod prikaza terena vegetacijski pokrov tematski je marginaliziran, a često i dekorativan prije nego funkcionalan, fokus je na prikazivanju vodenih tokova i specifičnosti reljefa. Sedamnaesto i osamnaesto stoljeće obilježeni su intenzivnim krčenjem. André Blanc piše da »u tom pogledu posjedujemo tri dokaza ili svjedočanstva: toponimiju, isprave o naseljavanju doseljenika, te katastarske planove«.¹⁷

Uspoređi li se ravničarski (sjeveroistočni) i brdoviti (jugozapadni) dio samoborskog područja, vidi se da je u 18. stoljeću više šumskih površina bilo u brdovitom dijelu, koji je zapravo bio šuma ispresijecana manjim naseljima u dolinama i na povoljnim terenima, dok je nizinski dio bio uglavnom iskrčen.¹⁸ Prije početka regulacije potoka i depresija (od druge polovice 18. stoljeća), u prostoru uz rijeku Savu bilo je znatno više močvara i niskih livadnih terena, dok je dobar dio šumskih površina posječen i pretvoren u livade i oranice, kao dio procesa ponovnog naseljavanja. O prostoru nekadašnjih šuma govore brojni toponimi u nazivima drveća.¹⁹ Nije samo dolazilo do uništavanja nizinskih šuma hrasta lužnjaka, nego i u briježnom području, posebno na blagim nagibima gdje su posječene šume hrasta kitnjaka i običnoga graba.²⁰

Postoje podaci o sječi šuma na samoborskom području. Npr. 1589., kada je Tomo Erdödy dao posjeći hrastovu šumu samoborskog trgovišta od koje je drvo odvezeno u Rude za potrebe ljevaonice bakra. 100 vozova drva iz te šume odlučio je upotrijebiti za vlastite potrebe. Nakon toga je, iste godine, dao posjeći i drugu šumu trgovišta zvanu Gay Koztanyev. Krajem 16. stoljeća provizori Samoborskog vlastelinstva branili su stanovnicima trgovišta Samobor pristup u njihove šume i vinograde. I u 17. stoljeću se nastavila sječa šuma za potrebe u Rudama te je 1633. zabilježen podatak da su rudari iz Ruda i kmetovi vlastelinstva sjekli šume samoborskog trgovišta te na tome zemljištu sadili vinograde.²¹

Moguće je pretpostaviti da su »prije osnivanja Vojne krajine, kao i tijekom turske okupacije, slavonske šume bile prašume. Bila su to rijetko naseljena poplavna područja rijeke Save. Iz tog vremena nemamo podatke o nekim propisima o gospodarenju tim šumama.«²² Teško je reći je li bilo i uz rijeku Savu kraj Samobora. Možda su

13 I. Dujmović, Fizičko-geografske značajke Samoborskog gorja i Plješivčkog prigorja, Samobor 2007., 76-78.

14 D. Klepac, Šumsko bogatstvo Samobora, Šumarski list, CXVI, 5, Zagreb 1992., 8-10.

15 Žirenje u šumama Samoborskog vlastelinstva spominje se primjerice 1698. godine. Usp. V. Noršić, Samobor-grad, 95.

16 J. Adamček i dr., Šumarstvo, Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, Zagreb 1980., str. 653.

17 A. Blanc, Zapadna Hrvatska. Studija iz humane geografije, Zagreb 2003., str. 168-169.

18 Karta samoborskog područja krajem 18. stoljeća objavljena u: Zagrebačka županija (I.), Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća (pri. Mirko Valentić, Ivana Horbec, Ivana Jukić), Zagreb 2009.

19 U Hrvatskom državnom arhivu čuvaju se katastarske karte s upisanim toponimima iz sredine 19. stoljeća za sva naselja šireg prostora oko Samobora.

20 D. Klepac, Šumsko bogatstvo Samobora, 13.

21 V. Noršić, Samobor-grad, 51, 59, 68-69.

22 Z. Vajda, Iz povijesti šumarstva Slavonije do početka 20. stoljeća, Zbornik o stotoj. obljetnici šumarstva jugoistočne Slavonije, Vinkovci, Sl. Brod 1974., str. 155-156.

Brdski i šumoviti dio središnje Samoborske gore oko Noršić Sela (T. Marić)

one postojale u srednjem vijeku, a vjerojatnost je minimalna da bi se ostaci tih šuma mogli sačuvati do ranoga novog vijeka.

Globalno smanjenje temperature ili tzv. malo ledeno doba, koje je zahvatilo i samoborski kraj, trajalo je otprilike između 1400. i 1850. godine, a najhladnije je bilo oko 1550. i 1700. - 1850. godine kada se u Europi javio niz hladnih zima.²³ O utjecaju »maloga ledenog doba« na samoborski kraj ubuduće bi valjalo napraviti iscrpna istraživanja, no neki elementi njegova kraja mogu se vidjeti iz etnografskih zapisa.²⁴ Čini se da je »malo ledeno doba« moglo utjecati i na šume. Kao jedan od pokazatelja »maloga ledenog doba« su i tzv. huda ili gladna leta koja su u Samoboru zabilježena na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće.²⁵

U drugoj polovici 18. stoljeća počela se saditi vrba (*Salix*) te druge vrste drveća brzog rasta u nizinskom dijelu samoborskog područja uz rijeku Savu, što je posljedica nastojanja širenja brzorastućeg drveća u Hrvatskoj, što je

navedeno i u knjizi »Navuk okolo szadyenya, zaplodnyenya y potrebnoga zdersavanya verb y drugoga berse rasztuchega mladja milosztivno prepiszan« Va Posonu: Stampano po Ferentzu Augustinu Patzko, 1780.²⁶, od koje se jedan primjerak čuva i u Samoborskome muzeju. Poticanje korištenja vrbe štitilo je kvalitetnije vrste drveća.

Samoborske šume dijelile su se na one koje su pripadale vlastelinstvu, koje su obuhvaćale najveći dio šumskog fonda samoborskog područja, i na one koje su bile sastavni dio općine trgovišta Samobor. Postoji procjena da je površina šuma trgovišta iznosila oko 329 ha.²⁷ Čini se da je najveći dio deforestacije izvršen najkasnije do početka 17. stoljeća, s time da su se isprva intenzivno sjele šume vlastelinstva, a potom šume općine trgovišta Samobor. Velike količine drveta zahtijevalo je rudarstvo (za potpornje, ali i u radionicama za proizvodnju bakra), a kasnije je drvo bilo potrebno za pepeljarenje. Tek je zaustavljanjem rudarstva i pepeljarenja došlo do obnove šumskog fonda.²⁸

23 T. Šegota, A. Filipčić, *Klimatologija za geografe*, Zagreb 1996., str. 345-346.

24 M. Sijerković, Bilješke Milana Langa o samoborskom podneblju, *Kaj*, 1, Zagreb 1997., 17-25.

25 M. Lang, *Samobor*, 1009.

26 Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, RIID-9o-218.

27 D. Klepac, *Šumsko bogatstvo Samobora*, 10.

28 M. Jurčić, O šumama i šumarstvu samoborskog kotara, u: *Samobor*, Samobor 1943., 187.

Tipičan šumski pejzaž uz rječicu Gradnu (RI)

Čini se kako su već u prvoj polovici 17. stoljeća šume Samoborskog vlastelinstva bile ugrožene zbog preintenzivne sječe. Kada je Ana Elizabeta Moškon oko 1639. htjela nastaviti poslove u rudniku Rude, naišla je na problem nedostatka drva te su joj nasljednici Kristofora Erdödyja dopustili da 40 godina može koristiti drva iz šume oko utvrde Lipovec. Očito da to nije moglo zadovoljiti potrebe vlastelinstva te je već 1641. zabilježena intenzivna sječa šuma trgovišta (Orešje, Reber, Drage), što je organizirao provizor vlastelinstva. Slične su se pojave događale i kasnije.²⁹

Kako bi zaštitio svoje šume, općinski se magistrat trgovišta Samobor borio protiv neodrživog intenziteta sječe drveta. Npr., 1702. je zabilježeno: »Tak istim putem, da ako se kojgoder najde unutra, da je obsečeno, da se ima štogod se pri njem najde i na njem, da mu slobodno varoški čovjek uzme. Ako bi se pak koji purgar našel, da

Južni dio Samoborskoga gorja, s pogledom na Okić (RI)

²⁹ V. Noršić, Samobor-grad, 71-72, 88.

je nutra sekel, tak da ipso facto bude dužen varošu birsaga platiti dukata vugerske četiri.«³⁰

Stanovnici trgovišta Samobor vodili su brigu o svojim šumama pa su u drugoj polovici 18. stoljeća velikim trudom i troškom očistili od trnja te grmlja i mladim drvećem zasadili šumu Šikavu. U jesen 1779. činovnici Samoborskog vlastelinstva sve su to posjekli i uništili. Po drugoj strani ljudi vlasnice rudnika Rude sjekli šume samoborskog trgovišta: Osljak, Palačnik i Pozorin.³¹

Vatra

Jedan od faktora koji su imali utjecaj na urbani okoliš je i vatra. Proučavanje vatre, požara i vatre u ekohistorijskom smislu tek je u počecima na našim prostorima, iako je tema požara i posebice urbanog okoliša često obrađivana u različitim svjetskim historiografijama.³² Na početku je važno istaknuti da je tradicionalni način gradnje bio podloga za brzo širenje požara. U Samoboru su tijekom 16. i 17. stoljeća gotovo sve kuće bio građene od drva, a dok je broj stanovnika u ovome trgovištu bila nizak, požari su bili rjeđi, a povećanjem gustoće naseljenosti sve češće su izbijali požari. Uzroci požara bili su različiti. Najčešće su požari izbijali pomoću ljudskog faktora, a širili su se uz pomoć vjetra. Posljedice požara najčešće su bile katastrofalne. Često su izgorjeli čitavi dijelovi gradova. Obnova je pri tome bila spora i skupa. Ulaganje u gradnju (obnovu) zapaljenih kuća utjecalo je i na to da se eventualni višak novca nije mogao ulagati u poslovanje ili druge vrijednosti. Ako netko nije imao novca, nakon požara često je doveden na rub egzistencije. U ranome novom vijeku preventivne su mjere za zaštitu od požara te vatrogasni postupci bili vrlo ograničenog opsega. Građani su osim fizičke zaštite od požara utjecali i duhovnoj zaštiti, najčešće katoličkom svecu zaštitniku sv. Florijanu, za kojeg se vjerovalo da je zaštitnik od vatre. Nažalost, o požarima u Samoboru nema puno istraženih podataka i to bi trebala biti jedna od budućih tema istraživanja. Npr. u budućim bi istraživanjima valjalo detaljnije istražiti požare iz 1640. kada je izgorio franjevački samostan, požar iz 1732. kojom je prigodom izgorjela gotovo polovica kuća i druge manje poznate požare.³³

Iako je samoborsko trgovište još 3. ožujka 1741. objavilo propis po kojem je svatko morao čistiti dimnjak (što se smatra jednim od prvih protupožarnih mjera u Hrvatskoj), a te su mjere dopunjene 1772. te ponovo 20. studenoga 1794. godine, kada je određeno sljedeće: »Prepoveda se da nigdo po vucicah ili po selah, budi po

lozah i goricah, ali kojegod mestah kud su stanja kakova, hiše najmre, marofi, kleti ili hiži, pod nijeden način budi on kojegod fele čovek z goručom lučun ali z baklami prez lampašev hoditi, još manjše pak duhan ili tabak kuriti ne sme. Ni pastiri po lozah nalagati ter, kada domom idu, negašenoga ostavlati naj se ne podufaju.«³⁴ Usprkos tome obrana od požara u Samoboru je bila slaba, a u ranome novom vijeku su se za gašenje požara najčešće upotrebljavale ručne štrcaljke. Prva prijevozna štrcaljka nabavljena je tek 1821. godine, a u ime samoborske trgovišne općine je akciju prikupljanja sredstava za njenu nabavu pokrenuo sudac samoborskog trgovišta Ivan Krstitelj Topolčić. Velik je problem bio pronaći obrtnika koji ju je mogao izraditi, no uspjela je motivirati zagrebačkog obrtnika Franca Plečka (on je bio Kupferschmied-Meister). On je na početku tražio 1035 forinti za njenu izradu, a onda je spustio cijenu na 850 forinti i k tome se obvezao besplatno je održavati. To nije bio jedini način obrane Samoboraca od požara. Kako bi otklonila propuste koji su mogli izazivati požare, samoborske trgovišna uprava je birala »komisare kominov« kojima je glavni zadatak bio više puta godišnje pregledavati kuće i ognjišta te su svaku nepravilnost trebali prijavljivati magistratu, a one Samoborce koji se nisu držali propisa trgovišna općina je kažnjavala globama.³⁵ Time je uprava trgovišta Samobor nastojala djelovati na smanjenju broja požara, a slična su nastojanja imala i druga gradska naselja u Hrvatskoj.³⁶

Godine 1777. velik je dio Samobora stradao u požaru, a stanovnici su se zavjetovali da će na blagdan Sv. Florijana (4. svibnja) ići u procesiju s Presvetim Oltarskim Sakramentom iz samoborske župne crkve u kapelu Sv. Mihaela, a ta se procesija redovito održavala sve do 1888. godine.³⁷

Poznat je i velik požar iz 1794. godine koji je opustošio velik dio Samobora, a tom su prigodom izgorjele župna crkva, a stradao je i arhiv trgovišta Samobor.³⁸ Požar je bio povod da magistrat trgovišta Samobor izda sljedeću protupožarnu naredbu: »Prepoveda se, da nigdo po vucicah ali po selah, budi po lozah i goricah, ali kojegod mestah, kud su stanja kakova, hiže najmre, marofi, kleti iliti hisi, pod nijeden način budi on kojegod fele človek z goručum lučum ali z baklami prez lampašev hoditi, još manje pak duhan ili tabak kuriti ne sme. Ni

30 B. Toni, Bilješke iz prošlosti Samobora, u: Samobor, Samobor 1943., 161.

31 V. Noršić, Samobor-grad, 130-131.

32 Usp. S. Pyne, Povijest vatre, Zagreb 2010.

33 Samoborski muzej, Dokumentacija trgovišta Samobor.

34 Samoborski muzej, Zapisnici magistrata trgovišta Samobor.

35 B. Toni, Obrana od požara u starom Samoboru, Samobor, Samobor 1942., 182.

36 H. Petrić, Fire and Urban Environment in Early Modern Cities and Towns of Croatian and Slavonian Kingdom (Varaždin, Križevci, Koprivnica, Zagreb)/O požarima i urbanom okolišu slobodnih kraljevskih gradova Hrvatsko-slavonskog kraljevstva u ranome novom vijeku (Varaždin, Križevci, Koprivnica, Zagreb), Ekonomska i ekohistorija, br. 5, Zagreb-Samobor 2009., str. 158-191.

37 J. Kocijanić, Odanost Samobora djedovskoj katoličkoj vjeri, Samobor, Samobor 1942., 39.

38 M. Lang, Samobor – narodni život i običaji, 68.

pastiri po lozah oganj nalagati ter, kada domom idu, negašenoga ostavlati, naj se ne podufaju.«³⁹

Velik požar izbio je i 1797. godine. Počeo je u kući Antuna Cantelija gdje se pekla rakija. Sluškinja je išla provjeriti je li sve u redu s kotlovima za pečenje rakije i kada se sa svijećom približila rakiji, došlo je do požara. Vatra je uskoro zahvatila susjedne kuće te gospodarske zgrade, a požar se proširio cijelom ulicom. Prema opisu požara, kada je počela gorjeti kuća grofa Jelačića (kasnija zgrada kotarskog suda) »koja je bila pokrivena daskama, stade praskanje i frcanje gorućih ivera, da je bila strahota. Gdjegod se dospjelo i moglo, izgonili su blago iz staja; ali ono je samo bježalo u vatru, jer kud se okrenulo, svud je bilo sve u ognju.«⁴⁰

Taj je požar izbio 27. lipnja 1797. Izgorjelo je 77 kuća i gospodarskih objekata te školska zgrada. To je za ono vrijeme bila ogromna šteta. Dana 18. studenoga je sudac samoborskog trgovišta Petar Praunsperger potpisao procjenu štete od požara koju su napravili dužnosnici trgovišta Juraj Princ i Franjo Vinkler s bilježnikom Andrijom Gluščićem. Ona je iznosila 54.179 forinti i 57 krajcara.⁴¹ U tom je požaru izgorjela i arhiva rudnika koja se nalazila u kući Antuna Cantelija, a tamo je stanovao i rudarski sudac, rudarski meštar Ignacije Lang von Hanstadt koji je imao štetu od 1175 forinti i 57 krajcara.⁴²

Bolesti

Krajem 17. stoljeća zabilježeni su i napadi skakavaca (koblica). Vitezovićeve kronika za 1691. bilježi: »Potresz veliki na vnogeh meszteh bil je ovo letto. Kobilicze vu Erdelyszke y Vugerszke zemlyw veliku skodu chinile jeszu.«⁴³ Hrvatski je prostor novi napad skakavaca doživio u rujnu 1710. godine. Skakavci su u rojevima doletjeli iz močvarnoga pograničnog osmanskog područja, uništili proso, satri mlado žito i usjeve za sljedeću godinu tako da je zavladała velika izbezumljenost među stanovništvom. Početkom 18. stoljeća, tj. 1711., u Hrvatskoj i Slavoniji bio je velik pomor stoke, a što je te godine bilo pošteđeno, bilo je uništeno u novoj epidemiji 1712. godine.⁴⁴ Vjerojatno je sličnih epidemija bilo i u 17. stoljeću, ali o njima nemamo sačuvanih podataka.

Nije poznato od čega su болоvali stanovnici Samoborskog vlastelinstva 1517., ali poznato je kako su te godine

sa 64 porezna dima pomrli svi seljaci od neke zaraze.⁴⁵ Možda se radilo o kugi, no to bi ubuduće trebalo detaljnije istražiti. Još je sredinom 16. stoljeća poznata prva epidemija kuge koja se na prostor Hrvatsko-slavonskog kraljevstva proširila iz teritorija Osmanskog Carstva. Kuga je u listopadu 1553. zabilježena na zagrebačkom području. Od kuge je stradao velik, egzaktano neutvrđen, broj ljudi⁴⁶, što je oslabjelo obranu od Osmanlija.⁴⁷ Zapovjednik Slavonske krajine Vid Halek je 24. studenoga 1586. zabilježio da mu je karlovački general Auersperg javio da je u Varaždinskoj krajini infekcija (možda kuga). U Krapini se Auersperg poružio radi toga što konjanici Zrinskoga, koji su spadali karlovačkoj vojsci, tako dugo borave u Međimurju jer se bojavao da će prenijeti infekciju u Karlovac,⁴⁸ a samim time i u samoborski kraj.

Kuga je na hrvatskim pograničkim prostorima bila zabilježena 15. srpnja 1599. godine.⁴⁹ Prema jednom izvješću iz rujna 1599. godine, kugu su iz Slavonije pod osmanskom vlašću navodno prenijeli Vlasi. U zaključcima Sabora koji se održao 21. listopada 1599. zabilježeno je da su radi kuge koja je »već počela bjesniti opustjele mnoge kmetske kuće«, a na istom su se saboru staleži tužili kako mnogo duhovnika i svjetovnjaka prije reda od teških bolesti umire samo zato što nemaju liječnika. Istovremeno je narod patio zbog oskudice hrane i krme jer je te godine bila strahovita suša.⁵⁰ Nevolju zbog suše i kuge isticao je i Hrvatsko-slavonski sabor koji je ban Ivan Drašković za 1. veljače 1600. godine sazvaio u Varaždinu, jer je u Zagrebu vladala kuga.⁵¹ Na saborskom zasjedanju 8. svibnja 1600. u Zagrebu postojao je strah da će se od poreza skupiti mali prihodi »jer je kuga uništila domove.«⁵² Kuga je tijekom ljetnih mjeseci bila proširena po mnogim mjestima, npr. u zagrebačkom Gradecu,⁵³ a možda demografski pad Samobora krajem 16. i početkom 17. stoljeća, osim u osmanskim pustošenjima možemo tražiti i u epidemiji kuge.

Hrvatsko-slavonski sabor koji se sastao u Krapini 13. lipnja 1600. donio je zaključak: »Pošto kuga dulje vremena bijesni u gradu Gradecu (zagrebačkom) i na raznim drugim mjestima, određuje Sabor, da iz okuženih mjesta ne smije nitko sa svojom robom izaći, a iz zdravih mjesta ne smije nitko u okužena ući, da robu kupuje. Neka se (od trgovine) suzdrže svi u okuženim i u zdravim mjestima.

39 B. Toni, Obrana od požara u starom Samoboru, 182.

40 Hrvatski državni arhiv, Zagrebačka županija.

41 M. Lang, Samobor – narodni život i običaji, 68.

42 E. Laszowski, Rudarstvo u Hrvatskoj, knj. 2, Zagreb 1944., 189.

43 P. R. Vitezović, Kronika aliti szpomen vsega szvieta vikov..., Zagreb 1696.

44 Arhiv HAZU, IV c 8, Chronologia illustrissimi Collegii Illyrico-Hungarici Bononiae fundati ab anno 1553 (...), str. 337.

45 J. Adamček, I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI. stoljeću (dalje: Popisi), Zagreb 1976., 86-87.

46 S. Barabás, Codex diplomaticus et epistolaris comitis Nicolai de Zrinio, knj. 1, Budapest 1898., str. 218, 239.

47 J. Buturac, Vrbovec i okolica 1134. - 1984., Vrbovec 1984., str. 150.

48 R. Lopašić, Prilozi za poviest Hrvatske XVI. i XVII. vieka iz štajerskoga zemaljskoga arhiva u Gradcu, Starine, knj. 17, Zagreb 1885., str. 51.

49 Arhiv Republike Slovenije, Deželni stanovi za Kranjsko, Ljubljana (dalje: ARS, DSK), kut. 445, fasc. 291d, 1309-1312.

50 F. Šišić, Hrvatski saborski spisi (dalje: HSS), knj. 4, str. 395.

51 HSS, knj. 4, str. 397-401.

52 HSS, knj. 4, str. 404.

53 R. Horvat, Povijest Hrvatske, Zagreb 1924., str. 295.

Tko učini drugačije, neka mu se oduzme sva roba i neka se izbatina«. ⁵⁴

Epidemija kuge je u Ptuju 1623. - 1625. godine izazvala znatni pad broja stanovnika, ⁵⁵ ali nije poznato je li se uspjela proširiti na susjedna hrvatska civilna područja. Zabilježena je pojava kuge 1629. godine i to na cijelom području hrvatskih zemalja, i to takvom žestinom da je jedva koje mjesto ostalo pošteđeno. Umro je velik broj ljudi. « U Zagrebu je, navodno, umrlo oko 600 osoba. ⁵⁶ Uz kugu se pojavila i glad. Zagrebački kanonik i sisački špan Burić 14. travnja 1629. naziva Siščane »gladomornima«, a Nada Klaić piše na to da ova vijest ukazuje na glad koja je tada vladala posavskim područjem. ⁵⁷ U idućem Burićevu pismu od 15. rujna 1629. govori se o bolesti. On javlja da je u posljednje vrijeme umrlo oko 80 ljudi, a da dnevno umire 4, 5 osoba. ⁵⁸ Glad, bolesti i općenito teški uvjeti života bili su uzrokom masovnog odlaženja stanovništva sa Sisačkog vlastelinstva, ⁵⁹ a vjerojatno se to odrazilo i na stanje na Samoborskom vlastelinstvu.

Sredinom kolovoza 1691. došlo je do zatvaranja škola »zbog prijeteće kuge«. Škole su ponovno bile otvorene tek krajem studenoga. ⁶⁰ Te se godine kuga pojavila u Pokuplju i Pounju. Kuga je bila raširena u Karlovcu i okolnim selima sve do Plaškoga i Vrhovina, a dalje se širila prema Sisku, Petrinji, Zrinu i Kostajnici, kamo su ju prenijeli vojnici tijekom ratnih operacija. ⁶¹ Na saborskom zasjedanju održanom 21. prosinca 1691. zaključeno je da Sabor zamoli štajersku vladu u Grazu neka u Hrvatsko-slavonsko kraljevstvo pusti liječnika Ivana Adama Rumora, koji je na glasu kao učitelj zdravlja, te je uspješno liječio ljude prigodom posljednje epidemije kuge u Grazu. ⁶² Čini se da je kuga došla i do Samobora te prouzročila veću smrtnost i pad broja stanovnika.

Godine 1755., kada je zabilježen i potres u Zagrebu (17. i 18. veljače te kasnije), postoji podatak i o stočnoj zarazi, koja je osobito bila izražena u Samoboru i obližnjim mjestima, a raširena »i po različitim krajevima kraljevine«. ⁶³

Samobor je imao organiziranu liječničku službu. Godine 1695. spominje se samoborski građanin i ranarnik (chirurgus) Petar Krajačić ⁶⁴, a o liječnicima svjedoče i podaci iz arhiva poglavarstva trgovišta. Npr., od 19. lipnja 1748. sačuvana je diploma samoborskog liječnika (kirurga) Franje Kleina. ⁶⁵ U Samoboru su povremeno djelovali putujući kirurzi i barbiri (brijači izučeni za pojedine kirurške vještine): 1779. – Antun Jakowitz, 1797. – Mihael Mühl i drugi. ⁶⁶

I samoborski su franjevci imali ranarnike (kirurge) pa se 1716. u toj službi spominje op. Nikola Hansić (koji je 46 godina bio u redu), 1746. je ranarnik brat Damjan Möhr, a 1781. se kao ranarnik spominje brat Gaudencije Čebul. U samoborskom franjevačkom samostanu od prve polovice 18. stoljeća djelovala je i ljekarna, prva u Samoboru. Ona je djelovala do kraja 18. stoljeća, a posljednji su u njoj djelovali ljekarnici Höss i Deller. Godine 1788. počeo je rat protiv Osmanlija, a dio vojske prema Osmanskom Carstvu polazio je iz Samobora. U rujnu iste godine došla je zapovijed da se u samostanskom vrtu sagrade barake za potrebe vojničke bolnice kapaciteta 1600 ranjenika. Do kraja 1790. u ovu samoborsku bolnicu poslani su na liječenje mnogobrojni ranjenici, navodno njih 1822, a nakon rata vojska ju je napustila te je porušena. ⁶⁷

Ranonovovjekovni prikazi Samobora i Okića

Prvi prikaz Okića pod iskrivljenim imenom Kich (ili Rich) označen je na zemljovidu kartografa Laziusa iz 1528. godine. ⁶⁸ Prvi trenutačno poznat kartografski prikaz Samobora je na karti »La vera descrizione di tutta la Ungheria...« koju je Giacomo Gastaldi objavio u Veneciji 1546. godine. Samobor je tada označen kao Zamober. ⁶⁹ Na Laziusovoj karti iz 1556. Samobor (Samoguar) je prikazan u blizini rijeke Save. To nije potpuno precizna karta pa smještaj Samobora možemo smatrati samo približnim. Preciznija je karta Nicole Angelinija iz 1560. godine

54 HSS, knj. 4. str. 408; R. Horvat, *Povijest Hrvatske*, str. 295.

55 V. Bračić, *Prebivalstvo občine Ptuj v luči zgodovinskega razvoja*, u: *Poetovio-Ptuj 69-1969*, Zbornik razprav ob tisočdevetstoletnici, Maribor 1969., str. 116.

56 G. Piasek, *Neki podaci o kugi u Varaždinu i okolici od XVI. do XVIII. stoljeća*, *Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin*, br. 5, Varaždin 1975., str. 68.

57 KAZ, ACA, fasc. 28, br. 136; N. Klaić, *Društvena previranja i bune u Hrvatskoj*, str. 227.

58 Kaptolski arhiv Zagreb (KAZ), *Acta capituli antique (ACA)*, fasc. 28, br. 136; N. Klaić, *Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI. i XVII. stoljeću*, Beograd 1976., str. 225.

59 J. Adamček, *Bune i otpori*, Zagreb 1987., str. 145.

60 F. Fancev, *Građa za povijest školskog književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu*, str. 125.

61 R. Horvat, *Hrvatski državni liječnici u XVII. vijeku*, str. 365.

62 ZHS, knj. 1, str. 537.

63 B. A. Krčelić, *Annue ili historija 1748. - 1767.*, Zagreb 1952., 257.

64 V. Noršić, *Samobor-grad*, 94.

65 B. Toni, *Bilješke iz prošlosti Samobora*, u: *Samobor*, 162.

66 S. Lovasić, *Samoborsko zdravstvo*, Samobor – sakralno povijesni vodič, Samobor 1988., 185.

67 Vjekoslav Noršić je zapisao: »Uz dušobrižnički rad u crkvi bio je u samostanu skoro uvijek po jedan brat lajk, koji se bavio liječenjem ljudi, što je pučanstvu osobito dobro došlo, jer nije u Samoboru bilo liječnika. Ova samostanska braća zvali su se: chirurgic (ranarnici). Kako razabiremo iz dosta velikog broja knjiga, ne samo u samoborskom samostanu, već i drugim franjevačkim samostanima, nijesu to bili obični nadriječnici već ljudi, koji su pratili liječničku znanost, zanimali se za medicinska djela i dobro se razumjeli u liječenje.« V. Noršić, *Franjevački samostan u Samoboru*, *Vjesnik kr. državnog arkiva u Zagrebu*, IV, Zagreb 1929., 136; M. Žeželj, *Samobor od postanka grada do Drugoga svjetskog rata*, 59.

68 L. Szántai, *Atlas Hungaricus*, I, Budapest 1996., 334.

69 T. Szathmáry, *Descriptio Hungariae (1477. - 1600.)*, I, Budapest 1987., 96.

Lazarusova karta Ugarske iz 1528. – kraj Zagreba (Zagabria) naznačen je i Okić (Kich) (NB, Budimpešta)

na kojoj je ucrtana utvrda Samobor (Samabor), i to na rubovima gorja (Samoborskoga gorja), a jugoistočno od nje je ucrtan Okhitch.⁷⁰ Na karti Dalmacije i Hrvatske koju je 1563. izradio Francesco Camocio Samobor je upisan iskrivljeno kao Samoguar.⁷¹

Na Sambucusovoj karti iz 1572. ucrtan je Samobor (Samabor) južno od Save i istočno od vodotoka koji se ulijeva u nju. Na istoj je karti ucrtana i utvrda Okić (Okhitch) koja je bila na brijegu. Slična je situacija na karti Augustina Hirschvogela iz Orteliusova atlasa iz 1573. te na karti Slavonije Sebastiana Münstera, s time da oko Samobora i Okića nema ucrtanog reljefa. Na zemljovidu Gerarda de Jodea iz 1593. i Samobor (Samobar) i Okić (Okytst) su ucrtani u odnosu na brda. Iz iste je godine sačuvan list koji prikazuje bitku kraj Siska 1593. koji je nacrtao Hans Schultes. Na listu je lijepo prikazana utvrda

Samobor (Samobar). Ako je prikaz točan, onda bi to bio prvi realni crtež samoborske utvrde prikazane na brdu i u smjeru Save i Kupe ucrtanim gustim šumama.⁷²

Theodor de Bry je 1595. upisao pogrešan naziv Samogacz za Samobor, a krivi je naziv upisan i na karti Matthiasa Quada iz 1596. godine, kao i na zemljovidu Jana von Doetecuma iz 1596. godine kada je zabilježen kao Samoguar.⁷³

Na karti Ugarske N. Sansona tiskanoj u Parizu 1664. godine upisan je Samobor (Samabar).⁷⁴ Jedna od najznačajnijih karata vezanih uz ovaj kraj je zemljovid isusovca Stjepana Glavača iz 1673. godine. Na njemu su osim utvrde Sambor (Szamobor), koja je na rubu briježnog područja i uz potok Gradna (Gradna fl.), ucrtana sela Kladje (Kladie) i Domaslovci (Domaszloutzi), te uz rijeku Savu selo Kobiliak, koje danas više ne postoji. Jasno je

70 Kao dio kartografskih izvora koristio sam reprodukcije objavljene u: M. Čebušnik (ur.), Samobor na starim zemljopisnim kartama, Samobor 2007.

71 Descriptio Hungariae.

72 M. Čebušnik (ur.), Samobor na starim zemljopisnim kartama, Samobor 2007.

73 Descriptio Hungariae, 217, 219-220.

74 M. Marković, Descriptio Croatiae, Zagreb 1993., 185.

Karta Wolfganga Laziusa iz 1556. – Samobor je naznačen kao Samoguar (KČS)

Nicolo Angiolini je na svojoj karti iz 1560. Samobor označio na visokoj koti, a pored njega je i Okić (Okhitsch) (KČS)

Karta Johannesa Sambucusa iz 1572. – naznačen je i Samobor i Okić (KČS)

Augustin Hirschvogel je na karti iz 1573. naznačio i Samobor (Samabar) i Okić (Okiczsch) (KČS)

Znameniti kartograf Sebastina Münster na svojem je zemljovidu iz 1588. označio Samobor i Okić (KČS)

Cornelius de Jode na karti iz 1593. označio je Samobor kao Sanobar i Okić kao Okytsch (LČS)

Znamenita karta Hansa Schulteisa iz 1593. poslužila je i kao dio letka bitke kod Siska – Samobor je nacrtan kao veduta utvrde i suburbija (KČS)

Prvi hrvatski kartograf, Stjepan Glavač, na karti Hrvatske iz 1673. naznačio je i Samobor i okolno gorje (KČS)

Giacomo Cantelli da Vignola na karti iz 1690. Samobor naziva Szamobor (KČS)

ucrtana i granica s Kranjskom. Okić (Okits) je ucrtan južno od Samobora na brijegu, podno njega su crkve s naseljima – Sv. Martin i Sv. Marija - a zapadno od njih Sv. Leonard (S. Leonard). Ucrtano je i naselje Lipovec (Lypouetz) te Presveto Trojstvo.⁷⁵

Rossi je u Rimu 1686. godine objavio kartu najvjerojatnije autora Giacoma Cantellija da Vignole na kojoj je prikazao Samobor, te Sv. Mariju i Sv. Martin (pod Okićem).⁷⁶ Samobor (Szamobor) je ucrtan i na Cantelli-jevoj karti koja je objavljena u Rimu 1690. godine. Kako je na ovoj karti na istoj lokaciji prikazano selo Kobilak te drugi toponimi ucrtani na karti Stjepana Glavača – Kladie, Okits, S.S. Trinitas, S. Martinus, S. Maria, Lypouetz, moguće je pretpostaviti da se on služio Glavačevom kartom kao predloškom, no da je Cantelli bio informiran o ovom prostoru govori činjenica da je ucrtao rudnik u Rudama (Minera Cupri).⁷⁷ S kraja 17. stoljeća je Valvazorova karta na kojoj su također ucrtani Samobor (Szamobor) i Okić (Okits) te je upisan i potok Gradna (Gradna fluss).⁷⁸ Treba naglasiti da se Samobor uredno javlja i na kartografskim prikazima Hrvatske tijekom 18. stoljeća, npr. na karti Podunavlja sa susjednim zemljama Ivana Krstitelja Homanna iz 1716. godine.⁷⁹

Iz druge polovice 18. stoljeća ostala su sačuvana dva plana Samobora koje je 1762. i 1764. izradio Petar Antun Praunsperger.⁸⁰ Na planu Samobora iz 1762. prikazan je teritorij trgovišta Samobora (teritorium oppidi Szamobor). Za rekonstrukciju okoliša posebno je zanimljiv prikaz površina pod vinogradima, koje su bile raspoređene na obroncima Samoborske gore. Na planu je moguće identificirati glavne objekte na području Samobora – od utvrde, kapela, župne crkve, franjevačkog samostana, većih kuća (Giznik, Kralich, Szaych...). Plan iz 1764. je precizniji jer prikazuje točne parcele, precizno pružanje ulica i vrlo jasan prikaz samoborske utvrde. Izuzetna važnost plana je što ukazuje na to kako je Samobor bio

75 M. Čebušnik (ur.), Samobor na starim zemljopisnim kartama, Samobor 2007.

76 Giacomo Cantelli da Vignola, L'Vngaria..., Roma 1686., u: G. G. Rossi, Mercurio geografico overo..., Roma 1692. - 94., prema: Atlas Hungaricus, Budapest 1996., knj. 2, (dalje: AH 2), str. 519.

77 Giacomo Cantelli da Vignola, Parte della Schiavonia..., Roma 1690., u: G. G. Rossi, Mercurio geografico overo..., Roma 1692. - 94., prema: AH 2, str. 522.

78 Reprodukcijska karte u Zaključcima Hrvatskog sabora (ZHS), knj. 1, Zagreb 1958., iza str. 575.

79 M. Čebušnik (ur.), Samobor na starim zemljopisnim kartama, 29.

80 Plan iz 1762. čuva se u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu u zbirci planova, inv. br. 280, a karta iz 1764. u Samoborskom muzeju. Kopija karte Samobora iz 1764. objavljena je u knjizi Milan Lang, Samobor – narodni život i običaji, Zagreb 1915., a isti ju je autor podrobno opisao u članku Samobor polovicom 18. stoljeća. Topografski prikaz, u: Samobor, Samobor 1942., 166-175; Oba prikaza objavljena su u: M. Čebušnik (ur.), Samobor na starim zemljopisnim kartama, Samobor 2007.

Karta H. W. Valvasora iz 1689. godine (Valvasorjevo berilo, 417/418)

okružen gustim šumama. Različitim su bojama nacrtani posjedi Samoborskog vlastelinstva, imanja pojedinih plemića ili slobodnjaka, područja koja su pripadala samoborskoj župi i teritoriji koje su držali stanovnici

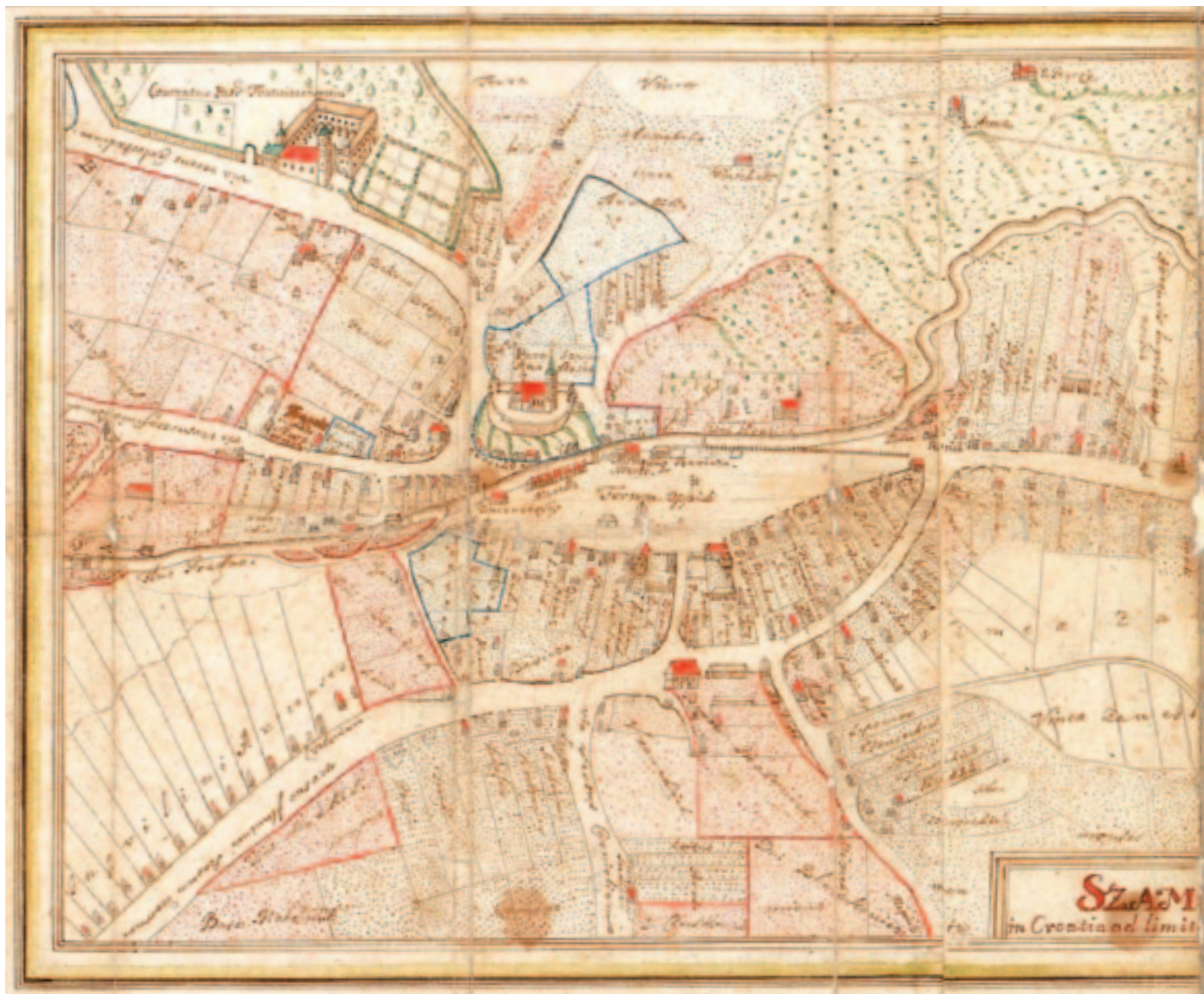
trgovišta Samobor. Prema ovoj karti vidljivo je da su spomenuti posjedi bili izmiješani. Djelomično je moguće utvrditi i socijalnu topografiju Samobora pa se vidi kako su primjerice inkvilini (hižari) Samoborskog vlastelin-

Na karti Baptiste Johanna Homanna iz 1716. imena lokaliteta več su vrlo slična današnjima (KČS)

Na planu trgovišta Samobor iz 1762. P. A. Praunsperger prikazao je i staru gradsku jezgru u to doba (SM, RI)

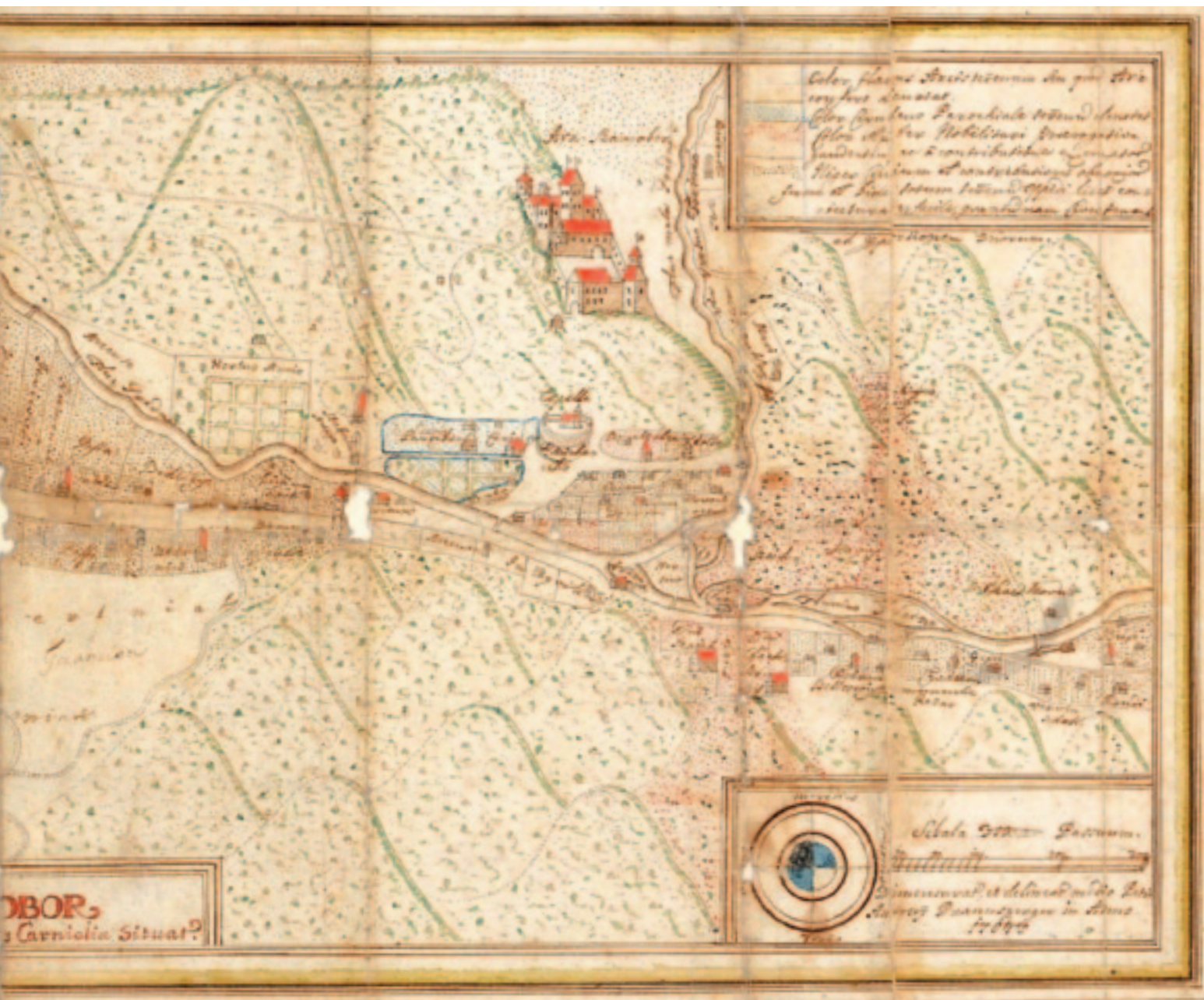
Plan slobodnoga kraljevskog trgovišta Samobor Petra Antuna Praunspergera iz 1764. godine (SM, RI)

stva živjeli u istočnom dijelu, u nizu kuća uz cestu koja je vodila prema rijeci Savi. Samoborski purgari obitavali su u središtu grada, tj. uz trg (plac) i u sporednim ulicama. Na rubovima središta Samobora bili su posjedi plemića ili slobodnjaka. Zanimljivo je kako su uz šume u okruženju trgovišta ucrtana vinogradarska područja, koja su u bila u vlasništvu Samoborskog vlastelinstva. Vidljiva je i pojava četiriju većih vrtova – jedan je bio od franjevac, drugi od vlastelinstva, treći od župnika, a četvrti od plemića Kraljića.

O izgledu Samobora i nekih okolnih sela krajem 18. stoljeća

Opis iz 1780-ih godina vrlo precizno prikazuje kako je izgledao Samobor krajem 18. stoljeća.⁸¹ »Trgovište Samobor udaljeno je četvrt sata od Male Rakovice, četvrt sata od Sv. Helene, tričetvrt sata od Ruda, četvrt sata od Regovice, četvrt sata od Gradišća, punih četvrt sata od Vrhovčaka. To trgovište ima različite čvrste zgrade i nalazi se na podnožju do sada spomenutih gorskih uzvisina

81 Zagrebačka županija (I.), Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, 254-256.

koje se ovamo spuštaju i ovdje završavaju. Čvrste zgrade koje se u njemu nalaze jesu župna crkva, franjevački samostan, dvije kapele, Sv. Jurja i Sv. Ane, dvorac i još nekoliko građanskih kuća.

Župna crkva nalazi se sasvim udubljeno na potoku Gradni koji tuda protječe. Sasvim je usko zbijena između građanskih kuća i vrlo je loših svojstava za obranu. Osim toga, nad njom dominiraju gore s te i s druge strane potoka. Franjevački se samostan nalazi izvan trgovišta, ponešto povišeno. Iz njega se može pucati na putove koji s južnih strana ulaze u trgovište i mogu se zapriječiti. Iz njega se također može pucati na prije spomenutu župnu crkvu te na veći dio građanskih kuća. No, nad samostanom isto tako dominira padina gore koja se proteže

ovamo te kapela Sv. Ane. Obje kapele – Sv. Ana i Juraj – na gorskoj padini, koja se proteže od glavice obrasle vinogradima na južnoj strani sve do trgovišta – nalaze se sasvim blizu jedna drugoj. Iz njih se mogu zapriječiti putovi koji tuda prolaze i ulaze u trgovište te se može pucati na veći dio trgovišta. No, nad njima pak dominira spomenuta glavica obrasla vinogradima koji nadvisuju cijeli kraj i odakle se pruža najljepši vidik...

Dvorac se nalazi na strmoj uzvisini s koje se pruža pregled nad najvećim dijelom trgovišta i s koje se može pucati na nj, a isto tako i zapriječiti prolazne putove i putove koji dolinom idu u trgovište. Za obranu može primiti bataljun ljudi. Ipak, nad njim dominira bezimena brdska glavica na sjeverozapadnoj strani koja se

Bakrarna u Hamoru (Samobor), koja je radila već u 16. stoljeću – crtež Branka Šenoe iz 1923. (SM, RI)

nalazi sasvim blizu, ali je vrlo strma. Na trgovište se općenito može pucati s gora s ove i s druge strane potoka iz triju pravaca, tako da nemaju obrane niti čvrsto građene kuće koje se nalaze između drvenih građanskih kuća (...) Okolne gore naizmjenice dominiraju jedne nad drugima, a najviši su hrpti i brežuljci koji se na njima nalaze prekriveni šumom. Te su šume obrasle visokim stablima koje su gusto zarasla žbunjem. Živež

se iz susjednih mjesta dovozi ovamo, a isto bi se tako mogao odavde opet prevesti u trgovište Jastrebarsko i do Karlovca.»

Od sela u briježnom području donosimo iz 1780-ih opis Ruda koje je bilo udaljeno »pola sata od Gregurić Brda, tričetvrt sata od Regovice, tričetvrt sata od Samobora, sat vremena od Cerja. To selo na podnožju uzvisina, koje se spuštaju ovamo s brda Velikog Črnca, Oreščaka i Malog Črnca, ima zidanu službeničku kuću i dvije zidane crkve, Sv. Barbaru i Svetog Trojstva. Ta kuća nalazi se u dolini na potoku Maloj Gradni. Iz nje se može zapriječiti put koji tuda vodi prema Samoboru, no nad njom dominira kapela Sv. Barbare. Iz te se kapele može zapriječiti i spomenuti put te pucati na dolinu pored drugih putova koji desno i lijevo vode kroz selo. No, nad kapelom kao i nad spomenutom kućom dominiraju padine gora na južnoj strani.

Crkva Sv. Trojstva nalazi se povišeno na vinogori. Otuda se pruža dobar pregled i može se pucati na najveći dio toga sela te zapriječiti ulaz u selo. No, nad crkvom, pak, opet dominira neimenovana gorska padina na sjevernoj strani. Nad ostatkom toga velikog sela dominiraju padine gora okolo njega. Na južnoj strani kod kapele Sv. Florijana nalazi se i rudnik bakra, no nije dobar. Niti talionica nema vojne važnosti.

Kuće poljoprivrednika u Gornjem kraju na Taborcu – snimio Mirko Klešić oko 1910. (SM, RI)

Pogled na Samobor, litografija Julija Hühna, oko 1860. (SM, RI)

Potok Mala Gradna širok je tri koraka, neznatne je dubine i ima kamenito dno. Preko njega se na većini mjesta može prijeći na konju i kolima. Razni izvori koji se spajaju s njim nemaju nikakve važnosti. Put koji vodi u Samobor dobre je kakvoće. Povrh svoga čvrstog tla nasipan je i šljunkom i njime se u svako doba može proći teškim vozilima, osim tijekom poplave potoka. Ostali putovi moraju proći preko vrlo strmih gora koje na uzvisinama imaju kamenito tlo, a u dolinama, pak, glibljivo tlo koje jako duboko omekša i za najmanje kiše. Kolotečine su uske i pune rupa. Njima se lakim kolima može voziti samo u dobro doba. Okolne gore naizmjenice dominiraju jedne nad drugima. Od njih najviše je brdo Veliki Črnc, no prekriveno je šumom. Okolna je šuma obrasla visokim stablima koja su sasvim gusto zarasla žbunjem. Živežne namirnice najpogodnije se mogu prevesti u Samobor.⁸²

Od sela podno Plešivice karakterističan je opis sela Kotari i Bukovje iz oko 1780-ih godina: »Ta dva sela nisu znatno udaljena jedno od drugoga, u cijelosti se protežu na samo nepunih četvrt sata i sastoje se od tek nekoliko kuća. Njihove su zadnje kuće od susjednih, pak, sela, udaljene: četvrt sada od Manje Vasi, četvrt sata od Mikšića Brijega, pola sata od Plešivice, pola sata od Braslovja.

Između ta dva sela nalazi se franjevački samostan, zvan Sv. Leonard. Nalazi se u dolini, čvrsto je građen, ali

ipak pruža lošu obranu jer se iz njega može zapriječiti samo put koji vodi u ta dva sela. Nadvišen je sa svih strana. Izvori koji tu nastaju i potoci koji tuda teku nemaju važnosti, ipak teku vrlo uskim dolinama, padine kojih čine njihove vrlo visoke i strme obale. Preko njih se može prijeći samo na mjestima kuda prolaze redoviti putovi. Samo put koji vodi od Ruda prema samostanu i odatle dalje prema Plešivici ima široke kolotečine i čvrsto tlo. Njime se uvijek može voziti teškim kolima. Ostali putovi imaju uske kolotečine izvožene u mnogo dubokih rupa, prolaze preko vrlo strmih i visokih brdskih padina, vrlo su teški za prolaz i njima se tek u nuždi može voziti lošim seljačkim kolima. Ipak se uvijek mogu rabiti teglećim životinjama i za jahanje.

Uzvisina na kojoj je selo Kotari dominira nad okolnim gorovitim krajem. Šume su obrasle visokim stablima koja su zarasla s mnogo gustog žbunja. Živež se može najpogodnije odvesti u Samobor ili Jastrebarsko (...) Brdski hrbat Plešivica na južnoj strani u ovome je kraju najviši, no kao i svi ostali prekriven je visokim stablima pomiješanim s gustim žbunjem.⁸³

Utvrda Okić se spominje u opisu sela Terhaj Brijeg, Klake i Jandriševo Selo: »Ta tri sela, koja se nalaze jedno od drugoga, protežu se tek na četvrt sata. Od susjednih su, pak, mjesta udaljena: četvrt sata od Kotara, četvrt

82 Zagrebačka županija (I.), Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, 252-253.

83 Zagrebačka županija (II.), Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, 229-230.

Pogled na Rudarsku Dragu, Stari grad i Sv. Mihalj (SM, RI)

sata od Slavogore, četvrt sata od Konščice, četvrt sata od Podgrađa, četvrt sata od Lošnjaka. Raštrkana sa u visokoj gori i nad njima dominiraju susjedni brdski brežuljci. Crkva Sv. Antuna, koja se nalazi u selu Klakama, čvrsto je građena. Odavde se mogu zapriječiti putovi koji tuda prolaze i tu se križaju te ulaz u selo. Crkvu, međutim, naokolo nadvisuju uzvisine.

Gradina Okić grad, koja se nalazi na južnoj strani na sasvim strmovitoj stjenovitoj i neprohodnoj brdskoj glavici, nije ni za kakvu obranu i isto je tako okružena šumama. Izvori koji nastaju u ovdašnjem kraju i potoci koji tuda teku nisu znatno duboki, samo što su im obale strme i visoke stijene, zbog čega se preko njih ne može prijeći izvan putova označenih na karti. Put prema Kotarima ima čvrsto tlo i njima se u svako doba može voziti teškim kolima. Ostali putovi moraju prijeći preko vrlo strmih i visokih brda, uskih su kolotečina i njima se može voziti tek lošim seljačkim kolima. Ipak se uvijek mogu rabiti teglećim životinjama ili za jahanje. Vrlo visoki brdski hrbat Terhaji brijega dominira nad okolnom gorovitom

okolicom. Šume su obrasle visokim stablima i sasvim su gusto obrasle žbunjem.⁸⁴

U blizini su 1780-ih godina opisana i sela Konščica i Slavagora: »Međusobno nisu znatno udaljena, protežu se na tek četvrt sata. Istih su obilježja i mogu se opisati kao jedno selo. Računato od njihovih zadnjih kuća, od drugih su, pak, mjesta udaljena: četvrt sada od Sv. Martina, četvrt sata od Jandriševa Sela, četvrt sata od Cerja. Nemaju čvrstih zgrada, nalaze se raštrkano u visokim gorama i nad njima dominiraju razne okolne brdske glavice. Potok Konščica, koji teče na jugozapadnoj strani, širok je šest koraka i dubok stopu, ima kamenito dno i dvije, pa i četiri stope visoke obale. Preko njega se može prijeći tek na malo mjesta. Samo put prema Sv. Martinu ima čvrsto tlo, dovoljno široke kolotečine i njime se uvijek može voziti teškim kolima. Brdska uzvisina prekrivena mnogim brdskim brežuljcima, koja se spušta s Terhaji brijega prema jugoistoku, dominira nad okolicom Kon-

84 Zagrebačka županija (II.), Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, 226.

Gornji dio Ruda (A. Čaplar)

glavnim potokom na zapadnoj i sjevernoj strani dubok je stopu i širok sedam koraka, ima strmu obalu visoku do dvije stope. Njegovo je dno kamenito, pomiješano s pijeskom. Preko potoka sagrađen je drveni most dug pet hvati i širok pet koraka u dobrom stanju. Ostali dijelom imenovani, dijelom neimenovani potočići koji se spajaju s tim potokom nemaju važnosti i većina u suho doba posve presuši (...) Najviša brda ovdašnjeg kraja prekrivena su šumom, padine koje se iz njih pružaju naizmjenice dominiraju jedne nad drugima. Šuma koja pokriva goru na zapadnoj strani obrasla je visokim stablima koja su

Franjevački samostan Sv. Leonarda u Kotarima – razglednica iz 1930. godine (KČS)

šćice. S nje se može i pucati na spomenuti put prema Sv. Martinu koji vodi dolinom. Brdo Strminac, pak, dominira nad okolicom Slavagore. Šuma je obrasla visokim stablima pomiješanima s mnogo žbunja.»⁸⁵

Zanimljiv je i opis sela Bregana iz 1780-ih godina, koje možemo uzeti kao primjer sela koje se nalazilo na kontaktu savske nizine i Samoborske gore: »Udaljeno je četvrt sata od Podvrha, pola sata od Kožlaka, četvrt sata od Malog Otoka, četvrt sata od Bregane u kranjskom kraju. Selo nema čvrste zgrade, nad njime dominira brdska padina Ponikve na zapadnoj strani. Potok Bregana koji teče na sjevernoj strani promjenjive je širine ispod i iznad sela, no ipak nikada nije uži od deset, niti širi od 20 koraka. Dubok je od dvije do tri stope, ima kamenito dno i neprimjetne obale. Preko njega se u suho doba na svim putovima može projahati, a na mnogim mjestima prevesti kolima. Rukavac koji je napravljen zbog mlina i teče tik do sela na sjevernoj strani i tu je povezan s

Ruševine utvrde Okić na razglednici iz 1915. godine (KČS)

⁸⁵ Zagrebačka županija (II.), Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, 227.

Panorama Bregane na razglednici iz 1909. godine (KČS)

sasvim gusto zarasla žbunjem. Živežne se namirnice odavde mogu odvesti u Samobor.«⁸⁶

Upravo je na tom području izbio spor između Hrvatske i Kranjske oko određivanja granice, o čemu postoji zapis iz 1754. godine: »Bilo je nadalje prijeporno, da li se ima tražiti kao dio kraljevine neki komad zemljišta kod Mokrica. Budući da je mokrički grof bio načisto, da to pripada Hrvatskoj, premda te zemlje ne plaćaju nikakve javne daće ni ovdje ni u Kranjskoj, poteškoća se pojavila tek onda, kada je došlo do razmirica između vlastelinstava Samobora i Mokrica. To pitanje nije bilo riješeno, nego je gospodin podban preuzeo na sebe, da će pisati jednom i drugom grofu ili da će poći tamo i o tome podnijeti izvještaj. Taj je spor ipak ozbiljno uzet u razmatranje, premda se činila suvišnom tako svečana komisija za svega nekoliko jutara zemlje, ali opet nije se moglo vjerovati, a su i preci bez opravdana razloga tako uporno tražili komisiju za uređenje granica s obližnjim pokrajinama. Stoga su potražili kanonika Krčelića i zamolili ga, da unese u to malo svjetla, jer se smatralo, da je on u to bolje upućen, kako se bavi poviješću. Kad je on pružio obilno podataka po kronološkom redu i sažeto

ih iznio u spisu pokazavši, čime se to može potvrditi, a također i to, kako su ti krajevi bili otrgnuti od kraljevine i zašto nisu bili povraćeni, odlučeno je, da se njegov sastav ne preda javnosti, pa je stoga bio saopćen samo nekolicini i naišao je na silno odobravanje. Napokon je o tome podnesen izvještaj vlastima, te je zaključeno, da se iz toga izvadi samo ono, što bi se moglo predložiti komisiji.« No kasnije nije s time ništa izvršeno.⁸⁷

U blizini rijeke Save nalazilo su selo Savršćak, a opis iz 1780-ih godina može poslužiti kao dobar prikaz pri-savskog naplavnog terena: »Selo Savršćak udaljeno je pola sata od Velikog Otoka. Seoce se sastoji od samo nekoliko kuća, nema čvrste zgrade, nalazi se na ravnici i nije navišeno ni s koje strane. Potok Bistra (Bistrec), koji se u ovdašnjem kraju dijeli u dva dijela, od kojih je jedan dio pet hvati široka bara, a drugi, pako, dio, isto kao i potok od ulaska u ovu sekciju, širok je pet koraka i dubok dvije stope. Oba rukavca imaju močvarno dno i neprimjetne obale. Preko njih se za neprestano dobra vremena može prijeći na nekoliko mjesta. Rukavac Save, koji protječe kraj sela, u ovdašnjem je kraju širok 20 hvati i dubok šest stopa, no bez broda se preko njega nigdje ne može prijeći (...) Osim u to doba, put prema Velikom Otoku

86 Zagrebačka županija (I.), Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, 259-260.

87 B. A. Krčelić, *Annue ili historija*, 133.

ima glibljivo tlo koje guta vodu, ispresijecan je u vrlo mnogo dubokih rupa i njim se lako kolima može voziti samo u suho doba. Šume koje se nalaze na tim otocima obrasle su srednje visokim stablima koja su obrasla s mnogo žbunja i sa svakojakim rozgom i trstikom kroz koje se niti na konju, pa čak niti pješice ne može proći. Živežne namirnice odavde mogu se prevesti u Zagreb.«⁸⁸

U susjedstvu su bila sela Mali Otok, Veliki Otok i Bobovica. U opisu iz 1780-ih godina za njih piše: »Ta tri seoca udaljena su jedna od drugoga samo punih četvrt sata. Sastoje se od samo nekoliko kuća, istih su obilježja i stoga se mogu opisati kao jedno selo. Od susjednih su mjesta njihove zadnje kuće, pak, udaljene: četvrt sata od Savrščaka, četvrt sata od Celina, punih četvrt sata od Gradne, nepunih tričetvrt sata do Samobora, pola sata od Sv. Helene, četvrt sata od Klokočevca. U njima nema ni jedne čvrste zgrade i sela ni s koje strane nisu nadvišena (...) Šume na otocima obrasle su visokim stablima koja su gusto pomiješana sa žbunjem. Živežne se namirnice mogu dovesti u Samobor i u Zagreb.«⁸⁹

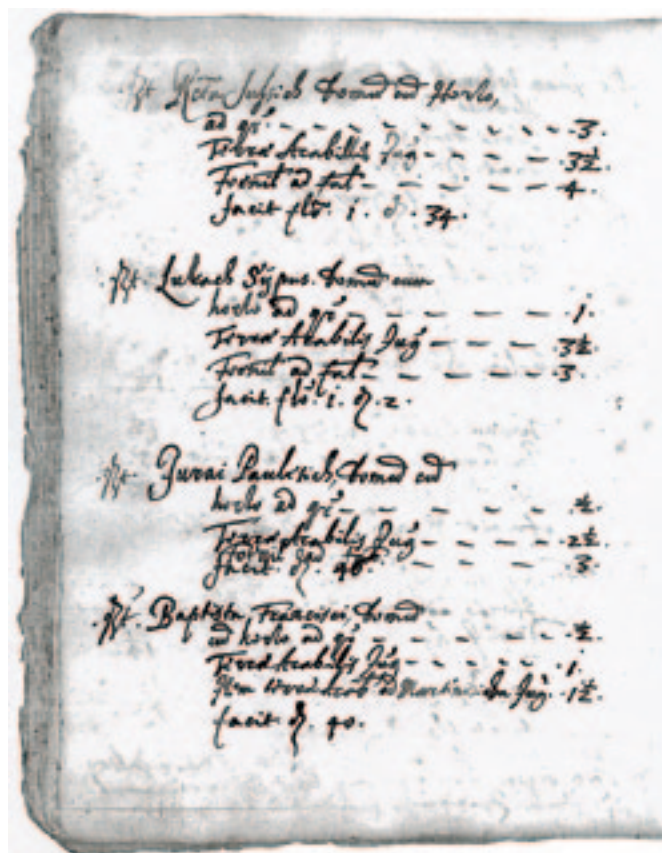
O stanovništvu samoborskoga kraja

Ukupan broj stanovnika

Ukupan broj stanovnika Samobora⁹⁰ može se odrediti jedino putem procjene, odnosno na temelju analize predstatističkih podataka. Prema popisima poreza u trgovištu Samobor 1598. godine živjele su 63 obitelji (20 obitelji s građanskim statusom, 4 plemićke kurije, obitelj tridesetničara, 34 obitelji u položaju zavisnih seljaka te 4 obitelji plemića armalista).⁹¹

Samobor je prema popisu poreza 1656. imao 239 poreznih obveznika. U Samoboru je 1684. popisano 219, a 1696. godine 220 obitelji koje su platile porez, da bi do 1753. broj poreznih obveznika porastao na 456.⁹² Bez dodatnih istraživanja nemoguće je utvrditi zbog čega je početkom druge polovice 17. stoljeća došlo do pada broja obitelji. Možda uzroke padu broja obitelji između 1656. i 1684. treba tražiti i u epidemiji kuge koja je zahvatila velik dio hrvatskih krajeva.

Na osnovi ovih podataka jasno se vidi da je najsnažniji porast ukupnog broja obitelji Samobora bio u prvoj

Stranica iz popisa stanovništva (i zemljišta) Samobora iz 1654. godine (SM)

polovici 17. stoljeća, kada je se broj poreznih obveznika gotovo učeterostručio. Čini se da je broj stanovnika tijekom druge polovice 17. stoljeća blago pao odnosno stagnirao, da bi novi porast bio tijekom prve polovice 18. stoljeća kada je broj poreznih obveznika gotovo udvostručen. Prema tome, vidljiva su dva perioda izrazitog rasta broja obitelji (kućedomaćina, poreznih obveznika) i to tijekom prve polovice 17. i prve polovice 18. stoljeća. Je li ukupni broj stanovnika pratio ove trendove?

Kako s ovim brojkama doći do približnog ukupnog broja stanovnika? Da bi se došlo do koeficijenta s kojim se množi broj kućedomaćina i dobiva procjena broja stanovnika Samobora, potrebno je posegnuti za usporednim povijesno-demografskim istraživanjima, ali i dostupnim izvorima iz kojih se taj koeficijent može izračunati u obližnjim područjima koja imaju sličnu strukturu. Za izračunavanje procjene stanovništva za kraj 16. i početak 17. stoljeća moguće je odrediti koeficijent 8-8,8 (ili srednju vrijednost 8,4), a za kraj 17. i početak 18. stoljeća koeficijent 3,3-7,5 odnosno srednju vrijednost 5,4.⁹³

88 Zagrebačka županija (I.), Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, 272-273.

89 Zagrebačka županija (I.), Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, 273-274.

90 I. Sudnik, Samobor – naš star i dragi, Kaj, 3-4, Zagreb 1971., 3-12.

91 Popisi, 407, 408, 428.

92 Samoborski muzej, Popisi poreza za 1656., 1684., 1696. i 1673. godinu.

93 H. Petrić, Pokušaj rekonstrukcije ukupnog broja stanovnika Varaždinskog generalata i Križevačke županije od kraja 16. do početka 18. stoljeća, Podravina, 19, Samobor-Koprivnica 2011., 45-57.

Tablica – Procijenjeni broj stanovnika Samobora (1598. - 1799.)

Godina	Procijenjeni broj stanovnika
1598.	530
1656.	1400
1696.	1200
1753.	2400
1792.	1867
1799.	1605

Izvor: Izvršena procjena na osnovi istraženih popisa poreznih obveznika Samobora (osim za godine 1792. i 1799., kada postoji protostatistička bilješka o ukupnom broju stanovnika)

Tablica – Broj kućedomaćina (poreznih obveznika 1598. i luknara 1704.) na prostoru župe Sv. Martina pod Okićem

Selo	1598.	1704.
Konščica	4	11
Drežnik	6	14
Molvice	7	14
Dolec (Jagnycha Dol)	3	4
Galgovo	4	19
Pavučnjak	2	28
Zdenčina	23	12
Podgrađe	-	9
Klake	-	26
Babićevo Selo	-	12
Pipićevo Selo	-	10
Sučevo Selo	-	10
Paladinićevo Selo	-	4
Hercegovo Selo	-	5
Prevendarovo Selo	-	6
Derdićevo Selo	-	4
Mavračićevo Selo	-	5
Karasmanovo Selo	-	6
Širanovićevo Selo	-	8
Selo Petković	-	9
Falaščak	-	3
Puhalovo Selo	-	3
Selo Hasanovičkino	-	6
(popisani izvan sela)	-	5
Ukupno	49	277

Izvori: Josip Adamček, Ivan Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću, Zagreb 1976., 468-469; S. Razum, Povijest župe Sv. Martina pod Okićem, u: Pod Okićem. Zavičajna knjiga župa Sv. Marije i Sv. Martina, Zagreb 1993., 281-285.

Prema ovim koeficijentima, ukupni broj stanovnika Samobora 1598. mogao bi biti oko 530, godine 1653. oko 1400, a 1696. iznosio bi oko 1200. Iako je broj obitelji poreznih obveznika u prvoj polovici 17. stoljeća bio učetverostručen, procijenjeni ukupni broj stanovnika gotovo je utrostručen, tj. rast ukupnog broja poreznih obveznika nije pratio identični rast procijenjenog ukupnog broja stanovnika. Razdoblje prve polovice 18. stoljeća obilježeno je novim udvostručenjem procijenjenog ukupnog broja stanovnika za koji u Samoboru pretpostavljamo da je oko 1753. mogao iznositi 2400 (ako se uzme koeficijent od 5,3), da bi druga polovica 18. stoljeća predstavljala razdoblje pada ukupnog broja stanovnika.

Krajem 18. stoljeća napravljeni su precizniji podaci o broju stanovnika Samobora. Na kraju ranoga novog vijeka, 1792.. Samobor je imao 1867⁹⁴ stanovnika. Uzmu li se u obzir ranije spomenute procjene ukupnog broja stanovnika za 16. i 17. stoljeće, moguće je pretpostaviti kako je kroz 18. stoljeća ukupni broj stanovnika Samobora porastao za više od 50 posto, tj. rast je u 18. stoljeću bio usporeniji nego tijekom 17. stoljeća. To je i razumljivo jer je krajem 16. stoljeća došlo do dramatičnoga gospodarskog i demografskog pada Samobora, nakon čega je tijekom 17. stoljeća uslijedila ubrzana demografska obnova koja se nešto usporenijim tempom nastavila i kroz prvu polovicu 18. stoljeća, da bi u drugoj polovici 18. stoljeća došlo do smanjenja ukupnog broja stanovnika.

Samobor je više nego udvostručio broj svojih stanovnika od kraja 16. do kraja 17. stoljeća, a odličan primjer prikaza snažnog demografskog rasta u okolici može nam pružiti rimokatolička župa Sv. Martina pod Okićem. Na njenom prostoru je 1598. popisano 49 kućedomaćina, a 1704. čak 277, što govorio o tome da se broj kućedomaćina upeterostručio.

Možda je i rastu stanovništva pridonijela činjenica da su Samoborci vodili skrb o majkama i novorođenoj djeci, a iz pogodbe između skrbnice napuštenog djeteta i dojilje iz 1781. moguće je zaključiti o svojevrsnim oblicima socijalne zaštite djece u Samoboru krajem ranoga novog vijeka.⁹⁵

O migracijama

Zanimljivo je kako se 1598. u Samoboru od doseljenika spominju samo tri osobe, od kojih je jedna bila podrijetlom iz Kranjske (Kranjčić), a dvije su vjerojatno bile podrijetlom iz Osmanskog Carstva (Poturić, Turković).⁹⁶ Iz prezimena moguće je iščitati podrijetlo stanovnika samoborskog kraja 1598. godine. Najvjerojatnije su rom-

94 NAZ, KV, Prot. 196, str. 141.

95 I. Brekalo, Pogodba iz 1781. Godine o dojenju napuštenog djeteta u Samoboru, Kaj, 4-5, Zagreb 1999., 71-75.

96 Popisi, 407-408.

skog podrijetla bile tri obitelji iz Velikog Otoka (prezime Czygan) te po jedna iz Vrbovca, Klokočevca i Velikog Otoka, iz Bosne imamo doseljenika u Farkaševcu, Jarušju, Javorcu, Solinskom Vrh, Cerju i Vrh Gradišće, dok se po jedna obitelj doselila iz Kranjske u Goli Vrh i Klokočevac, a čini se da je istovremeno doseljenika iz Ugarske bilo u Otruševcu, Vratniku i Gerdancima.⁹⁷ Na doseljenike ukazuju također prezimena Novak (sa svim inačicama) i Bezjak.

Prema ranije iznesenim podacima, ubrzana demografska obnova u Samoboru se dogodila u prvoj polovici 17. stoljeća. Dio obnove se zasigurno događao putem useljavanja, na što ukazuju prezimena Buday (možda doseljenici iz Budima), Novak (novi doseljenici koji nisu željeli otkriti svoje podrijetlo), Bišćan (izbjeglice iz Bihaća koji je krajem 16. stoljeća došao pod osmansku vlast⁹⁸) i Kranchich (iz Kranjske), no među doseljenicima pouzdano ima i onih koji su došli iz okolnih sela, a čiji su se preci ranije doselili iz daljnjih prostora – o čemu svjedoče prezimena Wgrinouich, Wugrin (iz Ugarske) i Horvat (iz »stare« Hrvatske, možda čak prekovelebitske).⁹⁹ Na to ukazuje i istraživanje domicilne i socijalne strukture stanovništva Samobora za koje je utvrđeno da ima dosta stanovništva podrijetlom s juga.¹⁰⁰

Samoborci su ponekad iseljavali i u druga gradska naselja. Primjerice 1588. među kmetovima varaždinske prebende Sv. Katarine spominje se Lukač koji je u Varaždin doselio iz Samobora.¹⁰¹ Samoborci su se iseljavali i u Zagreb – npr. 1513. Grgur Pezyak ili 1534. Andreas Gener Zoboryew, koji su bili podrijetlom iz Samobora.¹⁰² Godine 1661. u Koprivnici je zabilježen Juraj Tkalec, doseljenik iz Samobora.¹⁰³ Pojedini su se Samoborci iseljavali i u udaljena seoska naselja, kao npr. u Koprivnički Ivanec gdje je zabilježen jedan stanovnik podrijetlom iz Samobora.¹⁰⁴

Na širem samoborskom području dodiruju se četiri tipa kajkavskih dijalekata s time da najzapadniji dio samoborskog područja (današnjeg grada Samobora) obuhvaća i štokavske govore. Govor stanovnika Samobora je stari kajkavski govor koji Mijo Lončarić uvrštava u

samoborsko-medvednički dijalekt. Taj se dijalekt sačuvao ne samo u okolici Samobora nego se prostirao od zagrebačke podsljemenske zone na sjever sve do područja južno od Klanjca. Identičnim govorima služi se i stanovništvo južno i istočno od Samobora, a od Sv. Nedjelje na istok i jug se govori vukomeričko-pokupskim dijalektom. Jugozapadno se govori i plješevičko-prigorski.¹⁰⁵ »Samoborski je govor danas kajkavski govor sa znatnim tragovima nekadašnjega zajedničkog života kajkavaca i čakavaca. Povijesni su dokumenti potvrdili doseljavanje čakavaca u samoborski kraj (na primjer u Draganje Selo i Gradišće). Povijesne listine svjedoče i o naseljavanju čakavaca u druge krajeve današnjega jugozapadnoga kajkavskog područja (kao i Žumberka i Bele Krajine), a nisu poznate znatnije, kompaktne migracije na to područje s kajkavskoga sjevera ili istoka. Na temelju tih činjenica pretpostavlja se da je jezični supstrat toga područja kajkavski, a da je tu kajkavštinu preuzelo novo čakavsko stanovništvo, sačuvavši neke čakavske osobine, odnosno predavši ih starosjediocima.«¹⁰⁶

Zapadno i sjeverno od Samobora koristi se donjosutlanski govor, npr. govor Otoka, Bregane, Bobovice, Gregurić Brega/Briga, Vrhovčaka, Slanog Dola i još nekih naselja podudara se s govorima u prekosavskim selima Drinju, Laduču, Ključu itd. Stanovnici koji govore ikavskim donjosutlanskim govorima očito nisu starosjedioci, poput govornika samoborsko-medvedničkih ili vukomeričko-pokupskih govora. Ivan Brabec pretpostavlja da »ako ovdje govor još i danas pokazuje da je stanovništvo preseljeno iz nekog ikavskoga čakavskog kraja, negdje na zapadnome ikavskom području«, onda je moguće zaključiti da su preci današnjih govornika donjosutlanskih govora doselili iz zapadne Bosne. Ovi se govori, osim u refleksiji jata i poluglasova te starijeg akcenta, ne razlikuju puno od kajkavskih govora svojih sudjeda. »Razlog tome je dvojak. Zapadnobosanski govori bili su u 16. st. Arhaični pa po tome bliski kaj-

97 Popisi, 403-408.

98 Postoji zabilježena predaja: »Kad su se Bišćani prije tri stotine i pedeset godina, bježeći pred Turcima, naselili na Gradišću, služili su ponajprije gospoštiji koja je ondje imala svoj dvorac.« M. Lang, Samobor, 975. Lopašić bilježi kako su prognanicima iz Bihaća bila naseljena čitava sela »na Gradišću i u Dragonjem Selu kod Samobora«. R. Lopašić, Bihać i Bihaćka krajina, Zagreb 1890., 93.

99 Samoborski muzej, Popisi poreza 1654. - 1656.

100 A. Milinović, Domicilna i socijalna struktura staroga samoborskog pučanstva, kaj, 5-6, Zagreb 1996., 102; O pojedinim obiteljima i njihovom podrijetlu usp. M. Lang, Samobor, 510-542.

101 Državni arhiv Varaždin, Matična knjiga vjenčanih župe Sv. Nikole u Koprivnici 1661-1678.

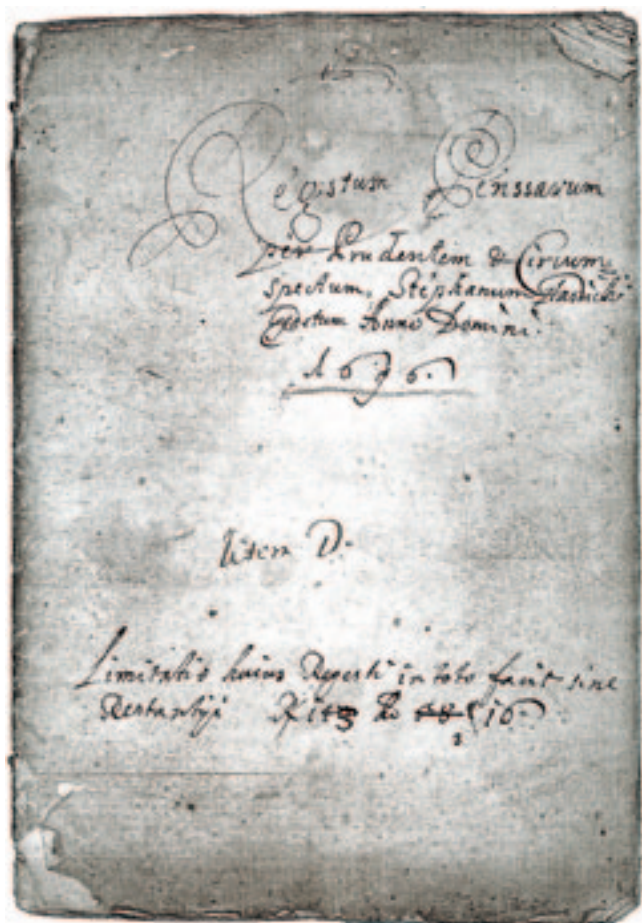
102 Povijesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba, sv. 14, Zagreb 1932., 5, 305.

103 Zapisnici poglavarstva grada Varaždina, sv. 1, Varaždin 1990., 147.

104 Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije, Prot. 4/IV, 139.

105 M. Lončarić, Kaj – jučer i danas, Čakovec 1990. (usp. kartu na kraju knjige).

106 A. Šojat, *Govor u Samoboru i njegovoj okolici*, Rasprave Instituta za jezik JAZU, Knj. 2, Zagreb 1973., 68-71. »Zajedničke nekajkavske, najčešće čakavske osobine na cijelom tom području kajkavskih i kajkavsko-čakavskih ikavskih i ikavsko-ekavskih govora s fonemom a na mjestu nekadašnjeg poluglasa, koj se nastavlja u velikom dijalekatskom pojasu sve do govora zadarskog otočja, mogle bi dopustiti i pretpostavku da je prvotno stanovništvo toga područja (uključujući i čakavski Žumberak i kajkavski Samobor) bilo čakavsko ili, možda, već u početku dijalekatskoga diferenciranja mješovito, čakavsko-kajkavsko. Povijesni nam dokumenti nigdje ne spominju tako brojna doseljavanja čakavaca na taj golemi teritorij, da bi oni svojim brojčanim nadmoći izmijenili, i to upravo u veoma bitnom jezičnim osobinama, prvotni govor starosjedioca. To je stanovništvo u samoborskom kraju moglo biti čakavsko, brojčano i pojačano doseljenim čakavcima, izbjeglicama pred Turcima, a da ipak bude u velikoj mjeri pokajkavljeno, pod utjecajem obližnjih kajkavskih govora, fizičkim dodirima i miješanjem pučanstva u tom privlačnom kraju, a osobito prestižem kajkavštine u neposrednoj blizini političkog i kulturnog centra Hrvatske, kajkavskog Zagreba.«

Naslovnica knjige popisa poreza u Samoboru iz 1696. godine (SM)

kavskim govorima koji umnogome čuvaju starinu bolje nego štokavski govori. Drugi je razlog jezična asimilacija doseljenika. U 450 godina koliko ti doseljenici Bosanci žive uz kajkavce govor im je primio mnoge crte karakteristične za ovaj kraj.¹⁰⁷

Zanimljivo je vidjeti i razmišljanja o dijalektu u samoborskom kraju koja je iznio Rudolf Strohal i na osnovi pisma samoborskog kapelana popa Vincenca iz 1555. zaključio kako se na području Samobora do sredine 16. stoljeća upotrebljavalo čakavsko narječje. Isti autor na osnovi dokumenata iz 1590. i 1596. postavlja mogućnost da su s osmanskim provalama na područje Samobora došle nove dijalektalne struje koje su postupno preuzele osobine kajkavštine.¹⁰⁸

107 I. Brabec, Sutlanski ikavci, Kaj, 5, Zagreb 1969., 25-29.

108 Rudolf Strohal je opazio »kako se čakavski dijalekt od druge polovice XVI. st. polagano potiskuje u korist štokavskog i kajkavskog dijalekta i to kao posljedica migracijskih kretanja hrvatskog stanovništva s juga i sjevera hrvatskih zemalja potaknuta osmanlijskim provalama. Strohal završava odjeljak o dijalektima na području Samobora, ističući svojevrsnu dijalektalnu dinamiku na određenom prostoru, prije svega potaknutu utjecajima »vanjskog« svijeta. Tako piše o kajkavskom dijalektu »... kako dugo će ga imati, ne može nitko poreći, ali da će ga snaći tečajem vremena nove promjene, o tome ne valja sumnjati, jer su utjecaji novog vanjskog svijeta jači nego stare svjetinje...« D. Vojak,

Stanovnici Ruda, čiji su preci dijelom bili govornici njemačkog jezika, služe se danas govorom čija akcentuacija odudara od akcentuacije gotovo svih drugih kajkavskih govora. »Rudarski starinački govor susjedi karakteriziraju kao »slovenski«, premda nemaju za to opravdana razloga. Dojam da ti starosjedioci »govore kao Slovenci« proizlazi odatle što u tom govoru akcenti nemaju fonološke funkcije, ni po njihovim kvantitativnim ni po intonativnim osobinama.¹⁰⁹

Matične knjige vjenčanih i krštenih kao izvor za povijest stanovništva Samobora

Od svih matičnih knjiga za župu Samobor najbolje se sačuvane matice vjenčanih. Što nam one mogu pokazati? Jedan od pokazatelja su tzv. krize vjenčanja, koje su u župi Samobor krajem 18. stoljeća zabilježene više puta.¹¹⁰

Osim pada broja stanovnika, poplave i poljoprivredne krize odrazile su se i na neke druge demografske pokazatelje kao učestalosti vjenčanja. Još je P. Chaunu na primjeru nekih dijelova Europe utvrdio da je pad broja vjenčanja jedan od karakterističnih znakova krize koju pokreću gospodarski razlozi. Lako je shvatiti da se ona mnogo manje osjeća u slučaju čisto epidemijske smrti koja nije na poljoprivrednoj osnovi. Kriza vjenčanja je uz veliku smrtnost signal da se javlja demografska kriza koja nastaje uslijed neimaštine i gladi, uslijed gospodarskih kriza starog tipa u njihovom najtežem i najpresudnijem obliku: krizi društvene prehrane.¹¹¹ Na slične pojave u vezi s vjenčanjima u hrvatskoj historiografiji upozorio je S. Krivošić.¹¹²

O utjecaju gospodarskih kriza na krize vjenčanja pokazuju nam neki podaci. Baltazar Adam Krčelić piše da je 1751. godine »u jednu riječ bila potpuno neplodna. Pšenica i raž, pokvarene nezdravim zrakom, nisu se mogli ni požeti...« Isti je gospodarsku krizu zabilježio 1763. godine, a usto je naveo da se troškovi svadbi moraju ograničiti jer je u tome »bilo silnog razbacivanja.«¹¹³

O neobjavljenom tekstu Rudolfa Strohala o povijesti Samobora od g. 1555. do početka XIX. st, Kaj, 6, Zagreb 2004, 83-84.

109 A. Šojat, Govor u Samoboru i njegovoj okolini, 55. Prema Šojatu »samoborski tip govora pokazuje neke veoma interesantne osobine, koje se ne pojavljuju u zagorskim, međimurskim, istočnoprigorskim (zelinski i sesvetski kraj) i kalničkim govorima, tj. u onima koji nisu u neposrednom dodiru s drugim narječjima hrvatskog jezika, pa se zajedničke osobine tih govora moraju smatrati tipičnim za kajkavsko narječje. Jednako tako te specifične samoborske osobine odudaraju od stanja u rubnim kajkavskim govorima uz Savu i Dravu.«

110 Samoborski muzej, Matične knjige krštenih župe Samobor 1768. - 1772., 1773. - 1832.

111 P. Chaunu, La civilisation de l'Europe classique, prijevod - Civilizacija klasične Evrope, Beograd 1977., 201-203.

112 S. Krivošić, Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u XVIII. i prvoj polovici XIX. stoljeća, Varaždin 1991.

113 B. A. Krčelić, Annue ili historija 1748. - 1767., Zagreb 1952, 98. 101, 465.

Tablica - Parovi vjenčani u župi Samobor po mjesecima 1761. - 1790.

Godina	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Uk.
1761.	25					2		1	1		3		32
1762.		(1)											(1)
1768.*											2	1	(3)
1769.	8	5	1	2	2						5		23
1770.	12	3			1	1			1	2	6		26
1771.	14	13			2	4	3		2		19	1	58
1772.	15	24	1	1	2	1					27	1	72
1773.	48	4		1	3			1	1		25		83
1774.	58		7				4		1	18			88
1775.	51			1									52
1776.					4			4		1	6		(15)
1777.	16	27			1	1	1				23		69
1778.	33	6			4	1							44
1779.	56			1		1							58
1780.	61					3		2	4	1	11		82
1781.	29	26		1	2	2	2	3	1	1	11		78
1782.	30				3		5	3		4	4	2	51
1783.	26		3								1	37	67
1784.	64	11			1	1		1	1	3	14		96
1785.	23	3		2	7	1	2	3	1	1	4		47
1786.	1	54		1		5	5	1			2		69
1787.	5	11		2	3	1	2	1		2	5		32
1788.	8	7		2	1		1	2		22			43
1789.	56	7		1	3	7		11	3	4	48		140
1790.		57	19					6	2				84

* nepotpuni podaci

Samoborski muzej, Matične knjige vjenčanih župe Samobor 1680. - 1761., 1768. - 1772., 1773. - 1832.

Te su se pojave odrazile i na župu Samobor gdje su tih godina zabilježene krize vjenčanja. Možda se kasnije krizne pojave mogu povezati i s erupcijom vulkana Laki iz 1783.,¹¹⁴ koja je imala globalni učinak na pojavu gladi diljem Europe, čiji će rezultati kasnije biti vidljivi i u dobro poznatoj revoluciji koja je izbila u Francuskoj 1789. godine. Glad je u to vrijeme vidljiva i u Samoboru¹¹⁵, a još jedan pokazatelj su godine s izrazito niskim

Ljudi su mljeli stare stručke pak od njih pekli kruh. A i to je bilo skupo: vagan stručkov stajao je 1 for. Mljeli su i tropine, koru hrastovu, lanene glavice, pak i od toga pekli kruh sebi za hranu. Pasli su od gladi travu, brali koprive i šćir, kuhali to i jeli. Ali ma što jeli, ništa nije imalo blaoslava: kruh nje ništa »zalegel«. Ispekla bi se puna peč kruha i družina se najela do grla, ali ipak svi su se još i potom osjećali gladni. Ili čovjek bi kupio u Samoboru na trgu kruha i putem ga jeo i pojeo, a kad je došao u Gornji kraj, već je i opet bio gladan. I povratio se opet natrag u Samobor po kruh. Ljudi iz okolice dolazili u Samobor i sve badava radili, samo da su mogli što pojesti. Dva Keglevića-Stepkovića išla su u lipice kopati. O podne donijela im žena »do kolena velik« lonac pasulja i hljeb kruha. I ta dva čovjeka pojedose sve to; a kad ih je potom opomenula žena, da nastave kopati, pobacaše oni motike u grmlje i rekoše: »Nemorem kopat, kad sam gladen!«. I vinograd nije rodio za ovih hudih ljeta. Kažu, da je neki Bišćan na osam jutara vinograda dobio samo škaf vina. To je spremio i čuvao, te samo na božićne i uskršnje blagdane dao svakom ukućanu po malu rakijsku čašicu, da kuša i malo si ojača želudac. U tim gladnim godinama mnogi su se vrlo jeftino dostali lijepih i dobrih zemljišta (...) Gladna ljeta vukla se sve tamo do godine 1813.-15. Tada je prvi opet počeo roditi ječam. Ljudi pomalo zapomagali za kruh, te malo pomalo opet oživješe.« M. Lang, Samobor, 1009. - 1010.

114 M. Brayshay, J. Grattan, Environmental and social responses in Europe to the 1783 eruption of the Laki fissure volcano in Iceland: a consideration of contemporary documentary evidence, in: Firth, C. R. and McGuire, W. J. (eds) Volcanoes in the Quaternary, Geological Society, London 1999, 173-187.

115 O gladi u Samoboru krajem 18. i početkom 19. stoljeća Milan Lang je zapisao: »Čitave tri godine vladala je strašna glad. Ništa nije htjelo da raste, a još manje da rodi. Ječam uzrastao tek na pedalj visoko, ali nije pustio latja. Kad su išli kopati i ogrinjati u polje, morali su si ljudi gaće prifrakvati, jer je sve bilo pod vodom. Jedino je rodio pasulj »hudoletnak«. Krave su obilno dojile, i ljudi su ponajviše živjeli od mlijeka, ali je i to bilo vodenasto i slabo hranjivo. Za tih gladnih ljeta

Tablica - Doseljenici u župu Samobor putem vjenčanja (1751. - 1780.)

Godina	Mjesto podrijetla doseljenika
1751.	Župa Vivodina, Okić
1752.	Župa Slavetić
1753.	Župa Vivodina, parochia Bukiny (Kranjska), Brdovec, Raka (Kranjska), Župa Presvetog Trojstva
1754.	Plešivica
1755.	Župa Presvetog Trojstva
1756.	Brdovec
1758.	Zagreb, župa Sv. Martina
1759.	Župa Jaska
1761.	Župa Sv. Jurja
1769.	Župa Sv. Jurja
1773.	Župa Sv. Ane, župa Presvetog Trojstva, Stenjevec
1774.	Župa Jaska, Vrhovska Vas (Kranjska-Dolenjska), župa Okić, Brdovec, parochia Ruichensi
1775.	Zagreb, župa Sv. Martina pod Okićem, parochia Bohniszken, Boboicza parochia (S. Crucis), župa Presvetog Trojstva , župa Sv. Križa
1776.	Župa Sv. Bartolomeja (Kranjska), Raka (Kranjska), Studenec (Kranjska)
1777.	Župa Presvetog Trojstva (Krašić?)
1778.	Župa Sv. Martina, Parochia Catheczensi (?), župa Presvetog Trojstva
1779.	»Jurevechka fara«
1780.	Ex parochia Semichenski (?)

Izvor: Matične knjige vjenčanih župe Samobor

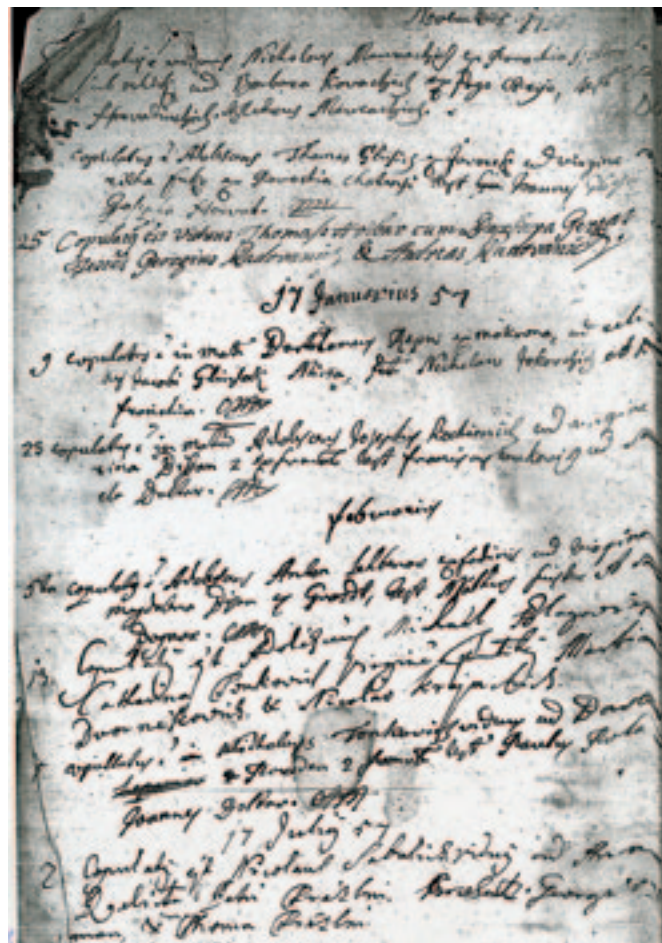
Tablica - Kršteni u župi Samobor po mjesecima (1727.), 1728. - 1731., 1741. - 1750., 1759. - 1761. godine

Godina	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
1727.												1
1728.	8											
1729.										6	14	8
1730.	8	13	11	27	16	11	13	15	18	12	23	10
1731.	0	23	25	15								
1741.									3	4	5	5
1742.	6	4	10	4	6	3		1	5	2	2	1
1743.	5	10	1				3	4	10	3	1	
1744.								2	8		3	6
1745.	6		9	9		3	4	4				
1746.									6	14	4	4
1747.	5	5	9	3	3	4	2	6	3	7	8	1
1748.	7	5	8	8	4	4	4	9	4	5	5	5
1749.	12	3	5	5	2	3	2	3	6	6	7	4
1750.	5	14	6									
1759.										3	24	10
1760.	28	21	25	10	8	2	14	15	23	13	14	17
1761.	20	14										

Izvor: Samoborski muzej, Matične knjige krštenih župe Samobor (1727.), 1728. - 1731., 1741. - 1750., 1759. - 1761. (Napomena: Podaci su dani samo za ona razdoblja za koja su sačuvani jer su knjige oštećene i sačuvane samo u fragmentima)

Stranica Matične knjige vjenčanih župe Sv. Anastazije u Samoboru iz 1761. godine (SM)

Stranica Matične knjige župe Sv. Anastazije Samobor iz 1757. godine (SM)

brojem vjenčanih: 1785., 1787. i 1788., što se može vidjeti analizom matičnih knjiga vjenčanih.¹¹⁶ Smanjeni broj vjenčanja za iste godine zabilježen je i u župi Sv. Martina pod Okićem.¹¹⁷

Nažalost, u matičnim knjigama vjenčanih župe Samobor za razdoblje ranoga novog vijeka ne postoje podaci o dobi vjenčanih pa je nemoguće provesti detaljnije analize iz njih, kao što nije moguće ni utvrditi društveno podrijetlo supružnika. No, one mogu biti zanimljiv pokazatelj za doseljavanje u župu Samobor putem vjenčanja jer je obično zabilježeno podrijetlo doseljenika izvan župe. Veći broj doseljenika možda ukazuje na to da je samoborsko područje prvenstveno bilo imigracijsko, slično

kao i u 19. stoljeću.¹¹⁸ Na uzorku koji obuhvaća posljednja desetljeća ranoga novog vijeka moguće je utvrditi najjače doseljavanje iz okolnih župa, ali i iz susjedne Kranjske.

Podaci o broju krštenih za ranonovovjekovno razdoblje izrazito su manjkavi, a na osnovi sačuvanih obavijesti vidljivi su neki trendovi. Npr., najveći broj rođenih zabilježen je u zimskim mjesecima, a najniži u kasno proljeće i tijekom ljeta. To bi značilo da je najviše začeca bilo u kasno proljeće, a najmanje u kasno ljeto i tijekom jeseni, kada je bila sezona najintenzivnijih poljoprivrednih radova. Iako se ovdje radi o krnjim podacima, oni su mogući pokazatelj sezonskog trenda začeca i rađanja.

¹¹⁶ Samoborski muzej, Matične knjige vjenčanih župe Samobor 1680-1761., 1768. - 1772., 1773. - 1832.

¹¹⁷ S. Razum, Povijest župe Sv. Martina pod Okićem, u: Pod Okićem. Zavičajna knjiga župa Sv. Marije i Sv. Martina, Zagreb 1993., 288.

¹¹⁸ T. Luetić, Demografska analiza stanovništva grada Samobora od kraja 18. stoljeća do 1857. godine, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, vol. 21, Zagreb 2003., 238.

Tablica

Popis imena i prezimena 1656. godine u Samoboru

Ime i prezime	Ime i prezime	Ime i prezime
1. Jurai Regovich	43. Mikula Dijanich Domum cum Hochluhou	82. Wdovna Paulouich Domus
2. Stephan Baresich	44. Reta Dona Paschich Domus	83. Janus Paulouich
3. Andras Jorsa	45. Matt Picsiuch	84. Stephanus Iranich
4. Thomas Missich	46. Stephan Lonchar Domum Hochid	85. Jurai Radouich
5. Juan Wkovich	47. Lauresnhius Jalsich	86. Wdovna Radouich
6. Jurai Wkovich	48. Andreas Jezbusko domus cum Horlis	87. Pauai Jahulinichich
7. Janus Wkovich	49. Jacop Doliytaz	88. Juan Diakinich
8. Mihali Valechich	50. Reta Michaslis Zudchich Domum	89. Matt Ress
9. Mihali Budey	51. Mihali Peteak, Domus cum Hvekula	90. Martin Jalenlinchich
10. Mihali Nouak	52. Igunacius Francisci	91. Grego Paunouich
11. Wdova Satrakh	53. Anderas Znikily	92. Ivanno Obarlkouich
12. Mihali Bischan	54. Filius Ranaschiak	93. Luca Petaikouich
13. Jurai Jagatich	55. Martin Ivgrinouich	94. Mihali Ivkouich
14. Wdova Kasianich	56. Petr Leuak	95. Martini Ivkouich
15. Wdova Mlinarich	55. Wdova Poridan	96. Petar Missich
16. Anbali Schrbak ili Jurai Schrbak	56. Lukas Poridan	97. Domina Masichka
17. Petar Norsich	57. Janus Poridan	98. Mikula Badazchich
18. Hissa Budieua	58. Vid Norsich	99. Jurai Kzali
19. Wdova Zolarich	59. Mihali Paulouich	100. Mikula Regauich
20. Gabrijel Ranarschnik	60. Matt ? cum Horlo	101. Sefsio Zobochich
21. Domina Maurovicius Domus Horko	61. Wdovna Gregslus	102. Wdovna Bodlanka
22. Curia Sin Domus Ana Maureoniciani	62. Domus Ibimanit Filius Sostazi	103. Gasparis Jolsa
23. ? Sin Domus Ana Zajcianis	63. Matt Juanchich	104. Juan Ivkovich
24. Andri Bedenko	64. Martin Valentinilich	105. Franciscus Julsich
25. Andria Bedenko	65. Mikicha Missich	106. Reta Julsich
26. Matt Kolytas	66. Baptista Francisci	107. Lukash Sypus
27. Wdova Hoenatth	67. Janus Kovachich	108. Jurai Paulsich
28. Martin Keulis Domunctuta	68. Matt Padarchich	109. Baptista Francisci
29. Hiss a Bukovich	69. Domus Luca Petekvuich	110. Martin Bidichich
30. Paul Vincek Domuncuta	70. Jurai Orlouvich	111. Matt Tonchich
31. Mikula Tonkovich Domuncuta	71. Georgius Tonsich Gabat	112. Martin Terzchai
32. Mikula Bisclan	72. Matt Preilim	113. Mihali Galius
33. Wdova Kolari	73. Wdova Jllir, Domus cum	114. Domus Gasparis Rauan
34. Jurai Vician	74. Jureai Peislir	115. Andras Jarsa
35. Petar Perstich	75. Jurai Zmolchich	116. Mikula Zechen
36. Stiphan Jabreikouich	76. Petar Paulouch	117. Stephan Mihaliuich
37. Wdovna Zokachicsa	77. Jurai Jankouich	118. Matt Zvei
38. Hissa Greacrua	78. Janus Gomilach	119. Lucas Petrikouich
39. Jacop Ivgein	79. Domus Keuhin	120. Petar Igrin Zbontichen
40. Wdovua Missich	80. Martin Vsebotich	121. Nicola Prislir
41. Jurai Dorotich	81. Juan Paulouich	122. Mikula Paulouich
42. Reta Diankovich		123. Wdovna Paulovuich Domuncuta
		124. Simon Tonkouich
		125. Jacobi Flesar

Ime i prezime
126. Mikula Katich
127. Martin Dorchich
128. Wdovna Paulovich
129. Simon Tonkouich
130. Mihali Glabjich
131. Michailis Kellekouich
132. Gregorius Kellekouich
133. Gergour Flesar
134. Mihali Cofarich
135. Mikula Susek
136. Andras Susek
137. Martin Persich
138. Matt Jakoulich
139. Stephanus Vranich
140. Thomas Kellekouich
141. Juan Suarich
142. Wdovna Kellekouich
143. Gospa Masichka
144. Stephanus Turkouich
145. Jurai Jarsa Domus
146. Jakoulich Domus
147. Franciscus Csarskruich
148. Joanes Samich
149. Samich Dusanj
150. Marko i Mikula Bischani
151. Nikolaus versitich
152. Mihali Kolarich
153. Wdovna Kramarich
154. Adam Demsich
155. Knes Jankovich
156. Milicsa Matthiasilich
157. Mikula Samich
158. Mihali Scerlich
159. PetarJasuinski
160. Mihali, Martin Ugrini
161. Miko Ugrin
162. Jurai Mouzin
163. Juan Misich
164. Jacop Briganski

Ime i prezime
165. Martin Ferenchich
166. Jurai Kouachich
167. Juan Mikulich
168. Juricsa Bedarski
169. Miho Plausheulich
170. Petar Martinchich
171. Mihali Vittko
172. Petar Papes
173. Mikula Vittko
174. Mikula Horuats
175. Katicsa Guizanka
176. Martin Bartolouich
177. Martin Bartolouich
178. Mihali Bartolouich
179. Mikula Tehsman
180. Marko Paulvaich
181. Juan Suppanich
182. Matt Sufflay
183. Petar Ztanhenich
184. Petra Ztanhenicha pastorak
185. Juri Sebak
186. Jurko Norsich
187. Juan Nouak
188. Stephan Ztrichich
189. Petar Brumnouich
190. Marko Letina
191. Hellena Valentinchich
192. Stephan Kraly, Tereza
193. Anicichek
194. Ztanchich
194. Jurai Zmenevnich
195. Chukouichin Sett
196. Marko Zsupaz
197. Mara Kelekova
198. Juan Nouak
199. Martin Scherbak
200. Jurai Schrbak
201. Matt Zajich
202. Joannes Sganiac

Ime i prezime
203. Matt Regouich
204. Joannes Sganiac
205. Andras Znikily
206. Ferenz Rauansiliak
207. Martin Wgrinouich
208. Petar Leuak
209. Domus Martin Valentinsich
210. Matt Zajich
211. Matt Regouich
212. Johanes Ignaniac
213. Stephan Iviek
214. Martini Ivkouich
215. Wdovna Ivkouich
216. Matt Simechki
217. Stephanus Suafoouich
218. Domus Flesar
219. Stephanus Suasounich
220. Jella Gaboza
221. Domus Soiconicy
222. Domus Flisaz
223. Jacobi Flisaz
224. Mikula Katich
225. Martin Igrinouich
226. Georgi Scherbak
227. Sunchi Domus
228. Kranchichka
229. Suski Domus
230. Michael Susek
231. Cheznazicha
232. Petkouka
233. Kurekrukina Hissa
234. Andri Gaiski
235. Jansi Lasinski
236. Ztancheck
237. Anicichek
238. Jurai Zminieruich
239. Chukouichin Zett

Izvor: Samoborski muzej, arhivska građa

Tablica. Popis prezimena i imena u Samoboru 1684. godine

Ime i prezime	
1.	Georgius Regouich
2.	Petrus Petich
3.	Matt Rauanchak
4.	Michael Norsich
5.	Georgius Regovish
6.	Georgius Diakovich
7.	Ivanny Vukovich
8.	Thomas Vukovich
9.	Michael Junior Vukovich
10.	Relicta Ivanis Vukovich
11.	Tropkari Ivany Vukovich
12.	Michael Villechick
13.	Thomas Satrak
14.	Michael Badiy
15.	Micael Nouak
16.	Foanny Pischan
17.	Anna it Catharina Jagatich
18.	Malekovich
19.	Fteh a bony Maurin o Dinitarociy
20.	Susanna Rauansihak
21.	Anna Kozianich
22.	Nikolauus Tonchich
23.	Ivanny Norscih
24.	Georgiy Norscih
25.	Domus Domini Maurovuich
26.	Michael Fakoulih
27.	Matthiy Rauanschak
28.	Maurouich
29.	Bona Esceмпто ciusdh faciunt
30.	Szaijsh
31.	Trony Jakoulitchiany
32.	Tena Vugrinouich
33.	Martiniy Ledenko
34.	Matthias Doltasc
35.	Andreas Obauish
36.	Relicta Molb
37.	Ivanny Martinkovich
38.	Michel Doturich
39.	Relicta Doturich
40.	Georgius Hanisich
41.	Franiyciy Prukovich
42.	Mishael Norsich
43.	Ivanny Kolarij
44.	Petry Bischan
45.	Simon Mesich

Ime i prezime	
46.	Relicta Pertich
47.	Michael Krisan
48.	Michael Vugrinouish
49.	Georgiy Dorotich
50.	Georgiy Radouich
51.	Georgiy Bint
52.	Ivanny Bint
53.	Ivanny Spanias
54.	Misha ?
55.	Georgiy ?
56.	Relicta Horvatich
57.	Matthias Pichenich
58.	Joanny Kliungeser
59.	Francisey Dolzar
60.	Lautrentiy Jasesich
61.	Helena Seuricz
62.	Gregiy Caspary Durteher
63.	Nicolauuy Regouich
64.	Catharina Petrak
65.	Anna Petrak
66.	Ivanny Niklin
67.	Sesio Egeregij
68.	Simanovish
69.	Melita Franciyu Rauanychak
70.	Stefa Fenili
71.	Michael Leuak
72.	Stefa Fusho
73.	Ivanny Vugrinouish
74.	Nikolay Paukouich
75.	Caspary Pisalich
76.	Lucay Rumenich
77.	Georgiy Rersich
78.	Vidonka
79.	Matthias Risan
80.	Georginj Kunouich
81.	Gregorinj Norsich
82.	Ivanny Barbarich
83.	Reticha Surasrt
84.	Matthiaj Suostar
85.	Francyny Kouachich
86.	Rastekouka
87.	? Jankouich
88.	Nikolaj Orjulan
89.	Matthiaj Kunstek
90.	Catarina Dauarschak

Ime i prezime	
91.	Perjonj Pickolin
92.	Perjonj Orlouich
93.	Cristophory Kastelli
94.	Baltasar Dulihar
95.	Nikolausyllianich
96.	Ivanny Brislin
97.	Georginj Gomilez
98.	Thomy Vscory
99.	Thomy Gomilecz
100.	Martiniy Gomilecz
101.	Petery Gaulovich
102.	Anna Raudouich
103.	? Soror
104.	Georgij Radouich
105.	Nicolauny Suchich
106.	Michael Vukouich
107.	Relicta Matthiae Res
108.	Georgius Pauinouich
109.	Martinaj Valentinchich
110.	Michael Kouachich
111.	Georginy Petrouich
112.	Ioanus Rapytya Praniiei
113.	Relicta Preszlin
114.	Michael Vukouich
115.	Ivanny Vukouich
116.	Gasekovuka
117.	Petruj Miljsich
118.	Stef Masich
119.	Gregoriy Pavarchich
120.	Gorgiuy Kralis
121.	Nikolay Regvuaich
122.	Matthiay Maren
123.	Georgiy Szmesnervuich
124.	Nikolaus Simanonich
125.	Nikolaus Manduka
126.	Andeas Perbajko
127.	Georgius Vukouich
128.	Martinus Kocianich
129.	Marues Kuhtich
130.	? Orgulan
131.	Gregorius Stephanich
132.	Mathias Mifsich
133.	Petrus Obran
134.	Stephanus Mihalieuich
135.	Gregorius Balthasar Sipus

Ime i prezime
136. Mathias Vitko
137. Laurentias Paulesich
138. Gorgius Paulesich Fratre
139. Gregorius Redechich
140. Fuchek
141. Nikolaus Tonchich
142. Verbanich
143. Janes Baniauchich
144. Lukach Terehaij
145. Iouanes Humich
146. Michael Palius
147. Barbara Sorsfa
148. Nicolaus Bischan
149. Johanus Szechen
150. Matias Vugrin
151. Zore
152. Franciscus Franeisei
152. Margareta Vugrinkovechka
153. Andras Kralich
154. Georgius Straniovk
155. Stephanus Flesar
156. Mattias Tonkouich
157. Joannes Katich
158. Georgius Perin
159. Franeyci Plasich
160. Georgis Plasich
161. Michael Franeisci
162. Franciscus Kllekouich
163. Georgius Kllekouich

Ime i prezime
164. Chachkouich
165. Josa Masichis
166. Thomas Kllekouich
167. Andrea Skubuz
168. Petek
169. Karabel
170. Ivannes Sztaulinich
171. Jakoulich
172. Andreas Susek
173. Georgius Prislín
174. Czesarka
175. Joannes Humich
176. Joannes Mechich
177. Joannes Puh
178. Nicolaus Prischán
179. Geogius Peischán
180. Adamus Demsich
181. Matthiaschich
182. Nicolaus Samec
183. Nicolaus Bellanich
184. Nicolaus Jazinski
185. Mattijas Jazinski
186. Stepanus Skerlecz
187. Petrus Vugrin
188. Breganski
189. Lazinski
190. Michael Mefsich
191. Joannes Mefsich
192. Nicolaus Plaucheuich

Ime i prezime
193. Petrus Vlahouich
194. Martinus Bartholouich
195. Martinchich
196. Johannes Bartholouich
197. Mareus Chaulovich
198. Matthias Sufflais
199. Marttinus Brunouich
200. Matthias Obranich
201. Michael Vugrin
202. Michael Sztupar
203. Matthias Munich
204. Petrus Kouachich
205. Michael Ztanich
206. Michael Perdeuich
207. Michael Lefpomar
208. Georgius Matthiaschich
209. Michael Matthiaschich
210. Georgius Czerian
211. Lastouchich
212. Michael Obranich
213. Matthias Runtas
214. Petrus Obran
215. Martinus Sutar
216. Paulus Szkendrouich
217. Mifskich
218. Mihalís Jurmanouich
219. Matthia Dauanschak

Izvor: Samoborski muzej, arhivska građa

Tablica. Popis imena u Samoboru 1753. godine

Ime i prezime		Ime i prezime		Ime i prezime	
1.	Andreas Regovich	47.	Georgius Jursevich	93.	Georgius Padarchich
2.	Marcus Regovich	48.	Mariana Nirssich	94.	Nikolaus Matthias Messich
3.	Matt Vukovich	49.	Joanes Barbarich	95.	Joannes Vbranchich
4.	Matthias Norssich	50.	Georgius rumenich	96.	Laurentius Diuiak
5.	Antonius Vukovich	51.	Joanes Koos	97.	Mattias Bedechich
6.	Michael Diakovich	52.	Marcus Bedenko	98.	Joanes Laussa
7.	Simon Vukovich	53.	Mathias Kleschich	99.	Joanes Karafiman
8.	Hellena Vukovich	54.	Mathias Blazekovich	100.	Fran Vukovich
9.	Georgius <vukovich	55.	Ivan Paffa	101.	Simon Vukovich
10.	Dorotea Vukovich	56.	Golubovich Junger	102.	Georgius Kriserich
11.	Franciscus Vukovich	57.	Franciscus Puse	103.	Michael Kriserich
12.	Michael Vukovich szedlar	58.	Franciscus Luxich	104.	Valentinus Hersima
13.	Gergius Vukovich szedlar	59.	Baltasar Pallyuff	105.	Andreas Vukovich
14.	Laurentius Budy	60.	Joanes Frailih	106.	Mattias Horvath
15.	Adam Sren	61.	MichaelKellekovich	107.	Michael Hath
16.	Mattias Roych	62.	Johanes Paulovich	108.	Marceus Regovich
17.	Michael Fabkovich	63.	Martinus Miklaussich	109.	Michael Vallentich
18.	Antonius Keglevich	64.	Amilla Miklaussich	110.	Emerici Pallyuff
19.	Petrus Bischan	65.	Barbara Churchich	111.	Ursula Primez
20.	Ivannus Rezar	66.	Georgius Rosich	112.	Susana Horvarh
21.	Antonius Rezar	67.	Michael Plassich	113.	Franzel
22.	Martinus Norssich alir Pericz	68.	Barbara Tonchich	114.	Catharina Bedechich
23.	Nikolaus Belossevich	69.	Georgius Krisan	115.	Ivan Koczyanchich
24.	Martinus Vervimschak	70.	Michael Paukovich	116.	Nicolaus Kovachevich
25.	Ravenschak	71.	Georgius Vbranchich	117.	Ursula Vesel
26.	Barbara Nirssich	72.	Anna Mogolich	118.	Franciscus Librich
27.	Anna Szliasticza	73.	Stepanus Temlin	119.	Joannis Koczianich
28.	Susana Obad	74.	Nicolaus Szudchrich	120.	Georgij Bedechich
29.	Joanes Dobrak	75.	Francescus Vukovich	121.	Joannis Koczianich
30.	Antonius Fabkovich	76.	Georgius Paulinovich	122.	Georgij Horvath
31.	Reza Razum	77.	Bartolemeas Kansilly	123.	Franciscus Kravachich
32.	Marcus Krisan	78.	Jacobi Valentinchich	124.	Martini Stefanich
33.	Joanes Tonkovich	79.	Petri Koezranich	125.	Gregorij Mihalevich
34.	Parohus Paulus Czelinschak	80.	Josepus Persin	126.	Joannes Skezth
35.	Nicolaus Sidanich	81.	Joanes Persin	127.	Josepus Primcz
36.	Lukas Sklauzin	82.	Carharina Vukovich	128.	Martinus Tonkovich
37.	Joanes Georgius Klungesar	83.	Antonius Prauns	129.	Michael Terputecz
38.	Ignacius Kersich	84.	Juliann Schinkovez	130.	Stephanus Luxich
39.	Georgius Dragotta	85.	Hellena Horvath	131.	Franciscus Vukovich
40.	Thomas Rumenich	86.	Marcus Nemanich	132.	Stephani Vranich
41.	Nicolaus Sidanich	87.	Joanes Paulinovich	133.	Martiny Dvornekovich
42.	Mihaelis Sinkovecz	88.	Petrus Terdan	134.	Nicolaus Kersich
43.	Andreae Rezeky	89.	Matthias Vukovich	135.	Bartholomaus Kersich
44.	Matthias Bedechich	90.	Maximus Szmeh	136.	Nicolaus Bregar
45.	Ivan Szaych	91.	Franciscus Vukovich	137.	Antonius Persich
46.	Georgius Poveden	92.	Georgius Missich	138.	Michael Vinschak

Ime i prezime	
139.	Franciscus Plassich
140.	Adamus Baxbich
141.	Maximus Czmek
142.	Pregoxius Gomilecz
143.	Franciscus Sganjar
144.	Matthias Vallechich
145.	Gregorius Vallechich
146.	Nicolaus Vallechich
147.	Adamus Vranich
148.	Nicolaus Fabkovich
149.	Antoniy Golosuh
150.	Gregorius Hrelly
151.	Joannes Kernovich
152.	Michael Glassich
153.	Martinnus Blagar
154.	Alias Czvetkovich
155.	Barbara Jellenich
156.	Georgius Stefanich
157.	Nicolaus Regovich
158.	Joannes Bregar
159.	Magdaleme Saimer
160.	Nicolaus Bratovich
161.	Helena Krisan
162.	Nicolaus Krallich
163.	Joannis Chachkovich
164.	Lucas Skerth
165.	Matthias Vuchinecz
166.	Nicolaus Samecz
167.	Georgius Bedenko
168.	Nicolaus Bedenko
169.	Stephanus Vuchinecz
170.	Georgius Vugrin
171.	Nicolaus Sabikar
172.	Laurentius Vuchinecz
173.	Marcus Bischan
174.	Marcus Beroze
175.	Georgius Vukovinski
176.	Matthias Novak
177.	Joannes Lehpomar
178.	Mathias Mariaschich
179.	Thomas Kalligar
180.	Joannes Maxinchich
181.	Georgius Sztupar
182.	Petrus Szkendrovich
183.	Matthias Bischan
184.	Joannes Prislin

Ime i prezime	
185.	Anreas Lehpomak
186.	Michael Telisman
187.	Margaretha Demssich
188.	Joannes Demssich
189.	Michael Koschreza
190.	Josephus Lukina
191.	Matthias Kollerich
192.	Georgius Plaschevich
193.	Matthias Norsich
194.	Carolina Koserka
195.	Ladislaus Juxrevich
196.	Georgius Bartolovich
197.	Barbara Barbarich
198.	Matthias Czvetkovich
199.	Helena Bischanalis
200.	Thomas Verbanchich
201.	Petrus Thalchich
202.	Georgius Lehpomar
203.	Josephus Brunovich
204.	Joannes Szkendrovich
205.	Michael Bekerin
206.	Laurentin Lehpomar
207.	Joannes Trubissa
208.	Georgius Czesar
209.	Joannes Rengel
210.	Matthias Norsich
211.	Antonius Lehpomar
212.	Josephus Szever
213.	Phabianus Horvath
214.	Stephany Vukovinski
215.	Andreas Regovich
216.	Marcus Regovich
217.	Matthias Norsich
218.	Miha Barosich
219.	Antonius Vukovich
220.	Michael Diakovich
221.	Simon Vukovich
222.	Helena Vukovich
223.	Georgij Vukovich
224.	Thomas Vukovich
225.	Dorothea Vukovich
226.	Franciscus Vukovich
227.	Mihael Vukovich
228.	Gregorius Vukovich
229.	Laurentius Budy
230.	Matthias Roych

Ime i prezime	
231.	Michael Fabkovich
232.	Antonius Keglevich
233.	Petrus Bischan
234.	Joannes Rezar
235.	Antonius Rezar
236.	Martinus Norsich
237.	Jacobus Bernard
238.	Martinus Vervinschak
239.	Martinus Bezlay
240.	Barbara Norsich
241.	Anna Szokachieza
242.	Susana Obard
243.	Joannes Doltar
244.	Anronios Fabkovich
245.	Reza Razum
246.	Marcus Krisan
247.	Joannes Tonkovich
248.	Parochus Paulus Czlinchak
249.	Nicolaus Sidanich
250.	Lucas Skauzin
251.	Georgius Kovachalir
252.	Georgius Klungesar
253.	Ignatius Kersich
254.	Bartolomaeus Dragotta
255.	Thomas Rumenich
256.	Nicolaus Sidanich
257.	Michaelis Schinkovich
258.	Andrea Rezeky
259.	Matthias Bederlich
260.	Georgius Poreden
261.	Georgius Jurievich
262.	Adamus Krisan
263.	Mariana Norsich
264.	Joannes Barbarich
265.	Georgius Rumenich
266.	Joannes Koos
267.	Marcus Bedenko
268.	Mattias Kleschich
269.	Mattias Churchich
270.	ivanPaffa
271.	Fran Pause
272.	Fran Luxich
273.	Baltasar Pallyus
274.	Joannes Frailih
275.	Michael Poloiuh
276.	Joannes Paulovich

Ime i prezime	
277. Marini Miklaussich	
278. Barbara Chunchich	
279. Georgius Rosich	
280. Barbara Tonchich	
281. Georgius Krisan	
282. Georgius Vrancich	
283. Anna Mogolich	
284. Stephanus Temlin	
285. Fran Vukovich	
286. Georgius Paulinovich	
287. Jacobi Valentinchich	
288. Josepus Persin	
289. Joannes Persin	
290. Barbara Vukovich	
291. Antonius Prauns	
292. Helena Horvath	
293. Fran Vukovich	
294. Katharina Vukovich	
295. Georgius Missich	
296. Georgius Podravchich	
297. Georgius Czimermanich	
298. Nikolaus Messich	
299. Joannes Vranich	
300. Laurentin Diniak	
301. Martinus Prgulan	
302. Matthias Bedechich	
303. Joannes Laussa	
304. Joannes Karasmanatir	
305. Fran Vukovich	
306. Simen Vukovich	
307. Georgius Krizetich	
308. Michael Kriserich	
309. Valentinus Kertina	
310. Andreas Vukovich	
311. Antonius Horvath	
312. Michael Hath	
313. Marcus Regovich	
314. Michael Vallechich	
315. Emerici Pallyf	
316. Ursula Primez	
317. Susana Horvath	
318. Antonius Franezl	
319. Catharina Bedechich	
320. Joan Korzranich	
321. Nicolaus Kovacevich	
322. Ursula Vesel	
323. Franciscus Librich	

Ime i prezime	
324. Horedes Pasgakoty	
325. Georgij Bedecich	
326. Joannis Koezranich	
327. Gregorij Horvath	
328. Franciscus Kraiachich	
329. Gregorij Mihalevich	
330. Dvornekovich	
331. Joanees Skerth	
332. Josephus Primez	
333. Martinus Tonkovich	
334. Michael Terputecz	
335. Stephanus Luxch	
336. Georgius Kuhrich	
337. Fran Vukovich	
338. Stephani Vranich	
339. Nicolaus Kersich	
340. Bartolomeus Kersich	
341. Fran Svakich	
342. Nicolaus Bregar	
343. Anronius Persich	
344. Michael Vinschak	
345. Francezius Plassich	
346. Adamus Barbich	
347. Martinus Czimermanich	
348. Gregorius Gomilacz	
349. Franciscus Sganjar	
350. Matthias Vallechich	
351. Gregorius Vallechich	
352. Nikolaus Vallechich	
353. Adamus Vranich	
354. Nikolaus Tabkovich	
355. Antony Gotovich	
356. Georgina Hrelly	
357. Joannes Kernovich	
358. Michael Plassich	
359. Martinus Blagar	
360. Martinus Czvetkovicz	
361. Barbara Jellenich	
362. Georgius Stefanich	
363. Nicolaus Regovich	
364. Nicolaus Petrak	
365. Joannes Bregar	
366. Martinus Czimermanicz	
367. Oxchani Magdaleneč	
368. Nicolaus Bratovich	
369. Helena Krisan	
370. Nicolaus Matt Messich	

Ime i prezime	
371. Thomassich	
372. Joannus Bachliovich	
373. Nicolaus Krallich	
374. Gasparus Koczianchich	
375. Lucas Skezrh	
376. Matthias Vuchinecz	
377. Lucas Kussevich	
378. Nicolaus Samecz	
379. Georgius Bedenko	
380. Nicolaus Bedenko	
381. Stephanus Vuchinecz	
382. Stephanus Bischan	
383. Georgius Vugrin	
384. Nicolaus Sabikar	
385. Laurentius Vuchinecz	
386. D.Kussevich	
387. Marcus Bischan	
388. Marcus Bereze	
389. Georgius Vukovinsky	
390. Matt Novak	
391. Joannes Lehpomar	
392. Matthias Mariaschich	
393. Thomas Kaligar	
394. Joaanes Martinchich	
395. Georgius Sztupar	
396. Petrus Szkendrovich	
397. Matthias Bischan	
398. Petrus Jansich	
399. Joannes Prislin	
340. Andreas Lehgomar	
341. Michael Telisman	
342. Margareta Demsscich	
343. Joannes Demsscich	
344. Michael Koschieza	
345. P. Juriavich	
346. Josephus Lukina	
347. Matthias Kolletich	
348. Josephus Szever	
349. Georgius Plaschevich	
350. Matthias Norscich	
351. Catharina Kostelka	
352. Ladislaus Jurievich	
353. Georgius Bartolovich	
354. Barbara Barbarich	
355. Matthias Czvetkovich	
356. Helena Bischan	
357. Thomas Verbanchich	

Ime i prezime	
358. Petrus Tkalchich	
359. Georgius Lehpomar	
360. Jozepus Brunovich	
361. Joanes Szkendevich	
362. Michael Beheim	
363. Laurentius Lehpomar	
364. Michael Budy	
365. Georgius Czesar	
366. Joannes Stenget	
367. Antony Stenget	
368. Matthias Norsish	
369. Antonius Lehpomar	
370. Antony Stengel	
371. Jacobus Rasanecz	
372. Jacobus Stengel	
373. Jozephus Szever	
374. Phabianus Horvath	
375. Nicollaus Bellosseovich	
376. Franciscus Barbarich	
377. Petrus Kaligar	
378. Mattheas Ruzman	
379. Antonio Stengel	
380. Michael Ravenschak	
381. Nicolai Sabikar	
382. Georgius Vukovich	
383. Barbara Runtas	
384. Georgius Klugenssar	
385. Bartholomeus Rosich	
386. Juliana Schinkovech	
387. Nicolai Passa	
388. Augustini Bakan	
389. Joan Tonkovich	
390. Georgius Kellekovich	
391. Amilla Miklaussich	
392. Nicolai Hochevar	
393. Barbara Chunchich	
394. Julijana Pansekovich	
395. Josephus Kovich	
396. Nicolaus Szudchich	
397. Georgij Bedechich	
398. Tonszelich Virgo	
399. Franciscus Grauns	
400. Martini Bider	
401. Francisci Horvath	
402. Matthias Bedechich	
403. Fran Bedechich	
404. Simon Szrebrenar	

Ime i prezime	
405. Georgij Vukovich	
406. Andro Vukovich	
407. Ursula Primez	
408. Michael Vukovich	
409. Emerici Maretich	
410. Susana Karassman	
411. Nicolaus Paulessich	
412. Valentinus Prisnich	
413. Ursula Vessel	
414. Martini Stefanich	
415. Matt Tonsetich	
416. Vallentinus Priznik	
417. Franciscus Barbichiano	
418. Nicolaus Svakich	
419. Michael Gubissa	
420. Joanes Tonchich	
421. Nicolaus Petrak	
422. Joanes Szeverovich	
423. Thoma Snidarchich	
424. Margaretha Valeichich	
425. Matt Massich	
426. Nicolaus Messich	
427. Anastasia Kusseovich	
428. Marcus Messich	
429. Martini Kusevich	
430. Michael Kersich	
431. Georgius Poreden	
432. Michael Schikovetz	
433. Matt Nossich	
434. Petri Bischan	
435. Phabianus Vuchinesz	
436. Fabianus Kusseovich	
437. Georgij vukobich	
438. Laurentius Budej	
439. Georgij Vukovich	
440. Martinus Perich	
401. Matt Ravenschak	
402. Martinum Kovachevich	
403. Nikolai Sabikar	
404. Andea Czessar	
405. Matthias Besan	
406. Nikolay Szaych	
407. Joanes Golubovich	
408. Marcus Blasekovich	
409. Michael Orlovich	
410. Joannes Kellekovich	
411. Barbara Presseka	

Ime i prezime	
412. Nikolai Hochevar	
413. Georgius Presseka	
414. Martini Ganssekovich	
415. Michael Plassich	
416. Michael Paulovich	
417. Nicolaus Szudchich	
418. Fran kovitza	
419. Bartolomeus Kantilly	
420. Andrea Vessel	
421. Petri Valenchich	
422. Petrus Terdan	
423. Martinus Chizmek	
424. Fran Skaria	
425. Mathias Bedechich	
426. Simon Szrebrenkar	
427. Ursula Kovirza	
428. Joan Korzranchich	
429. Martinni Stefanich	
430. Franciscus Purich	
431. Fran Bakkan	
432. Fran Lasstonchich	
433. Anthonius Barbich	
434. Martinos Czvetkovich	
435. Nicolauc Petrak	
436. Martinus Czimermanchich	
437. Thoma Snidarchich	
438. Michael Krallich	
439. Helena Fabkovich	
440. Antonius Serged	
441. Antiy Persich	
442. Mathia Valenchich	
443. Fran Vukovich	
444. Adami Vranich	
445. Simona Vukovich	
446. Josepha Primez	
447. Simon Vukovich	
448. Joseph Primez	
449. Franciscua Librich	
450. Josephus Srevez	
451. Joanes Ivanchich	
452. Peter Szeglin	
453. Valentin Kezrina	
454. Ivan Vranorich	
455. Laurentius Budy	
456. Matke Lukich	

Izvor: Samoborski muzej, arhivska grada

Utjecaji blizine granice s Osmanskim Carstvom

Samoborski kraj i Osmanlije

Kako bi se mogle razumjeti depopulacija te druge promjene koje će se odvijati u samoborskoj okolini, potrebno je ući u kontekstualizaciju ove problematike jer je bez šireg okvira gotovo nemoguće razumjeti što se događalo u Samoboru i okolici tijekom ranoga novog vijeka. Širi prostori oko Samobora bili su izloženi povremenom razaranju osmanskih akindžija koji su nastojali uništiti njihovu gospodarsku snagu te su palili sela i masovno odvodili stanovništvo u roblje.¹¹⁹ Čini se kako pustošenje širega samoborskog područja Osmanlijama nije bio cilj, već su rubom tog prostora prolazili najčešće prema unutarnjoaustrijskim zemljama Kranjskoj, Štajerskoj, pa čak i prema Koruškoj.¹²⁰

Na prijelazu iz 15. na 16. stoljeće osim upada Osmanlija na samoborsko područje 1494. godine¹²¹ dokumentiran je samo osmanski prodor u okolicu Samobora 1524. godine.¹²² Vjerojatno je bilo još manjih prodora koji nisu istraženi.

Dio seoskog stanovništva Osmanlije su odvele u sužanjstvo, a dio se nastojao spasiti bijegom pa u tome razdoblju, na nekim područjima 25 do 50 posto selišnih zemalja nije bilo nastanjeno. Stoga relativno mala nenaseleženost samoborskog područja može ukazati kako je u prvoj polovici 16. stoljeća, izuzev 1520-ih godina, pustošenje tamo bilo malih razmjera. Seljački se posjed mogao smatrati pustim najviše 10-15 godina, a poslije toga je gubio sve karakteristike kultiviranog tla. Ako su neka zbivanja poremetila normalnu reprodukciju neposrednih proizvođača i smanjila stanovništvo, taj se poremećaj u izvorima u pravilu iskazivao kao porast broja pustih selišta. Pusta selišta činila su, međutim, samo krajnji rezultat tog poremećaja. Ruku pod ruku s opustošivanjem dolazilo je do smanjivanja broja stanovnika

Ruševina srednjovjekovne utvrde Okić-grad (RI)

i gospodarskog potencijala i onih seljačkih posjeda koji su se i dalje smatrali naseljenima.¹²³

Pustošenje je moguće pratiti i putem analize broja seljačkih dimova koji su bili oslobođeni poreza. Npr., na Samoborskom vlastelinstvu je 1507. bilo oslobođeno od plaćanja poreza 29,6 posto, a 1517. čak 41,6 posto poreznih dimova. Na vlastelinstvu Okić je 1507. bilo 21 posto oslobođenih, a 1517. - 34,3 posto. Visoki postoci seljaka oslobođenih od plaćanja poreza tih su godina bili zabilježeni na gotovo svim obližnjim vlastelinstvima.

Na opustošena vlastelinstva doseljavaju se novi naseljenici (»novaki«, novicii). Na opseg doseljavanja novih naseljenika upućuje i selo Novaki smješteno istočno od Samobora. Inače je najintenzivnije naseljavanje slavonskih vlastelinstava bilo izvršeno još početkom 16. stoljeća, a na nekim vlastelinstvima mnogi su »novaki« imali prezimena koja upućuju na njihovo podrijetlo iz srednjovjekovne Hrvatske: »Croatus sive Horwath«, »Horwat sive Croacie«, »Croata«, »Croatus sive Horwath« itd.¹²⁴

Prema popisu stanovništva Kraljevine Slavonije iz 1598. godine iz etnika Horvat, Hrvat i sličnih se mogu vidjeti rezultati i razmjeri migracija iz »stare« Hrvatske koje su se odvijale od kraja 15. do kraja 16. stoljeća, a jasno je vidljiva njegova ravnomjerna rasprostranjenost po čitavom prostoru Kraljevine Slavonije.¹²⁵ U samoborskom

119 J. Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća, str. 55.

120 S. Jug, Turški napada na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja, Glasnik Muzejskoga društva za Slovenijo, br. 24, Ljubljana 1943., str. 1-60; isti, Turški upadi na Kranjsko in Primorsko od prve tretjine 16. stoletja do bitke pri Sisku (1593), Zgodovinski časopis, br. 9, Ljubljana 1955., str. 26-52. Iscrpni pregled ostale literature o osmanskim upadima u slovenske zemlje u: V. Simoniti, Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju, Ljubljana 1991., str. 5-23. Od novije literature usp. I. Voje, Slovenci pod pritisko turškega nasilja, Ljubljana 1996.; V. Simoniti, Fanfare nasilje, Ljubljana 2003.

121 F. Šišić, Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473. - 1496.), Starine, knj. 38, Zagreb 1937., 86.

122 L. Thallóczy, A horvát veghelyek oklélváltára, I, Budapest 1903., 361, 365.

123 J. Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća, str. 59, 61.

124 J. Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća, str. 66-67.

125 J. Adamček, I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću (dalje: Popisi), Zagreb 1976., str. 372, 375, 376, 378-384, 386-387, 389-394, 396, 399-401, 403, 404, 405, 406, 409-412, 414, 417, 419-423, 427, 429-432, 434, 438-440, 442, 444-457, 460, 463, 465-467, 470-472, 474, 475, 479, 480, 481-500, 502-512, 515, 519, 520, 523-549, 551-553, 555-557.

Tablica – Broj seljaka koji nisu morali platiti porez u okolici Samobora i Okića

Posjed	Dimova		Oslobođenih plaćanja poreza		Ukupno		% oslobođenih plaćanja poreza	
	1507.	1517.	1507.	1517.	1507.	1517.	1507.	1517.
Samobor	106	108	45	77	151	185	29,6	41,6
Okić	255	283	68	148	323	431	21	34,3
Jastrebarsko	126	82	55	79	181	161	30,3	49,0
Brezovica	25	15	7	27	32	42	21,8	64,2
Sisak	169	179	37	73	206	252	17,9	28,9

Izvor: J. Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, Zagreb 1980, str. 156.

kraju prezimena Horvat i slična imamo 1598. zabilježena u: Velikom Otoku, Cerju, Draganja Selu, Vratniku, Bedri, Gradni, Kladju, Maloj i Velikoj Rakovici te u Stupniku.¹²⁶

Iako su osmanska pustošenja bila glavni uzrok opustjelosti vlastelinstava, ona nisu bila jedini razlog takvom stanju. U historiografiji je upozoreno na to kako se opustjelost javljala i na posjedima koje nisu opustošili Osmanlije te da se opustjeli dimovi javljaju gotovo na svim posjedima početkom 16. stoljeća. Tada je na mnogim posjedima i vlastelinstvima bilo izričito navedeno da su pusti dimovi nastali jer su zbog gladi izumrle čitave seljačke obitelji. Istovremeno se javljaju i drugi uzroci opustjelosti, kao na Samoborskom vlastelinstvu gdje je bilo pusto 30 posto dimova, a sa 64 dima su svi seljaci pomrli zbog neke zaraze, a sa 34 dima su se seljaci zbog gladi iselili u austrijske zemlje. No, pojava pustih poreznih dimova početkom 16. stoljeća redovito nije značila smanjivanje stanovništva jer je usporedno s njihovom pojavom odvijao i proces naseljavanja posjedima novim skupinama seljaštva najčešće iz »stare« Hrvatske i drugih područja što su ih ugrožavali Osmanlije, a koje su slavonski feudanci privlačili davanjem raznih povlastica.¹²⁷

Sačuvano je i nekoliko legendi o osmanskim prolazima kroz Samobor koje je nemoguće vremenski smjestiti. Jedna od njih glasi: »Kad su Turci išli na grad Lipovec, prolazili su Gornjim krajem. Pri tom nijesu činili nikakova zla, samo je morala svaka kuća kroz prozor izvjesiti

»ruticu« (ručnik), da ga pol bilo u sobi, a druga polovica visjela van. Tako je naime bilo dogovoreno u znak mira. Turci nijesu Lipovca osvojili, jer se dobro branio. Pod Lipovcem je jedan njihov paša bio ranjen te je u bližnjoj šumi i pokopan. Još i danas vidi se u Juričićevoj šumi humak, koji zovu »turski grob« i drže, da je to mogila onog paše, što je pao pod Lipovcem.« Druga predaja govori o prodoru velike osmanske vojske koja se utaborila oko Samobora i prekrila sve polje do Bregane i Sv. Nedelje. »Za šator vojvodin je trebalo naći povišeno mjesto, da imade pregled nad cijelim svojim taborom. Ali nigdje u taboru nije bilo takova mjesta. Zato vojvoda zapovjedi, da svaki momak zagrabi šaku zemlje i baci je na jednu hrpu. Učinište tako i od toga nastade ne gomila, već i čitav humak, koji se i danas još ističe na ravnom polju kod sela Farkaševca.« Treća predaja govori o Osmanlijama koji su u šumi (kraj kasnije staklane) naišli »na golemu i mrku ali nepristupnu pećinu Šprajnicu zvanu. Brzo si pomogoše: svaki od njihovih vojnika je samo jedamput zamahnuo krampom i otvoriše si put do nje. Ta je vojska pratila sa sobom i zlatno tele. (Narod seljački veli, da je to turski bog.) Ne zna se, što je Turke ponukalo, te se oni zakaniše, da toj tvrdoj pećini Šprajnici povjere svoje zlatno tele: zakopaše ga u nju, ali obrekoše, da će jednoć – bilo kada – opet doći ovamo po svoje tele.«¹²⁸

Osim osmanskih upada, istovremeno se početkom 16. stoljeća javljaju i drugi uzroci opustjelosti kao primjere 1517. na Samoborskom vlastelinstvu gdje je opustjelo čak 30 posto dimova, pri čemu je zanimljivo istaknuti kako su sa 64 dima svi seljaci pomrli zbog neke zaraze,

¹²⁶ Popisi, 403-408, 428.

¹²⁷ J. Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća*, str. 63-64, 69. Adamček zaključuje da se na vlastelinstvima i feudalnim posjedima do kraja 1460-ih godina utvrditi puna naseljenost. Tijekom osmanskih napada 1470-ih godina bila su opustošena gotovo sva vlastelinstva u Slavoniji i Hrvatskoj, a na mnogim posjedima je nakon tih pustošenja ostalo naseljeno samo 50-60 posto seljačkih posjeda. Na opustošena slavonska vlastelinstva tijekom 1480-ih i 1490-ih godina naselili su se novi kmetovi te je time na mnogim mjestima opustošeni rustikal bio popunjen novim stanovništvom. Početkom 16. stoljeća pusta selišta po slavonskim vlastelinstvima nastajala su zbog iseljavanja seljaka, masovnog umiranja tijekom epidemija, bježanja i na druge načine. No, u tom se razdoblju broj podložnika na većini vlastelinstava povećao kolonizacijom seljaka iz »stare« Kraljevine Hrvatske i drugih krajeva koje su ugrožavali Osmanlije.

¹²⁸ M. Lang, *Samobor – narodni život i običaji*, Zagreb 1915., 989-990. Lang je zapisao i o osmanskim napadima na Okić: »Povijest kaže, da su Turci češće dolazili pod Okić, a da su kojom takom prilikom pohodili i Samobor, posve je vjerojatno. To nam potvrđuje i predaja.« Lang donosi narodnu predaju kako su Osmanlije pod Samoborom bili pred 400 godina. Kako je to on pisao početkom 20. stoljeća, ta se predaja očito odnosila na 16. stoljeće. Ona potvrđuje koliko je živo sjećanje ostalo na osmanske prodore. Lang je u bilješci dodao o osmanskim provalama: »Na pr. 1592., kad je i novo sagrađeni grad Kerestinec znatno oštećen. God. 1595. potukoše karlovački konjanici jednu tursku četu pod tvrdom gradom Okićem, ubivši preko 50 Turaka.«

a sa 34 dima su se seljaci zbog gladi iselili u unutarnjo-austrijske zemlje.¹²⁹

Samobor je bio ranjiv na osmanske napade, posebno prema otvorenoj dolini Save. U lipnju 1545. Osmanlije su opustošili vlastelinstvo Topusko, te nakon toga provalili u Kranjsku. Vraćajući se preko Samobora, porobili su Turopolje, no plijen im je oduzela i natrag vratila hrvatska strana.¹³⁰ Postoji mišljenje da su Osmanlije tada opljačkali crkvicu Sv. Helene.¹³¹

Vjerojatno iz toga doba potječe priča o Korito-varošu koju je zapisao Milan Lang u dvije verzije, od kojih donosimo drugu: »Bila je pritislula silna žega, kadno jednoga dana pade turska vojska u polje samoborsko. Vojnici bijahu silno izmoreni, te se lijeno pobacaše i polegoše poljem pod vrbovljem i grmljem. Na vijest, da se Turci primiču Samoboru, utječe sve, žensko, starci i djeca u grad, dok se muškarci spremiše na obranu. Zatvoriše zid, tj. bedem, zagradiše potok, a po brdima postaviše straže. Dok se turska vojska u polju odmarala, odijeli se od nje paša s jednom četom i krene s njom prema Samoboru. Ali straže naše ga opaze i kad je četa dospjela na današnji trg Lepolda Salvatora (danas Trg kralja Tomislava op.p.), dodje zapovijed od zapovjednika na brdu Koršiću, da se ispusti Gradna. U taj čas – ne znajući, da su Turci u blizini – prala je neka žena rublje dječje pod bedemom. Začuvši silan šum ispuštene vode, ostavi korito s rubljem i pobježe. Silna voda zastruji i poteče naglo rušeći i noseći sve, što joj je stajalo na putu. Još se Turci nijesu pravo snašli, što je i otkuda taj šum, već se nađoše u velikoj i snažnoj bujici, koja ih sve povali i potopi. I paša se već borio s vodom i uto dopliva do njega korito ženino. Utopljenik se hvata i slamke, a naš se paša dohvati korita i nekako se zavuče u nj, a jaka ga struja vode odnese od grada.

129 Popisi, 86-87.

130 R. Lopašić, Prilozi za poviest Hrvatske XVI. i XVII. vieka iz štajerskoga zemaljskoga arhiva u Gradcu., Starine, knj. 17, Zagreb, 1885., 195-197; Postoji i sljedeći historiografski prikaz ovog osmanskog upada u koji je dodana i legenda: »Istina je da su Samoborci od ravnice prema kojoj su bili otvoreni imali zaštitu u svom »turnu« sa tvrdim zidom od brda Tepča do Stražnika, ispod Grada, kroz koji je prolazilo korito Gradne; a po potrebi bi se i zagradiło pa bi nastala vodena zapreka unutar bedema, izvana nevidljiva, s prijetnjom da se pretvori u bujicu protiv neopreznog napadača koji se previše frontalno približio. Turci pod Ulama-begom iz Bosne i Malkoč-begom iz Požege 1545. opustoše Topusko pa provali u Kranjsku, a na povratku (iz kranjske Rake) preko Samobora opustoše Turopolje. Imali su logor od Bregane do Sv. Nedelje. Dio plijena otmu im Hrvati kod Vagatovićeve Broda. Turci su išli i na Samobor, ali nisu uspjeli. U borbi se istakao varošanin Mišić – ubio tri Turčina i dobio plemstvo. Samoborci su tada pregradili i podigli Gradnu, pa puštali vodu na neprijatelja. »Prokleti Korito-varoš!« prozvali su ga Turci. Po obroncima okolnih bregova bile su smještene stalne straže, a mještani su se po potrebi sklonili i u Gradu i u šumi. Ipak ih ni sve to nije moglo sasvim sačuvati od turskih iznenadnih napada, a osobito na njihove kuće, polja, vinograde i stoku izvan zidina.« M. Žeželj, Samobor od postanka grada do Drugoga svjetskog rata, u: Samobor u prošlosti i sadašnjosti (ur. Dane Šijan), Zagreb 1971., 32-33.

131 M. Lang, Samobor, 971.

Tako je paša doplovio u koritu sve do svoga tabora. Da im voda ne smeta, pomakoše se Turci dalje od Samobora, koji paša prozva »Korito-varoš«, a onda prirediše veliku gozbu u čast sretnoga spasenja pašina od tolike nesreće. Za gozbe natakne paša na sablju pečenku i okrenuv se k Samoboru klikne: »E ti kleti Korito-varoš! Ne daj Bože meni, ni moji vojski, ni mojemu pokolejnu nigdar više dojt pod te!« Tek on to doreče, puče top grofov iz Okić grada i pogodi pašu u grlo. Vojska se na to prepadne i pobjegne u Turopolje. Tu su ih lako potukli, kad im je grof ubio pašu.« Postoji i drugačija verzija kraja legende koja nadopunjuje prethodno iznesenu predaju: »Turci ipak odluče, da ne će otići, dok ne predobiju grad i mjesto, te su i dalje haraćili i palili. Dakako, ljutilo ih je, što im Samobor tako uspješno prkosi, ali onaj događaj s pašom suzdržavao ih je od jurišanja, pa stim više budi u njima zle slutnje. I podaše se gatanju, da po njemu saznadu, da li će osvojiti Samobor ili ne će. Tu zagonetku ima je riješiti kokot. Uhvatiše pijevca i rekoše mu: »Mi ćemo te zaklati i ispeći. Ako ti pečen zakukurijekneš, bit će nam to znak, da nam valja odavle otići; ako ne, ostat ćemo i osvojiti ćemo to Korito-varoš.« I Bog dade – veli narod – da je pečeni pijetao zakukurijekao. Turci se prepadoše i smjesta se digoše te krenuše na put Turopolja. Na odlasku pucalo se na njih iz grada Samobora, Okića i Podsusjeda.«¹³²

Kasnije je u okolici Samobora bila smještena krajiška vojska koje je za zadatak imala obranu od osmanskih prodora. Nakon što su na jesen 1552. štajerski podložnici nastanjeni u Koprivnici kao dio vojne posade pobjegli natrag u Štajersku, kranjska je vojna uprava odlučila maknuti svoje podložnike iz vojnog tabora kraj Samobora prije nego i oni pobjegnu natrag u Kranjsku te ih odlučila zamijeniti sa 200 plaćenika.¹³³

U Samoboru je bio punkt obavještajne službe koju je unutarnja Austrija koristila radi dobivanja informacija o mogućim osmanskim napadima. Iz Samobora su, prema podacima iz 1553. i 1556., obavijesti slane na jednu stranu preko Petrovine u Metliku te su stizale do Ljubljane, a na drugu stranu u Zagreb i odonuda dalje prema Gazu. Ranije je jedan obavještajni punkt bio i na Žumberku.¹³⁴

Samoborskim područjem su se i ranije kretali ljudi vezani uz obavještajni odnosno diplomatski rad. U blizini Samobora početkom travnja 1535. stigli su Firentinac Andrea Corsino, diplomatski agent i tajnik kralja Ivana Zapolje te Giovanni Battista Casale, papinski protonotar, izabrani biskup u Bellunu i engleski poslanik u Veneciji. Oni su iz Venecije odlučili preko Kopra i Roča putovati u Ugarsku. Na posjedu trgovca i rudarskog poduzetnika Leonarda Grubera bili su zadržani kao sumnjivi putnici. Inače su putovali pod lažnim imenima. Casale je tom

132 M. Lang, Samobor – narodni život i običaji, 991- 992.

133 Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, Stanovi, fasc. 133/225, 47.

134 V. Simoniti, Sistem obveščanja pred turško nevarnostjo v 16. stoletju, Kronika, 28, 1980., 94.

prigodom rekao svoje pravo ime te se nadao da će mu dopustiti put do biskupa Šimuna Erdödyja u Zagreb. U to vrijeme k Gruberu su došli i poslanici kralja Ferdinanda koji su krenuli k bosanskom sandžakbegu (Nikola Thurn, Sigismund Weichselberger, Hieronim Attems i Pavao Izačić). Oni su Corsinija i Casalu preslušali te poslali obavijest o tome u Ljubljani i u Beč. Njih su dvojicu zatočene iz okolice Samobora otpremili u Graz.¹³⁵

Osim toga, samoborsko je područje bilo važno i u organizaciji alarmnog sustava putem slanja signala o osmanskoj opasnosti paljenjem krijesova na povišenim terenima (tzv. grmade). Jedan od takvih punktova bio je u blizini Cerovice.¹³⁶ Tamo se nalazi nekoliko vrhova koji prelaze 700 metara nadmorske visine i vidljivi su s velike udaljenosti na kranjskoj strani.

Prema popisima poreza vidi se nagli pad gospodarske (i demografske) snage vlastelinstva i trgovišta Samobor između 1588. i 1596. godine. Samobor i okolica najjače su bili pogođeni osmanskim prodorom prije 20. svibnja 1593. godine. Tada zagrebački biskup piše caru Rudolfu o osmanskome prodoru prema kaštelu Kerestincu i Samoboru (circa castellum Kerezttinecz et prope Zamobor) i traži pomoć za obranu Kraljevine.¹³⁷

Samoborci su sudjelovali i u obrani domovine dajući doprinos u vojsci.¹³⁸ Prema zaključcima Hrvatskog sabora održanog u Križevcima 17. lipnja 1537. vlastelinstvo Samobor je za obranu trebalo dati 5 kola i 25 ljudi za prijevoz hrane i ostalih ratnih potrepština za vojsku koja se utaborila u Koprivnici.¹³⁹ Izgleda da se o Samoboru 1580. raspravljalo u sklopu rasprave o obrani od Osmanlija.¹⁴⁰

Sabor od 21. ožujka 1594. donosi zaključak prema kojem je Samobor morao novačiti 40 pješaka. Istovremeno je Zagreb (Gradec) novačio 60, Križevci 50, Koprivnica 30, a Varaždin 200 pješaka.¹⁴¹ Osim vojskom, Samobor je pomagao i na druge načine. Npr. u kolovozu 1594. Zabilježeno je kako trgovište Samobor treba dati pomoć za raščišćavanje spaljene utvrde Petrinja i podizanje Bresta.¹⁴² Trgovište Samobor i kasnije je davalo pomoć u žitu za obranu, npr. 1657., 1662. itd.¹⁴³

135 Haus-, Hof- und Staatsarchiv des Österreichischen Staatsarchivs, Wien, Ungarische Akten, I. Allgemeine Akten, f. 26, NB I/1, 377, 381; J. Žontar, Obveščavalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju, Ljubljana 1973., 44.

136 V. Simoniti, Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju, Ljubljana 1991., 173.

137 R. Lopašić, Spomenici Hrvatske krajine, knj. 1, Zagreb 1884., 176; A. Ivić, Prilozi za povijest Hrvatske i Slavonije u XVI. i XVII. vijeku, Starine, knj. 35, Zagreb 1916, 346.

138 O ustroju Vojne krajine usp. najnoviju analizu N. Štefanec, Država ili ne. Ustroj Vojne krajine 1578. i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici, Zagreb 2011.

139 HSS 2, 34-51.

140 F. Šišić, Hrvatski saborski spisi (HSS), knj. 5, Zagreb 1918., 580.

141 HSS, knj. 4, Zagreb 1917., 300.

142 J. Ivanović, J. Kolanović, A. Lukinović, F. Močanin i I. Pomper, Sisak u obrani od Turaka. Izbor građe 1543-1597., Zagreb 1993., 552.

143 ZHS, 1, 221, 252.

Uskoci na Žumberku

Velike promjene događale su se na prostoru Žumberačke gore (istočni dio toga područja danas je sastavni dio administrativnog područja grada Samobora) koje se nazivalo i Monte Feletro¹⁴⁴ odnosno Uskočka gora (Uskokan Berg).¹⁴⁵ Već se od 1530. doseljenici (prvenstveno pravoslavne vjere) ustaljuju najprije na nekim mjestima duž unutrašnjoaustrijsko-hrvatsko-slovenske granice, a u drugoj polovici 16. stoljeća sve učestalije i na područjima prema hrvatsko-slavonsko-osmanskoj granici.¹⁴⁶

Pregovori s Rašanima iz Osmanskog Carstva zabilježeni su 1529., kada su nudili svoju službu kralju Ferdinandu.¹⁴⁷ Iduće godine, 1530. ban Ivan Karlović javio je Ivanu Katzianeru da su iz Osmanskog Carstva u Slavoniju »uskočili« Vlasi (Vlazzy) koji bi htjeli prijeći (vt saltum facient) i to »mnogi ili pedesetorica« pa se zbog toga pismeno obraćaju Katzianeru da im dade selišta kamo bi smjestili svoje obitelji. Kada se ponovno obratio Katzianeru, ban Karlović mu je poslao spomenute Vlahe (Wlassy, Wlahos), moleći da se pobrine za njih. Ako ih Katzianer primi, i ostali Vlasi bi htjeli prijeći za njima »u kršćanstvo« te bi se mogli upotrijebiti za učvršćenje Vojne krajine, što se vidi iz pisma od 14. rujna 1530. No ban nije imao sredstava ni za svoju vojsku, pa je zbog toga Vlahe slao Katzianeru. Istoga dana, 14. rujna 1530. Bihaćani su Ivanu Katzianeru preporučili Vlahe iz Srba, Unca i Glamoča (Wolahy Turcorum, qui commorauerunt in Zerb et in Unacz et in Dlamoch) koje je predvodio sin glamočkog vojvode Vladislava Stipkovića (Ladizlai Ztypkowych), a s njime su bili mnogi harambaše i vojnici.¹⁴⁸

Svaki je ratni sukob, zajedno s nesigurnošću koju je donio, pokretao stanovništvo na granici habsburškog i osmanskog imperijalnog sustava. Stoga je dio stanovništva iz osmanskog krajišta prešao na prostore habsburškog krajišta koje su njihovi bivši vlasnici napustili. Nije sigurno jesu li te obitelji bile prve koje su, dolazeći s osmanskog područja, bile upućene dalje u Kranjsku. Habsburški krajiški zapovjednici nazivali su ih različitim nazivima: »Valachi Turcorum«, »Valachi«, »Rasciani Voskoky«, »Valachi Uzkoky«, »Pribegi«, »Vsskhokhen« i drugi. No najčešće se uvriježio naziv »uskoci«. Vlasi koji su se doselili početkom 1530-ih

144 J. Šimrak, De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII. et XVIII., vol. I., Zagreb 1926., 37-40 itd.

145 I. D. Vukasović, Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata u Kraljevini Hrvatskoj 1777. (prir. Ž. Holjevac), Gospić 2005., 81.

146 D. Roksandić, Etnos, konfesija, tolerancija, Zagreb 2004., str. 55.

147 E. Laszowski (prir.), Habsburški spomenici Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, knj. 1, Zagreb 1914., str. 195.

148 Popisi, str. 411, 415-416, 418-419.

godina bili su upućeni prvenstveno na posjede koje su opustošili Osmanlije, u luku rijeka Kupa – Žumberak, Metlika, Črnomelj, Poljan i Lož. Kasnije su im se pridružili uskoci (oko 1000 osoba s 1500 komada stoke) koji su bili podrijetlom iz doline Cetine. Na kraju su svi zajedno bili naseljeni na području Žumberačkog distrikta, a u godinama 1538. - 1540. priključile su im se uskočke obitelji (300-400) koje su prije živjele oko Srba.¹⁴⁹ Drago Roksandić ukazao je na to da se često »gubi iz vida da se ta masovna seoba izvodi u razdoblju punih učinaka katastrofalnih ishoda mohačke i gorijske bitke (1526. i 1537.) i neposredno poslije turskih osvajanja današnje sjeverne Dalmacije (1522.) te Like i Krbave (1527. - 1528.), tj. u doba kada izgledi za uspješan ishod obrane Hrvatske i nisu osobito veliki.«¹⁵⁰

Vezano uz žumberačke uskočke, »čini se osim toga prilično sigurnim da su mnoge uskočke obitelji, koje su tridesetih godina bile sprovedene u područje Žumberak-Metlika-Mehov, odlazile i dalje u unutrašnjost, kako bi, budući da nisu odmah bile naseljene, osobnom inicijativom potražile mogućnost da se nasele. One su ili išle dalje u kranjsko područje u pravcu Istre ili u donjoštajersko područje.¹⁵¹ Fedor Močanin upozorio je na to da »problem naseljavanja Slavonije prebjegima iz Turske prije velikih seoba pred kraj XVI. st. nije još dovoljno rasvijetljen. No bilo kako bilo – dosad poznata izvorna građa ne poznaje seobu 1538. privilegiranih uskoka iz Žumberka u Slavoniju u prvoj polovici XVI. stoljeća.«¹⁵²

Da se dolazak toga novog uskočkog/vlaškog stanovništva proširio i na tadašnju Slavoniju, odnosno današnje samoborsko područje, dokazuje prezime Wlahowych zapisano krajem 16. stoljeća na vlastelinstvu Samobor, i to u selima Otok (tada Veliki Otok), Domaslovec (tada Domoslavci) i Farkaševci.¹⁵³ Etnik Wlassych popisan je na vlastelinstvu Samobor u selu Kostanjevica, a isto prezime nosi jedan armalist u Samoboru te osobe u selu Strmec (na tadašnjem vlastelinstvu Susedgrad), u blizini Samobora.¹⁵⁴

Nakon doseljavanja novog stanovništva počelo se postavljati pitanje gdje će se to stanovništvo smjestiti. Nakon duljeg lutanja doseljenika Ferdinand je 1535. dao povlastice doseljenicima »iz Bosne« naselivši ih

u onaj dio Žumberka koji je u to vrijeme bio kraljev posjed u Kranjskoj.¹⁵⁵ Oni su dobili zemljište kao »nasljedno leno«, za što su morali ratovati na vlastiti trošak u slučaju potrebe. Taj dio žumberačkoga područja, koji su naselili uskoci, postupno je uključeno u sastav Vojne krajine.

Doseljenci su u konfesionalnom smislu bili pravoslavni vjernici¹⁵⁶, a s njihovim preseljenjem na Žumberak 1530-ih Vojna je krajina postala nova zapadna granica pravoslavlja. Veći dio je prihvatio uniju s katoličkom crkvom te postao grkokatolicima, o čemu se u historiografiji opsežno pisalo.¹⁵⁷

Skupine koje su naselile Žumberak bile su sastavljene od kućnih zadruga koje su se na Žumberku dijelile. Čini se kako su se na Žumberak srodnici doseljavali u valovima nakon 1530., a kako obradive zemlje nije bilo dovoljno na jednome mjestu, rođaci su dobivali posjede na manje ili više udaljenim prostorima. Prema popisu iz 1551. u Osunji (Ossoino) je popisano 8 obitelji, Stojdrasi (Stoydrasch) 5, Selcu (Ssella) 1, Novom Selu (Nouasella) 1, Osredek (Osstritagkh) 2, Gornjoj Vasi (Goremavass) 1, u Dane (Danne) 7, Tisovcu (Tissouatz) 6 i Sječevcu (Ssitscheuatz) 4 obitelji.¹⁵⁸ Na današnjem samoborskom području ukupno je popisano 35 obitelji u 9 sela.

155 F. Močanin, Vojna krajina do 1787., u: Vojna krajina (ur. D. Pavličević), Zagreb 1984., 27.

156 Navest ću nekoliko radova po vlastitom izboru: A. Ivić, Marčanska episkopija od Simeona Vretanje do Gavrila Predojevića (1609. - 1642.), Brastvo, 17, Novi Sad 1923, 156-166; Isti, Marčanska episkopija od Gavrila Predojevića do Gavrila Mijakića (1642. - 1660.), Brastvo, 18, Beograd 1924., 87-100; Isti, Marčanska episkopija od 1662. do 1670., Brastvo, 19, Beograd 1925, 196-217; J. Šimrak, De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sanctae romanae sede apostolica saeculis XVII et XVIII, knj. 1, Zagreb 1926. Isti je autor u Bogoslovskoj smotri objavio niz radova na ovu temu, br. 1/XII, Zagreb 1924., 61-81, br. 2/XII, Zagreb 1924., 160-187, br. 3/XII, Zagreb 1924., 286-311, br. 4/XII, Zagreb 1924., 412-446 itd.; R. Grujić, Propast manastira Marče, Zagreb 1908.; J. Uhač, Marčanska biskupija, Zagreb, 1996. itd. Od ostalih radova koji se barem periferno osvrću na pravoslavlje i pitanje crkvene unije spominjem D. Kašić, Srbi i pravoslavlje u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj, Zagreb 1967. i njegove druge radove.; C. Nežić, De pravoslavism in Jugoslavia saeculi XVII ad catholicam fidem reversis necnon de eorum conceptu Romanae Ecclesiae, Romae 1940.; J. Radonić, Rimska kurija i južnoslovenske zemlje od XVI do XIX veka, Beograd 1950. itd.; F. Močanin, Pokušaj sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha Varaždinskog generalata u 17. stoljeću, u: Vojna krajina, Povijesni pregled – historiografija - rasprave, Zagreb, 1984.; J. Adamček, Bune i otpori, Zagreb, 1987.; B. Sučević, Razvitak »vlaških prava« u Varaždinskom generalatu, Historijski zbornik, god. 6, Zagreb, 1953.; I. Pilar, Južnoslavensko pitanje, Varaždin, 1990.; V. Klaić, Povijest Hrvata, knj. 5., Zagreb, 1988., 1; F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskog naroda, Zagreb, 1962.; M. Radeka, Gornja Krajina ili Karlovačko vladništvo, Zagreb, 1975.; J. Šidak, O značenju Vojne krajine u hrvatskoj povijesti, u: Vojna krajina, n. dj., 10-14.

157 Od novijih djela Z. Kudelić, Marčanska biskupija. Habsburgovci, pravoslavlje i crkvena unija u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini (1611.-1755.), Zagreb 2007. Usp. i kritički prikaz te knjige od Irene Smiljanić - <http://www.skdprowsvjeta.com/news.php?id=933>

158 D. Roksandić, Etnos, konfesija, tolerancija, Zagreb 2004., 25-50.

149 I. H. Bidermann, Zur Ansiedlungs- und Verwaltungsgeschichte der Krainer Uskoken in im XVI. Jahrhundert, Archiv für Heimatkunde, 2, Laibach 1882/83. str. 132; Mal, Uskočke seobe i slovenske pokrajine, Beograd 1924., str. 17-23; K. Kaser, Slobodan seljak i vojnik, knj. 1, Zagreb 1997., str. 55-59.

150 D. Roksandić, Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana, Zagreb 1991., str. 18.

151 K. Kaser, Slobodan seljak i vojnik, knj. 1, str. 62.

152 F. Močanin, O nekim problemima iz historije Vojne krajine I. (Povodom rasprave dr Miše Semjana, istorija Krajišnika i kućne zadruge u ratnoj državi), Historijski zbornik, god. XVII., Zagreb 1964., str. 341, bilj. 77.

153 Popisi, str. 381, 386, 402-404, 419, 467.

154 Popisi, str. 405, 415, 420, 428, 465, 472.

Nošnja na granici Kranjske i Hrvatske oko 1689. godine – prema H. W. Valvasoru (Valvasorjevo berilo, 193)

Uskoci su bili podijeljeni na postrojbe kojima je zapovijedao žumberački veliki kapetan, a od 1540. veliki kapetan žumberačkih uskoka uvijek je bio kraljevski vojni časnik, ali najčešće pripadnik kranjskog (ili koroškog) plemstva. Među velikim kapetanima (koji su imali plaću od 60 forinti i dohodak od Žumberačkog vlastelinstva) bio je samo jedan uskočki vojvoda (Danilo Vuković), a iz Hrvatsko-slavonskog kraljevstva tek nekolicina (npr. 1587. – Petar III. Erdödy, 1604. – Nikola Gregorijanec, 1628. – Petar IV. Erdödy, Petar Zrinski, 1656. – Juraj Frankopan Tržački itd.). Inače je troškove za uzdržavanje i plaće uskočkih vojnika na Žumberku na početku snosila unutarnjoaustrijska komora, da bi kasnije teret na sebe preuzeli kranjski i koroški staleži. Uskocima je mjesečna plaća trebala iznositi 4 forinta, ali su nemalo puta bili zakinuti za veći dio plaće pa su se često bunili. Uskoke su primamljivim obećanjima mamili na osmansku stranu pa su vojnokrajiske vlasti popuštale njihovim zahtjevima i tolerirali njihovo nasilno ponašanje – od pljačkanja starosjedićakog stanovništva do svađa s mitničarima. Tijekom seljačke bune 1573. pobunjeni su seljaci znali za nezadovoljstvo uskoka te su mislili da će im se oni

pridružiti u njihovu pokretu. Umjesto pridruživanja ustanicima, žumberački uskoci pod vodstvom kapetana Josipa Thurna imali su odlučnu ulogu u pobjedi nad seljačkom vojskom kod Krškog. Postrojbe uskoka nisu predstavljale samo rezervoar vojske u pozadini nego su davale stražu u mnogim utvrdama Hrvatsko-slavonske Vojne krajine, a pomagali su i kod gradnje utvrda.¹⁵⁹

Stara granica s Kranjskom išla je potokom Bregana, što znači da je zapadno od nje bila Kranjska, no oko te međe bilo je spora pa je 1550. u Samoboru održan susret zastupnika Kranjske i Slavonije koji su raspravljali o razgraničenju.¹⁶⁰ Postupnim procesom uključivanja Žumberka u sustav Hrvatske vojne krajine počela se prekidati njegova stoljetna veza s Kranjskom, a sredinom 18. stoljeća na Žumberku su se prekinule i

159 M. Kruhek, Žumberak, stara žumberačka gradina i žumberački uskoci, Kaj, 1-2, Zagreb 1975., 197-198.

160 E. Laszowski, O uredjenju medja Hrvatske naprama Kranjskoj god. 1550, Vjesnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva, 8, Zagreb 1906., 178.

Dio etnografskih eksponata u Uskočkome muzeju u Stojdragi (RI)

posljednje veze s Kranjskom kada je taj prostor formalno uključen u sastav Karlovačkog generalata.¹⁶¹

Dio Žumberka bio je u privatnim rukama, a neka od sela žumberačkog dijela samoborskog područja bila su u sastavu samostanskog posjeda Kostanjevičke opatije: Cerovica, Osredok, Budinjak i Prisjeka. Godine 1536. carski komesari su iz samostanskih posjeda za naseljavanje uskoka izlučili 12 selišta na području Osredoka, a oko te godine samostan u korist uskoka izgubio je i zemlje između sela Presjeka i Cerovica. Kostanjevički samostan inače je izgubio ukupno 107 selišta koje su preuzeli uskočki doseljenici na čitavom području Žumberka. Cerovica se kao kostanjevički posjed posljednji put prema urbaru iz 1547. godine, dok se u tome urbaru ostala spomenuta sela ne navode, što bi značilo da su prije te godine uključena u uskočke posjede.¹⁶²

Žumberački plemići ponekad su isticali da su »incolae et nobiles regni Croatiae«, a Hrvatski je sabor 1779.

bezuspješno nastojao putem zamjene posjeda doći do Žumberka. Početkom 17. stoljeća veće posjede imali su plemići Babonožići-Delišimunovići, Petretići i drugi. Vojnokrajiska uprava je kupovala privatne posjede na Žumberku nastojeći izbjegavati sporove s lokalnim plemstvom i drugim privatnim vlasnicima, a godine 1779. kraljica Marija Terezija je odredila da se sva plemićka dobra imaju procijeniti i otkupiti. Proces otkupa bio je dovršen 1787. godine, kada su izvršene posljednje isplate plemićima za njihove žumberačke posjede. Time je cjelokupno žumberačko područje uključeno u sastav Vojne krajine.¹⁶³

Lingvistička su istraživanja pokazala da su se na Žumberku tijekom 16. stoljeća našle dvije skupine stanovnika, i to s izrazitim dijalektološkim razlikama: starosjedioci kajkavci (rimokatolici) i doseljenici koji su bili štokavci (kasniji grkokatolici) i dijelom čakavci. Proučivši žumberačke govore Petar Skok je zaključio da postoje tri vrste uskoka, koje je doveo u vezu s područjem njihova doseljenja. Na osnovi govora Skok je zaključio da je prva skupina uskoka došla iz sjeverozapadne

161 M. Kosi, ...quae terram nostram et Regnum Hungariae dividit... (Razvoj meje cesarstva na Dolenjskem v srednjem veku, Zgodovinski časopis, 1-2, Ljubljana 2002., 90-91.

162 J. Mlinarič, Topografija posesti Kostanjeviške opatije 1234-1786., Maribor 1972., 43, 50, 73, 74, 89, 90.

163 M. Kruhek, Žumberak, stara žumberačka gradina i žumberački uskoci, 198-199.

Razglednica Stojdrage, s crkvom Sv. Jurja Velikomučenika – snimljeno oko 1940. godine (SM, RI)

Bosne, »a s njom su se kasnije izmiješali senjski uskoci (samo nekoliko obitelji), druga grupa jesu lički uskoci - Bunjevci i treća grupa uskoci podtjetlom iz sjeverne Albanije, Crne Gore i Hercegovine.« Milko Popović je pak utvrdio usku vezu između žumberačkoga štokavskog i hercegovačkog (-crnogorskog) govora »pa nam to govori ne samo o užoj vezi između jednoga i drugog govora nego i etničkoj srodnosti između Žumberčana s jedne strane te Hercegovaca i Crnogoraca s druge.« Isti je autor utvrdio i kako su kajkavski govori neznatno utjecali na žumberačku štokavštinu.¹⁶⁴

Treba još kazati i nekoliko riječi o nekim elementima demografskih kretanja. Uskoci su nakon doseljenja bili oslobođeni svih daća na 20 godina, a nakon toga su trebali postati obični podložnici. No, nakon 20 godina je oslobođenje daća prešutno produženo na neograničeno vrijeme, a lena su se postupno sve više pretvarala u vlasništvo, ali su i dalje bila vezana uz vojnu službu, tj. svatko tko je htio napustiti vojnu

službu gubio bi zemlju i povlašteni položaj. Kako je žumberačko područje relativno slabo plodno tamo su mogla nastati samo mala sela, a do sredine 18. stoljeća je došlo do znatnog povećanja broja stanovnika te se javio problem agrarne prenaseljenosti. Godine 1764. u čitavom Žumberačkom distriktu je bilo 74 sela, a 42 sela su se sastojala od 5 ili manje kuća. Broj obitelji je porastao s najviše 142 (koliko ih je naseljeno do sredine 16. stoljeća) na 492 obitelji popisane 1764. godine. Prema procjenama broj stanovnika je u isto vrijeme porastao s oko 750 na oko 3900, odnosno upeterostručio se. Gospodarska situacija Žumberčana je bila izrazito teška te se čini kako su se usmjeravali na stočarstvo te trgovinu stokom i to ne samo svojom nego su se bavili i preprodajom. Vojnokrajiška uprava je nastojala izaći u susret te im je omogućavala uvoz morske soli bez poreza te istovremeno davala plaće za dio uskoka. Iako nisu smjeli trgovati solju, žumberački su uskoci razvili krijumčarenje soli po Kranjskoj, Štajerskoj, Slavoniji i Hrvatskoj te je trgovina solju za mnoge od njih postala prihodom koji ih je štitio od gladi.¹⁶⁵

¹⁶⁴ P. Skok, Žumberak, *Historijski časopis SAN*, 5/57, Beograd 1957., 289-293; M. Popović, *Žumberački dijalekt*, Zagreb 1938; N. Hranilović, *Žumberčani, Migracijske teme*, 6, Zagreb 1990., 604.

¹⁶⁵ K. Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, 63-67, 70, 72-73.

Društvene promjene

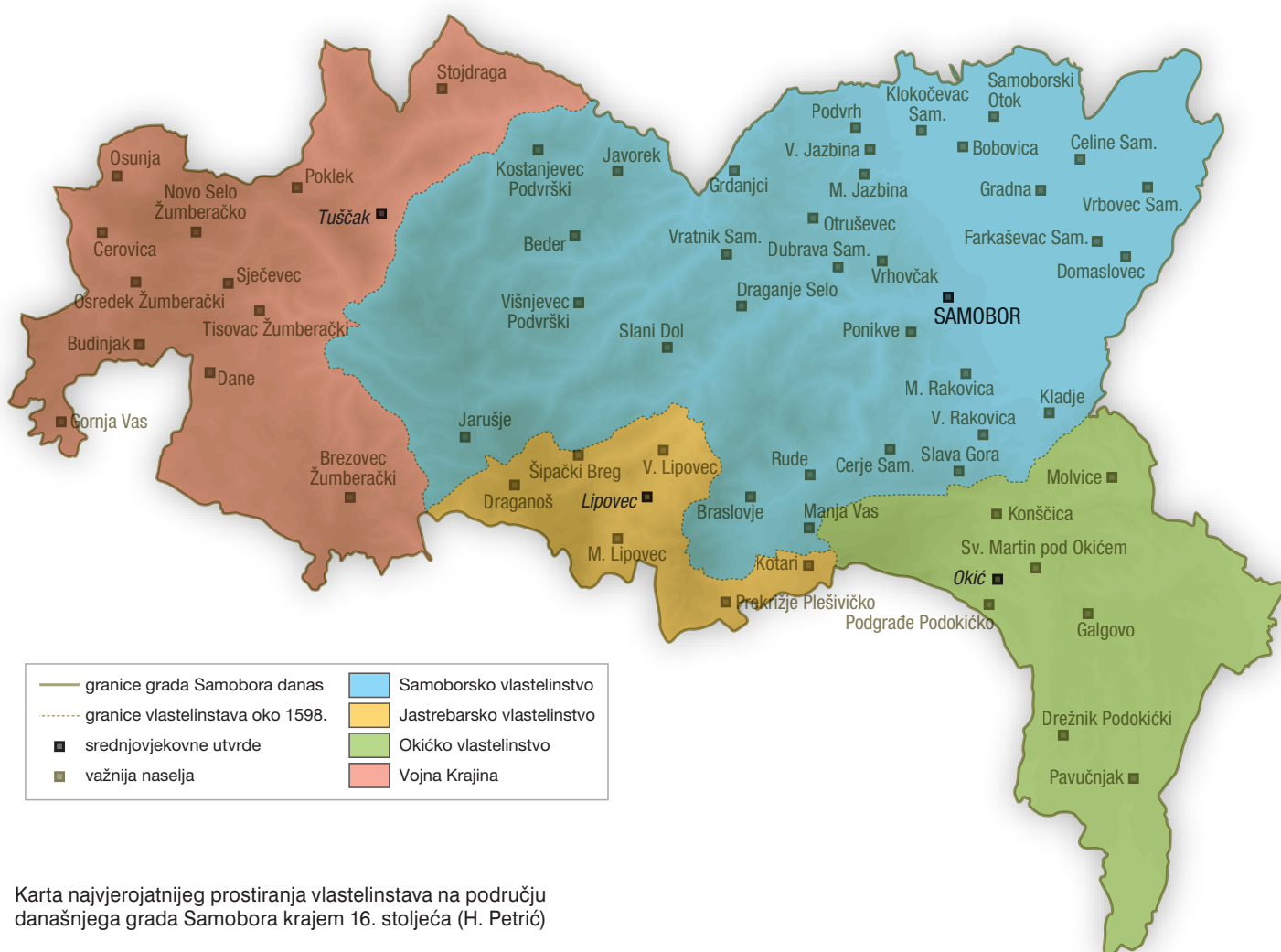
Vlastelinstva na samoborskom području

Današnje područje grada Samobora u ranome novom vijeku obuhvaćalo je najveći dio Samoborskog vlastelinstva, i to od Kostanjevca Podvrškog i Jarušja na zapadu do granice s današnjom Svetom Nedeljom. Izuzetak su dio Novaka i Stupnika koji su spadali u Samoborsko vlastelinstvo, a danas se ne nalaze u sastavu grada Samobora. Na sjeveru su granicu činile Kranjska i rijeka Sava, a na jugu vlastelinstva Jastrebarsko i Okič. U sastavu Jastrebarskog vlastelinstva nalazilo se nekoliko sela južnog dijela grada Samobora (Draganoš, Veliki i Mali Lipovec, Šipački Breg itd.), dok su sela jugoistočnog dijela današnjeg područja grada Samobora bila sastavni dio Okičkog vlastelinstva (Molvice, Konšćica, Galgovo, Pavučnjak, Drežnik Podokički itd.). Zapadno od Samoborskog vlastelinstva, tj. na zapadnom dijelu područja

koje obuhvaća grad Samobor nalazio se žumberački dio Vojne krajine (sela Stojdraga, Poklek, Osunja, Cerovica, Osredok Žumberački, Budinjak, Gornja Vas, Brezovac Žumberački itd.).

Iz poreznih popisa vidi se da je Samoborsko vlastelinstvo kroz gotovo čitavo 16. stoljeće imalo relativno stabilnu gospodarsku i demografsku strukturu koja je ozbiljniji pad doživjela u 1520-im godinama, očito pod negativnim utjecajem osmanskih provala. Broj dimova od 1530. do 1573. porastao je za više od 50 posto, no nakon 1578. gospodarska snaga Samoborskog vlastelinstva počela je slabiti. Npr., u samo deset godina, od 1578. do 1588. broj poreznih dimova pao je za trećinu, a od 1588. do 1596. na desetinu, što je najvjerojatnije najdrastičniji gospodarski pad u samoborskoj povijesti. Unutar vlastelinstva samoborsko trgovište je od 1517. do 1543. doživjevši pad sa 52 na 33 dima, znatno oslabjelo i nakon toga stagniralo, da bi krajem 16. stoljeća proživljavalo ekonomski slom identičan onome koji je zadesio vlastelinstvo.

Na susjednom Okičkom vlastelinstvu događao se sličan proces gospodarskog oživljavanja u prvim desetljećima druge polovice 16. stoljeća, kada je broj poreznih

Karta najvjerojatnijeg prostiranja vlastelinstava na području današnjeg grada Samobora krajem 16. stoljeća (H. Petrić)

Tablica – Pregled poreznih podavanja u Samoboru i okolici od 1517. do 1567. godine

Broj dimova	1517.	1520.	1530.	1543.	1546.	1553.	1554.	1566.	1567.
Trgovište Samobor	52	50	86	33	33	33	34	35	33
Ostali dio Samoborskog vlastelinstva	56	56		71	71	71	74	75	88
Župnik	-	-	-	4	2	4	2	2	1
Ukupno	108	106	86	108	106	108	110	112	122

Izvori: Emilij Laszowski, Habsburški spomenici Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, knj. 3, Zagreb 1917., 267; Josip Adamček, Ivan Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću, Zagreb 1976.

Tablica – Pregled poreznih podavanja u Samoboru i okolici od 1568. do 1596. godine

Broj dimova	1568.	1570.	1573.	1574.	1576.	1578.	1582.	1588.	1596.
Trgovište Samobor	32	30	33	35	35	35	30	28	4
Ostali dio Samoborskog vlastelinstva	88	90	93	100	100	100	80	70	5
Župnik	1	1	2	2	2	2	2	1	½
Ukupno	121	121	128	137	137	137	112	99	9 ½

Izvor: Josip Adamček, Ivan Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću, Zagreb 1976.

dimova od 1543. do 1573. porastao sa 153 na 186, dakle za više od 20 posto. U isto je vrijeme na Samoborskom vlastelinstvu došlo do porasta sa 108 na 128 dimova, što iznosi gotovo 20 posto. Dakle, oba su vlastelinstva doživljavala sličan razvoj, iako je Okičko vlastelinstvo bilo gospodarski i demografski snažnije.¹⁶⁶ Drugačije je bilo na vlastelinstvu sa sjedištem u Jastrebarskom (gdje se početkom 16. stoljeća preselila uprava vlastelinstva iz zapuštenog Lipovca), koje je bilo približne gospodarske snage kao i Samoborsko vlastelinstvo, Nakon pada gospodarske i demografske snage početkom 16. stoljeća (pad sa 126 na 85 dimova od 1507. do 1520.), došlo je do rasta broja poreznih dimova kojih je 1543. bilo 141, da bi do 1573. broj dimova bio smanjen na 100, što je obrnut proces od onoga koji se odvijao na Okičkom i Samoborskom vlastelinstvu.¹⁶⁷

Valja istaknuti da je na Samoborskom vlastelinstvu krajem 16. stoljeća došlo do stvaranja malih posjeda koji su se nazivali plemićke kurije, koje su umjesto plaće dobivali službenici vlastelinstva. Ti su službenici obično bili siromašni plemići. Plemićki posjedi na vlastelinstvu su nastajali i tako da su vlasnici vlastelinstva zalagali pojedini nižim i srednjim plemićima skupine kmetova, pusta selišta i različite poljoprivredne površine. Plemići su na selištima, koja su dobili u zalog, sagradili svoje kurije i organizirali alodijalno gospodarstvo. Tako su u granicama vlastelinstava nastali mnogi pojedini feudalni posjedi. Zalaganje posjeda značilo je prenošenje prava njegova uživanja za određenu sumu novca. Ta je suma mogla biti procijenjena vrijednost posjeda. Prihodi zalo-

ženog posjeda, zapravo feudalna renta kmetova koji su na njemu živjeli, računali su se kao kamate na sumu koja je bila isplaćena vlasniku, a taj je pod propisanim uvjetima mogao vratiti primljeni novac i preuzeti posjed. Pri tome je držaocu trebao platiti i sve investicije koje je u njega uložio. Osim njih na vlastelinstvu su služili i vojnici koji su vlastelinima trebali radi vođenja ratova protiv drugih feudalaca te za održavanje njihove vlasti nad zavisnim seljacima. Tom je vojskom zapovijedao kaštelan, a oni su predstavljali stalno zaposlene osobe na vlastelinstvu. U kaštelu (utvrđi, starom gradu) službovali su i vlastelinski službenici nižeg ranga (nadzornici aloda, španovi, ključari), neki obrtnici i sluge koji su vršili poslove koji se kvalitetno nisu mogli obavljati putem tlake – sluge su bili volari, svinjari, govedari itd. Službenici, vojnici i sluge dobivali su plaću dijelom u novcu, a dijelom u naturi (odjeća, hrana, stan).¹⁶⁸

Posjedi malih plemića na Samoborskom vlastelinstvu tijekom 17. stoljeća porasli su pa su npr. 1634. posjedovali oko četvrtinu svih poreznih dimova vlastelinstva. Slična je situacija bila i na susjednim posjedima (Okić, Jastrebarsko itd.). Kako za opstanak posjeda više nije bio potrebna vlastelinska utvrda kao upravno-vojno središte nekoga područja, pri stvaranju novih posjeda malih plemića važnost su imali gospodarski razlozi (povezanost posjeda s tržištem, postojanje uvjeta za pojedine vrste proizvodnje itd.). Stvaranje malih plemićkih posjeda na Samoborskom vlastelinstvu omogućavalo je racionalniju organizaciju gospodarenja.¹⁶⁹

166 J. Adamček, Seljačka buna 1573., Zagreb 1968., 37-38.

167 J. Adamček, Povijest trgovišta i vlastelinstva Jastrebarsko, Zagreb 1975., 10-11; J. Adamček, Seljačka buna, 38.

168 Popisi, 403-408; J. Adamček, Agrarni odnosi, 471-472.

169 HDA, Popisi poreza, Zagrebačka županija, Prot. II, IV.; J. Adamček, Agrarni odnosi, 709, 712.

Naziv	Ime i prezime	Status
Thomae Erdewdy de Monyorokerek		
Possessio in Jazvinia Podwerh	Relicta Nicolai Hwthwzky	collonisa
	Relicta Nicolai Jaczinka	inquilinissa
	Andreas Ztanych	colonus
	Matthias Skrobott	colonus
	Martinus idem	colonus
	Catharina Zorkowyhcka	libertina
	Haeredes Joannis Swrazth	libertini
	Margareta Norkowychka	libertina
	Relicta Wincentii Pyzachych	libertina
Possessio Klokochewcz	Petrus Milethich	colonus
	Marcus Ztrwgach	colonus
	Joannes Lowacz	colonus
	Stephanus Zorkowych	libertinus
	Georgius Pleskowych	libertinus
In Podwerbye	Martinus Kowachych	colonus
	Jacobus idem	colonus
	Matthias idem	colonus
	Joannes Maryn	inquilinus
	Thomas Kowachych	colonus
	Michael Borkowych	colonus
	Matthias Nowak	inquilinus
	Matthias Zorkowych	colonus
	Matthias Brozych	colonus
In Klokochewcz	Joannes Herczegh	colonus
	Marcus Kolar	colonus
	Vrsula Petrychewka	colonissa
	Michael Mawrowych	libertinus
	Gregorius Bedechych	colonus
	Petrus Kohmanowych	libertinus
In Maly Othok	Nicolaus Podgachych	colonus
	Stephanus Swppanych	colonus
	Michael Bedechych	colonus
In Welyky Othok	Martinus Brodar	colonus
	Lucas Kanecz	inquilinus
	Georgius Jwry	inquilinus
	Blasius Tkalecz	colonus
	Nicolaus Czygan	colonus
	Petrus idem	colonus
	Martinus Paiser	inquilinus
	Marcus Czygan	colonus
	Stanislaus Franekow	colonus
	Matthias Petrekowych	inquilinus

Naziv	Ime i prezime	Status
	Nicolaus Horwatt	inquilinus
	Petrus Nowak	colonus
	Thomas Zthywoych	colonus
	Georgius Homchanin	libertinus
	Lucas Rebych	colonus
	Gregorius Mezzych	colonus
	Nicolaus Therkach	inquilinus
	Andreas Philypchych	colonus
	Georgius Kwdelyas	inquilinus
	Joannes Hwalenych	colonus
	Marcus Kooz	colonus
	Georgius Wlahowych	inquilinus
	Nicolaus Markowych	colonus
	Nicolaus Medwed	colonus
	Georgius Czygan	colonus
In Gradina	Petrus Kmetych	colonus
	Georgius Gwran	inquilinus
	Philippus Karzych	colonus
	Joannes Jankowych	colonus
	Nicolaus Hlewolych	colonus
	Joannes Geranych	inquilinus
In Czelyna	Paulus Talsyman	inquilinus
	Nicolaus Zorkowych	colonus
	Nicolaus Tomchak	colonus
	Dorotea Mezichka	inquilinissa
In Werboecz	Marcus Zedrecz	colonus
	Mattias Mayczenowych	colonus
In Farkassewczy	Gaspar Ztanych	inquilinus
	Barbara Czyganka	colonissa
	Laurentius Rybych	colonus
	Martinus Czygan	colonus
	Michael Hamecz	inquilinus
	Marcus Nowak	colonus
	Catharina Nowachka	colonissa
	Petrus Talsyman	colonus
	Agatta Mayczenowychka	colonissa
	Petrus Wydekowych	colonus
	Matthias Mayczenowych	colonus
	Martinus Bosnyak	inquilinus
	Thomas Rwbeczz	colonus
	Martinus Wlahowych	colonus
	Marcus Nowachych	colonus
	Petrus Kolyman	colonus
	Joannes Sebek	colonus

Naziv	Ime i prezime	Status
In Rowye	Petrus Fister	colonus
	Martinus Borschych	colonus
	Martinus Mikwłacz	colonus
	Michael Lenczwr	inquilinus
	Martinus idem	colonus
In Zlawya Gora	Nicolaus Letina	colonus
	Stephanus Lenchwr	colonus
	Nicolaus Tomkowych	colonus
	Gregorius Tomkowych	colonus
	Joannes Skylyan	inquilinus
In Czerya	Paulus Woyak	inquilinus
	Georgius Kowachych	colonus
	Laurentius Wrabecz	colonus
	Georgius Wrabecz	colonus
	Michael Gerwstych	colonus
	Georgius Horwatyh	inquilinus
	Thomas Gemsych	colonus
	Joannes idem	colonus
In Manyawez	Gregorius idem	colonus
	Michael Krayach	inquilinus
	Martinus Kowach	colonus
	Paulus Kony	colonus
	Lucas Ban	colonus
	Andreas Marwssych	colonus
	Matthias idem	colonus
	Georgius Bwnarych	colonus
In Wrachye	Anna Lowrychka	inquilina
	Barbara Scherwynka	inquilina
	Catarina idem	inquilina
	Nicolaus Bosyak	colonus
	Joannes Kowach	colonus
	Georgius Mwnynch	colonus
In Brazlawye	Thomas Barthowych	inquilinus
	Petrus Jwrychew	colonus
	Lucas Myhalyh	colonus
	Agata relictia Mihalyhka	inquilina
	Martinus Jelkyn zetth	colonus
	Michael Brazlawchan	colonus
	Georgius Bwdynzky	colonus
	Laurentius Pwczak	colonus
	Elena Prachka	inquilina
	Brwoz Mihalyh	colonus
	Coelestia relictia Mihalyhka	colonissa

Naziv	Ime i prezime	Status
	Simon Thkalecz	colonus
	Georgius Phylpyppowych	colonus
	Mattheus Zayecz	inquilinus
	Mattheus alter Zayecz	colonus
	Martinus Konoplyar	inquilinus
	Thomas Wynschyak	colonus
	Matthias Wyschyak	colonus
In Czerye	Alter Matthias idem	colonus
	Gregorius Zamchych	colonus
In Werh Gradysche	Joannes Podwocz	inquilinus
	Gregorius Byschan	inquilinus
	Nicolaus Sysak	inquilinus
	Matthias Jagodych	inquilinus
In Draganya Zela	Georgius Lowrych	inquilinus
	Michael Horwatth	colonus
	Stephanus Bordanyh	colonus
	Petrus Zydarych	colonus
	Georgius Dobochoych	colonus
	Matthias Ztypkowych	colonus
In Zlany Dol	Michael Zchwpar	colonus
	Georgius idem	inquilinus
	Gregorius Grwbebrayawych	colonus
	Michael Thwrowach	inquilinus
	Vitus Myssych	libertinus
	Thomas Lewak	inquilinus
	Stephanus Theskowych	inquilinus
	Georgius Bezyak	inquilinus
In Wratnyk	Benedictus Wynczlyn	colonus
	Joannes Horwatth	colonus
	Nicolaus Dragessych	inquilinus
	Kramethin Nemetth	colonus
	Anna relictia Sabanyhka	colonissa
	Laurentius Dragysych	inquilinus
	Matthias Wokmerowych	inquilinus
In Jarwsye	Michael Zkledarych	inquilinus
	Gregorius Possych	colonus
	Margareta relictia Popowychka	colonissa
	Petrus Bosniak	colonus
	Georgius Homchanin	libertinus
	Joannes Norzych	colonus
	Marcus idem	colonus
	Philippus Krayach	colonus
	Matthias Glwschych	colonus

Naziv	Ime i prezime	Status
In Werhowska Wez apud ecclesiam Sancti Viti	Joannes Marsych	inquilinus
	Nicolaus Kronych	inquilinus
	Thomas Koczyan	colonus
	Matthias idem	inquilinus
	Michael idem	inquilinus
	Philippus Koczyan	colonus
	Petrus idem	colonus
	Georgius Lybrych	colonus
	Michael Thkalecz	colonus
	Nicolaus Koczyan	colonus
	Sztanislaus Zweder	inquilinus
In Goly Werh	Martinus Gerdina	inquilinus
	Mattheus Zthanych	inquilinus
	Martinus Kranyecz	inquilinus
	Nicolaus Gergwrewych	inquilinus
	Thomas Chwdych	inquilinus
	Matthias Gmaynich	inquilinus
	Leonhardus Kowach	inquilinus
	Lucia relictā Spanyolka	inquilina
	Gregorius Opalienacz	inquilinus
	Nicolaus Ozabernich	inquilinus
In Dwbrawycza	Michael Pewchych	colonus
	Joannes Swelych	colonus
	Michael Srebych	colonus
	Michael Lowrych	colonus
	Nicolaus Sabarych	colonus
	Joannes Kerssel	colonus
	Michael Czethkowych	colonus
In Othrussewacz	Michael Maznak	inquilinus
	Matthias idem	colonus
	Petrus Glawych	colonus
	Nicolaus Maznyak	colonus
In Wrathnyk	Marcus Wghrin	inquilinus
	Joannes idem	inquilinus
	Philippus Ronthas	inquilinus
In Ponykwe	Martinus Kwnych	colonus
	Georgius Nowachych	inquilinus
	Spella relictā Andreae Kwnych	inquilina
In Gerdanczy	Joannes Wgrin	colonus
	Michael Ronthaz	colonus
In Jaworacz	Joannes Glawych	colonus
	Gregorius Bosniak	colonus
	Matthias Gerdowych	colonus
	Georgius idem	colonus

Naziv	Ime i prezime	Status
In Kozthaniewycza	Michael Bosthnyak	colonus
	Vitus Glawych	colonus
	Georgius Bosthnyak	colonus
	Sthephanus Keglwyh	colonus
	Georgius idem	colonus
	Nicolaus Berybak	colonus
	Georgius Wlassych	inquilinus
	Caspar Berybak	colonus
	Grwbissa Manar	inquilinus
	Martinus Therebwth	colonus
In Bedra	Nicolaus Bedarzky	colonus
	Matthias idem	colonus
	Georgius idem	colonus
	Alter Georgius idem	colonus
	Marcus idem	colonus
	Philippus idem Bedarzky	colonus
	Matthias Horwatth	colonus
	Joannes Rathessych	colonus
	Matthias idem	colonus
	Petrus idem	colonus
	Petrus Czwetych	colonus
	Joannes idem	colonus
	Stephanus Oczelych	colonus
	Simon Chwdych	colonus
	Stanislaus Norkowych	colonus
In Wisniewacz	Petrus Kooz	colonus
	Petrus alter Kooz	colonus
	Nicolaus Muzthach	colonus
	Georgius Thomkowych	colonus
In Zolynzky Werh	Petru Pawkowych	colonus
	Nicolaus Bosniak	colonus
	Georgius Pawkowych	colonus
In Plessiwycza	Joannes Kowach	colonus
In Royew Werh	Stanislaus Bossych	colonus
In Dwbrawa	Georgius Nossych	colonus
	Georgius alter Nossych	colonus
	Marcus Nossych cum	colonus
	Paulo similiter Nossych	colonus
	Laurentius Wochachych	colonus
	Marcus idem	colonus
	Michael Robocz	colonus
	Stanislaus Stephanych	inquilinus
Rudari (Rude)	25 domova	

Naziv	Ime i prezime	Status
Bona nobilium sevitorem eiusdem domini comitis et dominae per eosdem ratione militarium servitorum eisdem data		
Ergegii Sigismundi Makchay		
In Jazwinye Podwerh	Matthias Laczkowych	colonus
	Martinus Babych	colonus
	Caspar Gryssa	colonus
	Joannes Wechkowach	colonus
	Petrus Resetar	colonus
In Klokochwecz	Blasius Mwzyewych	colonus
In Podwerhye	Nicolaus Kozych	colonus
	Joannes Gozthych	colonus
	Petrus Bowychyak	colonus
	Matthias Zthoychych	colonus
	Petrus Raythachych	colonus
In Welyky Othok	Stephanus Petrekowych	colonus
	Gregorius Czygan	colonus
Nobilis Joannis Jankowych Zabo		
In Klokochwecz	Anna relictā Mawrynka	inquilinissa
	Joannes Wydko	colonus
	Gregorius Czygan	colonus
In Maly Othok	Nicolaus Papes	colonus
	Stephanus Poleschak	colonus
	N. eiusdem	inquilinissa
In Othrwsewcz	Paulus Krayachych	colonus
	Michael Wghrin	colonus
Curia haeredum Joannis Swrazth libertina		
Nobilis Francisci Wgrinowych coloni		
In Klokochwewch	Stephanus Milethych	colonus
	Jacobus Beziak	colonus
	Martinus Waliak	colonus
	Janse Kranyecz	inquilin
	Gregorius Czigych	inquilin
Ergegii Nicolai Jankowych		
In Maly Othok	Petrus Papes	colonus
	Catarina Ferniekowycza	inquilinissa
	Georius Papes	colonus
	Laurentius Jwrkowych	colonus
	Jacobus Franyek	colonus
In Czerye	Gregorius Kowachych	colonus
	Georgius Bosniak	colonus
	Joannes Bosniak	colonus
	Paulus idem	inquilin
Annae relictāe condām Georgii Pleskowych		
In Podwerbye	Petrus Rakaz	colonus
Haeredum condām Joannis Stephowych		

Naziv	Ime i prezime	Status
In Podwerbye	Joannes Bylykh	colonus
Nobilis Marci literati Wlassych		
In Bobowycza	Georgius Plawychych	colonus
In Gradna	Mattheus Kopyar	colonus
	Georgius Synchych	colonus
	Michael Horwath	colonus
	Gregorius Symecz	Inquilinus
	Joannes Talsman	colonus
Egregii Petri Laztessiny		
In Welyky Othok	Sztanislus Blaswnchych	colonus
Nobilis Pauli literati N.		
In Kladye	Georgius Horwath	colonus
Nobilis Gregorii Zwdechych		
In Kladye	Joannes Kowachych	colonus
Nobilis Matthiae Chackowych		
In Chachkoycha	Matthias Karlowych	colonus
	Blasius Pokwpecz	colonus
In Domozlawcz	Jacobus Brwmnowych	colonus
	Michael Brumnowych	inquilin
In Farkassewcz	Matthias Brwmnowych	colonus
Nobilis Erhardi Krepz, servitoris		
In Welika Rakowycza	Andreas Kolar	colonus
	Michael Koledych	colonus
Egregii Petri Ayttych		
In Parua Rakowycza	Georgius Kowach	colonus
	Franciscus Herwattych	colonus
	Andreas Lehinya	colonus
	Martinus Nekws	colonus
	Michael Brayanchych	inquilin
	Joannes Mwnych	colonus
	Nicoalus Merchiak	colonus
	Michael Mizerych	inquilin
	Paulus Plawchewych	colonus
	Gregorius idem	colonus
	AnnaSganiarycza	inquilinissa
In Wrachye	Lucia Mwnychka	inquilinissa
	Gera idem	inquilinissa
	Martinus Derly	inquilin
	Joannes Zthoychych	colonus
	Matthias Plawchewych	colonus
In Czerye	Georgius Bencharych	colonus
	Lucia Ozlakowycza	inquilinissa
In Domozlawczy	Marcus Wydkowych	colonus
Nobilis Georgii Ottmych servitoris domini comitis		
In Mali Otthok	MargaretaWlahowka	colonissa

Naziv	Ime i prezime	Status
Nobilis Laurentii Zabo servitoris domini comitis		
In Welika Rakowycza	Jacobus Korenych	colonus
	Joannes idem	colonus
Possessio Bobowycza dominorum Gregorianczy apud manus ergegii Michaelis Babonsych		
	Jacobus Deklowychew	colonus
	Petrus Bedechych	colonus
	Petrus Martinchyn Zetth	colonus
In Farkassewczy	Nicolaus Kwtten	colonus
	Petrus Obran	colonus
Possessio Hrazthye civium oppidi Zamobor		
	Nicolaus Thalysman	inquilinus
	Georgius Penthwrych	inquilinus
Ibidem relictæ Joannis Woykffy		
	Andreas Kraly	inquilinus
	Blasius Guranych	inquilinus
	Nicolaus Sezthoprztth	inquilinus
Ibidem dominae Caterinae Gergurychka libertinae		
	Andreas Kwkauiecz	inquilinus
Plebanatus oppidi Zamobor ibidem		
	Andreas Kolar	inquilinus
Prebendariorii eiusdem plebani		
	Nicolaus Zodynnych	colonus
	Nicolaus Pothwrych	inquilinus
Oppidum civium Zamobor		
	Georgius Franczekowych	
	Martinus Sypos	
	Joannes Myklaw	
	Simon Pychewych	
	Georgius Wezelinych	
	Nicolaus Kerheny	
	Nicolaus Persych	
	Joannes Swssek	
	Joannes Hyanych	
	Joannes Blywsch	
	Matthias Zamecz	
	Joannes Perwssych	
	Thomas Wkwych	
	Michael Podarchych	
	Blasius Jemlychych	
	Michael Zthepanych	
	Georgius Pawlessych	
	Matthias Kranchych	
	Nicolaus Blywsch	
	Valentinus literatus Hrwskowczy	

Naziv	Ime i prezime	Status
Curia nobilis Thomae Zekwla		
	Stephanus Galywz	
Egregii Nicolai Susych tricesimatoris		
Curia haeredum nobilis condam Georgii Dianesewych		
	Gera Walenthinka	
	Martinus Chwdawecz	
	Matthias Lassych	
	Michael Pawlowych	
	Nicolaus Padarchych	
	Marcus literatus Lassych	
	Matthias Zmerchiar	
	Martinus Poreden	
	Matthias idem	
Curia nobilis Matthiae Chaczkowych		
	Matthias Chwdawecz	
	Stephanus Malych	
	Stephanus Thwrkowych	
	Matthias Dyanessych	
	Martinus Hergwz	
	Caspar Kathyh	
	Matthias Hergwz	
	Stephanus Twnkowych	
	Thomas Mlynar	
	Stephanus Heghedws	
	Philippus Schwrych	
	Bartholomeus Zthypankowych	
	Stephanus Malchych	
	Marcus Draghossewych	
	Joannes Mersschak	
	Martinus Zaykowych	
	Caspar Thwskan	
	Michael Mawrowych	
Curia nobilis Michaelis Babonsych		
	Nicolaus Jagetych	
	Martinus Ressetar	
	Markus Satrak	
	Stephanus Wkwych	
	Thomas et Mathias Myssych	
	Laurentius Fwchek	
Nobiles armales in Zamobor		
	Nicolau Swssich	
	Marcus Wlassich	
	Matthias Chachkowich	
	Martinus Zaych	

Naziv	Ime i prezime	Status
Popis domaćinstava koja su naknadno unesenia u popis – Bona castri Zamobor domini comitis Thomae Erdewdy		
In Domozlavczy	Matthia Stywoych	colonus
	Nicolau Fiolych	colonus
	Nicolaus Brwmowych	colonus
	Nicolaus Sthywoych	colonus
	Stephanus Wranchych	colonus
	Martinus Kelekowych	colonus
	Stanislaus eiusdem	inquilinus
	Paulus Gerdanecz	colonus
	Michael Bwde	colonus
	Nicolaus Zechen	colonus
	Michael Koliman	colonus
	Joannes Kwzmych	colonus
	Martinus Bwde	colonus
	Nicolaus Sygerlyn	colonus
	Nicolaus Pwschyak	colonus
	Georgius Kelekowych	colonus
	Georgius Wlahowych	colonus

Naziv	Ime i prezime	Status
In Kladye	Gasparus Cherger	colonus
In Zela	Marcus Berzak	colonus
In Welyka Rakowycza	Joannes Swnych	colonus
	Elena Lenczarka	inquilinissa
	Joannes Hamolych	colonus
	Joannes Posegecz	colonus
	Martinus Horwath	colonus
	Gregorius idem	colonus
	Michael Koledych	colonus
	Nicolaus Dragwz	colonus
	Margaretha Klycharychka	inquilinissa
	Joannes Kolwdrych	colonus
	Michael Hersych	colonus
	Bartolomeus idem	colonus
	Michael Marenych	colonus
	Margaretha Krysanka	inquilinissa
In Nowaky	Joannes Berlabassych	colonus
In Ztwpnyk	Laurentius Bely	colonus
	Georgius Horwatt	colonus

Izvor: Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Blagajnik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Popisi dimnica, T. I; Josip Adamček, Ivan Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću, Zagreb 1976., 403-408, 428, 467.

Ruševine srednjovjekovnoga grada Lipovca oko 1930. godine (KČS)

Podavanja zavisnog seljaštva

Još je u srednjem vijeku uvedeno pravo Crkve da od svih neplemića ubire desetinu, a na području Zagrebačke biskupije ubirali su je zagrebački Kaptol i zagrebački biskup u obliku desetog dijela uroda žitarica (raži, pšenice, zobi, ječma, heljde, prosa, sirka...), svinja, vina i pčela. Kako bi što učinkovitije organizirali ubiranje desetine, biskup i zagrebački Kaptol su područje Zagrebačke biskupije podijelili na desetinske kotareve, a samoborsko je područje spadalo u turopoljski desetinski kotar na kojem je desetina pripadala zagrebačkom Kaptolu. U prvoj polovici 16. stoljeća došlo je do promjene te su vlasnici Samoborskog vlastelinstva odlučili od 1538. godine desetinu pobirati za sebe.¹⁷⁰

Samoborski su vlastelini od pobrane desetine zagrebačkom Kaptolu plaćali zakup koji je iznosio neznatni dio stvarne vrijednosti ubrane desetine. Iznos zakupa je 1538. iznosio 50 forinti, 1539. je povećan na 55, a od 1540. do 1549. smanjen je na 40 forinti. Godine 1550. zagrebački Kaptol je desetinu pokušao ubirati neposredno, ali mu se suprotstavio samoborski vlastelin Nikola Frankopan koji je pisao Kaptolu kako je to bio nepravedan postupak kaptolskog velikog prepozita. Frankopan je napisao da treba financijska sredstva za obranu graničnih protuosmanskih utvrda te da će i dalje desetinu ubirati za sebe kako bi mogao podmiriti obrambene potrebe.¹⁷¹ I trgovište Samobor reguliralo je skupljanje desetine te je sa zagrebačkim Kaptolom sklopilo ugovor 1541. godine.¹⁷²

To je značilo da se dio ubranih desetinskih prihoda sa Samoborskog vlastelinstva indirektno usmjeravao za potrebe protuosmanske obrane. Na taj je način samoborsko područje dalo financijski doprinos obrani koji nije bio beznačajan. O kojem se iznosu radilo, dovoljno govori podatak iz 1557. kada su zagrebački kanonici tužili samoborske vlasteline da su im oni uzurpacijom desetine za osam godina otežali oko 15.000 vedara vina vrijednosti od oko 3000 forinti. Samoborski su vlastelini za desetinu 1551. platili 100 forinti, 1552. godine su iznos smanjili na 90, a 1557. na 80 forinti. Da se radilo o podcijenjenim iznosima govori činjenica da su vlastelini pristali 1560. iznos za desetinu povećati na 180, a 1563. na 200 forinti, što je potvrđeno ugovorima iz 1578. i 1589. godine, no odmah nakon toga došlo je do smanjenja iznosa (to se moglo opravdati velikim pustošenjima i gospodarskim padom samoborskog područja krajem 16. stoljeća) koji se novim ugovorima

iz 1617. i 1630. vratio na iznos od 200 forinti. Slična je situacija bila na susjednom vlastelinstvu Okić, gdje je zakup desetine isprva iznosio 80-100 forinti (1538. - 1550.), da bi nakon osmanskih pustošenja Okičkog vlastelinstva 1594. godine taj iznos bio smanjen na 40 forinti, a nakon obnove znatno povećan.¹⁷³

Zanimljivo je vidjeti kakva su podavanja imali zavisni seljaci na Samoborskom vlastelinstvu. Poznato je kako je novčana renta bila sporedan feudalni teret na Samoborskom vlastelinstvu, a slično je bilo i drugdje, pa je četvrtselište (selište koje su posjedovali kvartalisti) 1615. plaćalo samo 12 denara, a inkvilini (želiri) su za svoje krčevine davali 4-8 denara. Samoborsko je vlastelinstvo time dobivalo samo desetinu svojih novčanih prihoda. Na vlastelinstvu se u zobi, pšenici i prosu pobirala naturalna daća zvana »kazen«. Podavanja od vinograda su bila važna, a na dijelu Samoborskog vlastelinstva koji su posjedovali Juraj, Gabrijel i Emerik Erdödy gornica (najvažnija vinska daća) 1632. predstavljala je 64 posto, a godinu dana kasnije 24 posto prihoda vlastelinstva u vinu. Sačuvan je podatak da su početkom 18. stoljeća (1701. - 1707.) zavisni seljaci na Samoborskom vlastelinstvu morali dati 876,5 vedara vina. Zavisni su seljaci bili podvrgnuti i drugim podavanjima. Npr. prema urbaru iz 1615. svako četvrtselište je davalo po kvartu zobi, pšenice i prosa. Zanimljivo je da su te daće predstavljale 1633/34. više od trećine prihoda žitarica (38,7 posto), dok su godinu dana prije iznosili 9,6 posto, a 1683. samo 1 posto prihoda žitarica. Samoborci su 1632./33. morali podavati i selišne svinje, o čemu je ostavio podatak upravitelj Samoborskog vlastelinstva Petar Noršić, koji je zabilježio da ranijih godina nije primao tu daću – »kerniak vza tha leta nizam priel«.¹⁷⁴

Početkom ranoga novog vijeka došlo je do prenošenja rente na naturalna podavanja (16. stoljeće) te na radnu rentu odnosno tlaku (tijekom 17. i u prvoj polovici 18. stoljeća). Kmetško selište je u 17. stoljeću u prosjeku davalo 6 dana tlake tjedno. Tlaka je tada vrijedila oko dvije trećine cjelokupne vrijednosti rente. Pretvaranje tlake u osnovni feudalni teret dovelo je do pogoršanja položaja zavisnih seljaka. Usto, zavisni seljaci postali su jače vezani uz zemlju, a bile su ograničene i njihove osobne slobode. Spomenute promjene nazivaju se refeudalizacijom ili uvođenjem »drugog kmetstva«, a one nisu mimoišle Samoborsko, Okičko i Jastrebarsko vlastelinstvo.

170 J. Adamček, Bune i otpori, Zagreb 1987., 282, 284.

171 Arhiv HAZU, II-c-49, p. 106, 115, 124, 128, 130, 140, 143, 145; Kaptolski arhiv Zagreb, Acta Capituli Antiqua (KAZ, ACA), 94/62, 112/23; J. Adamček, Bune i otpori, 284-285.

172 V. Noršić, Ugovor između zagrebačkog Kaptola i samoborske općine, Vjesnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva, 15, Zagreb 1913., 234-244.

173 KAZ, ACA, 13/19, 14/5, 14/6, 14/12, 14/4, 14/15, 14/19, 94/62, 112/10, 112/23; KAZ, Prot. 701, p. 15, 16, 25, 41, 66, 100, 171, 216; J. Adamček, Agrarni odnosi, 354-355; J. Adamček, Bune i otpori, 285.

174 J. Adamček, Agrarni odnosi, 548, 572-573, 583, 587.

Seljačka buna 1573. i samoborski kraj

Seljačka buna, koja je žarište imala na susjednom Susedgradsko-stubičkom vlastelinstvu, vrlo brzo se proširila i u samoborski kraj. U Konščici je bila uništena kurija plemića Jurja Puneka, a tamo je bio opustošen i posjed plemića Nikole Bartakovića. Čini se da je utjecaj na širenje bune samoborskim krajem imala ustanička vojska pod vodstvom Ivana Pasanca, koja je sa Susedgradsko-stubičkog vlastelinstva prešla Savu krajem siječnja 1573. Podložnici Barbare Alapić početkom veljače razorili su kuriju koja se nalazila na Okičkom vlastelinstvu. Moguće je da se radilo o Kerestincu, sjedištu Okičkog vlastelinstva, jer u izvoru piše naziv kurije »Kherchin«, što je možda iskrivljeni naziv za Kerestinec. Ustanici su planirali napasti i kuriju Stjepana Gregorijanec pod Okićem (vjerojatno Klinča Sela).¹⁷⁵

O razmjerima seljačke bune na samoborskom području govore podaci o opustošenosti posjeda u popisu poreza iz 1573. godine, koje je poharala vojska gušeći bunu. Tada su popisana kao djelomično opustošeni posjedi vlastelinstva Samobor koje je držala obitelj Gregorijanec, dio vlaselinstva u posjedu Blaža Io, Bobonica obitelji Gregorijanec, Okičko vlastelinstvo, vlastelinstvo Lipovec i Jastrebarsko, Galgovo Mihaela Sugnetića, Konščica Nikole Bartakovića, Molvica Sigimunda Zermegha itd.¹⁷⁶ Pri tome treba istaknuti da od vlastelinstava najintenzivnije opustošeno Okičko vlastelinstvo (51 posto opustošenih dimova), manjeg intenziteta je bila opustošenost vlastelinstva Jastrebarsko i Lipovec (32 posto), a još manji obim opustošenosti doživjelo je Samoborsko vlastelinstvo (30 posto).

Upravo je oko Okića i Jastrebarskog bila koncentrirana velika grupa ustanika, što se može vidjeti iz podataka kapetana Thurna od 4. veljače 1573. godine. Ta je grupa seljaka od oko 4000-5000 ustanika predvođena plemićima iz Draganića planirala napasti žumberačke uskoke i okolicu Metlike. Kod Kerestince se 6. veljače sukobila glavna seljačka ustanička vojska od oko 2000 pripadnika s postrojbama koje je vodio podban Gašpar Alapić, a istovremeno su konjanici Zrinskih uništavali ustanike oko Draganića i Jastrebarskog. U bitki kraj Kerestince pobijedile su Alapićeve posrojbe te je ubijeno oko 400-500 seljaka, »neki su bili zarobljeni, a velik broj osakaćen«. Upravo je bitkom kraj Kerestince nanesen odlučujući udarac ustaničkoj vojsci između Kupe i Save. U bitki kraj Kerestince nisu sudjelovali seljaci okupljeni oko Okića i Jastrebarskog. Potonje je raspršila najvjerojatnije vlastelinska vojska prikupljena oko Ozlja. Nakon bitke kraj Kerestince biskup Drašković napisao je da je podban Alapić »kugu bune« iskorjenjivao ubijanjem te sakaćenjem mnogih pobu-

Tablica – Opustošeni dijelovi samoborskog područja u buni 1573. godine

Posjed	Nominalni broj poreznih dimova	Broj opustošenih poreznih dimova
Samoborsko vlastelinstvo – dio obitelji Gregorijanec	45	18
Samoborsko vlastelinstvo – dio Blaža Io	3	3
Bobonica obitelji Gregorijanec	1 ½	3 ½
Okičko vlastelinstvo Petra Erdödyja	175	185
Galgovo Mihaela Sugnetića	1	4
Konščica Nikole Bartakovića	1	4
Molvica Sigimunda Zermegha	5	3
Vlastelinstvo Jastrebarsko i Lipovec	100	32

Izvor: Josip Adamček, Ivan Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću, Zagreb 1976., 252-252, 256.

njenih seljaka, ali i putem spaljivanja njihovih kuća. Vlastelin iz Mokrica Stjepan Gregorijanec se također isticao u obračunu sa seljacima. On je poveo žumberačke uskoke u pljačku prema Samoboru »zbog umirivanja pobunjenih seljaka«.¹⁷⁷

Samoborsko trgovište u 16. stoljeću

Samoborsko trgovište, koje je još krajem 14. stoljeća bilo privatizirano, u novim je odnosima željelo sačuvati svoje privilegije dobivene još od kralja Bele IV. Samoborci su tijekom ranoga novog vijeka čuvali svijest o tome, a kao jedan od pokazatelja je rečenica napisana 1774. godine: »Mi pole privilegiuma kralya Belle vu lettu 1242 szloboshinu dobili jeszmo y szloboden kraljevski oppidum zvazmo sze.«¹⁷⁸

Udio stanovnika samoborskog trgovišta na Samoborskom vlastelinstvu početkom 16. stoljeća bio je izrazito visok i činio je udio od oko 50%. Postotak purgara na obližnjim vlastelinstvima bio je znatno niži.

Prema kraju 16. stoljeća postotak poreznih dimova purgara na Samoborskom vlastelinstvu pao je i varirao je na oko 30% (1543. je iznosio 31,13%, 1567. – 27,05%, 1574. – 32,7% i 1588. – 28,28%), da bi se na samom kraju 16. stoljeća, 1596. godine, povećao na 42,1%, no za tu

¹⁷⁵ J. Adamček, Seljačka buna 1573., 134-135.

¹⁷⁶ Popisi i obračuni poreza, 251-252, 256.

¹⁷⁷ J. Adamček, Seljačka buna 1573., 135, 148, 157-158.

¹⁷⁸ Samoborski muzej, Urbar iz 1774. godine.

Tablica – Udio stanovnika gradskih naselja na Samoborskom, Sisačkom i Jastrebarskom vlastelinstvu 1507. - 1520.

Vlastelinstvo	1507.		1517.		1520.	
	Dimova koji plaćaju porez	Ukupni broj dimova (s onima koji su oslobođeni)	Dimova koji plaćaju porez	Ukupni broj dimova (s onima koji su oslobođeni)	Dimova koji plaćaju porez	Ukupni broj dimova (s onima koji su oslobođeni)
Samobor	47,16%	54,30 %	48,15%	47,25%	47,17 %	48,25%
Sisak	21,89%	26,94%	21,78%	22,33%	21,47%	25,33%
Jastrebarsko	20,63%	28,14%	-	-	-	-

Izvor: J. Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća, Zagreb 1980., str. 181.

godinu postotke bi trebalo uzeti s rezervom jer se radilo o godini koja pokazuje izraziti pad broja dimova uslijed opustošenja od Osmanlija.¹⁷⁹

U kasnom srednjem vijeku feudalni gospodari bili su zainteresirani za razvoj vlastelinskih trgovišta¹⁸⁰ jer su od podložnika iz gradskih naselja, koji su najveći dio svojih podavanja plaćali u novcu, imali sigurne izvore za priljev novca. Tijekom 1520-ih i 1530-ih godina odnos feudalaca prema trgovištima bitno se izmijenio, a tada se težište podavanja na vlastelinstvima premješta s novčanih podavanja na radnu rentu. Vlastelinstva više nisu bila zainteresirana za dobivanje novca te su nastojala potisnuti trgovinu koju su vodili stanovnici gradskih naselja i seljaci. Takva je situacija bila i u Samoboru, a pogoršali su je osmanski prodori te micanje trase trgovačkih putova. Sve je to slabilo mogućnost gospodarski oslabjelih Samoboraca za obranu svojih gradskih privilegija.¹⁸¹ Vlastelini su iskoristili novo stanje kako bi ograničili autonomiju Samobora te da njegovim stanovnicima nametnu naturalna i radna podavanja. U tom su procesu diljem Hrvatskog i Slavonskog kraljevstva mnoga trgovišta bila pretvorena u sela, a protiv pritiska vlastelina morali su se boriti i slobodni kraljevski gradovi te trgovišta koja su imala kraljevske povlastice, među njima i Samobor.

Trgovište Samobor tijekom cijeloga ranog novog vijeka pružalo je otpor. U Kraljevstvu krune Sv. Stjepana trgovišta su se od vlastelinskih napadaja branila na različite načine: od uskraćivanja služnosti, preko prijetnje kako će prestati obrađivati vinograde, ometanje popisivanja koje su prethodile uvođenju tlake, no najčešće se birao »pravni put« (npr. Samobor) koji se zatim ponekad gubio uz sudačka prosvjedovanja koje je omogućavalo feudalno pravo. Svi ti oblici borbe bili su usmjereni na priznavanje starog, odnosno povlaštenog

položaja, odnosno na očuvanje starih prava trgovišta, koja su se nastojala osigurati potvrdom povlastica ili sklapanjem ugovora.¹⁸²

Borbe trgovišta Samobor s vlastelinstvom u 16. stoljeću

Sukobi s vlastelinima su započeli 6. rujna 1525. kada je kralj Ludovik II. Jagelović na novog posjednika Samoborskog vlastelinstva Ivana Ungnada prenio prava pobiranja kraljevskih prihoda (kraljevskih taksa i poreza u trgovištu). Ta je darovnica trgovište Samobor u potpunosti podčinila vlastelinstvu.¹⁸³ Ungnad je bio veliki župan varaždinski, a obnašao je i dužnost zapovjednika hrvatske i slavonske Vojne krajine. Godine 1555. je upravu nad vlastelinstvima prepustio sinovima i odselio se u Sasku. On je bio sklon protestantizmu te se pri širenju protestantske vjere zaduživao. Jedno od zaduženja je napravio kod bogatog kranjskog trgovca i plemića Leonarda Grubera, koji je putem Ungnadovih dugova 1534. stekao polovicu Samoborskog vlastelinstva. On nije dugo uživao samoborske posjede jer je već 1536. umro te ga je treba naslijediti sin Krsto. Leonardova udovica¹⁸⁴ se udala za

182 S. Gyimesi, Gospodarsko zaleđe antifeudalnih borba mađarskih trgovišta i njihova veza sa seljačkim pokretima u razdoblju od XVI do XIX stoljeća, Radovi, Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, 5, Zagreb 1973., 377.

183 Zapisnici magistrata trgovišta Samobor 1586. - 1647. To je opsežna građa koja obuhvaća 891 list građe. Arhiv HAZU, D-XXVIII-41; J. Adamček, Agrarni odnosi, 167, 404.

184 O tome razdoblju Juraj Rattkay ostavio je sljedeći zapis: »Ungnad, vrativši se, nastavi već prije s udovom Grubarovom započetu raspravu o vraćanju Samobora, za koji je tvrdio da mu pripada po ženidbenom pravu. I tako, kad nisu pomogle ni duge rasprave, ni produljenje vremenskog roka, ban napokon odluči da gospodu ukroti primjenom sile. Najprije mnogim obećanjima i podmićivanjem pridobije građane trgovišta na svoju stranu, da bi mu bio otvoren sigurniji prilaz za osvajanje tvrđave. Zatim zapovijedi da se topovi dovuku do susjednog brežuljka nasuprot tvrđavi s desne strane, na kojem kao da se vidi bijela staza (tvrđava je inače smještena na vrhu brda, pa teško da bi bilo s koje strane mogla biti tučena), te nastavi sijevati željeznim kuglama po oknima tvrđoga grda. A žena, videći da se ni u kojem stanu ne može sigurno boraviti, skloni se prvo u neke nadsvodene podrumne, do poduprtih vrata, no niti ondje sigurna zbog

179 Popisi, 146, 152, 156, 167, 192, 207, 209, 213, 228, 251 itd.

180 U budućim bi istraživanjima valjalo konzultirati i građu koju je prikupio Rudolf Strohal. Usp. D. Vojak, O neobjavljenom tekstu Rudolfa Strohala o povijesti Samobora od g. 1555. do početka XIX. st. Kaj: Časopis za književnost, umjetnost i kulturu, 6, Zagreb 2004., 75-93.

181 J. Adamček, Bune i otpori, Zagreb 1987., 37.

Nikolu Frankopana Tržačkog koji je preuzeo upravu nad polovicom Samoborskog vlastelinstva u ime malodobnog Krste. Nakon što je odrastao Krsto Gruber se oženi Klarom Tahi te je poveo i 1559. uspješno dobio parnicu za stupanje u svoj dio samoborskog posjeda, no pravdu je morao dobiti tek 1564., i to silom i uz pomoć sinova Ivana Ungnada: Ivana, Ludovika i Kristofora, koji su se 1567. dali uvesti u posjed polovice vlastelinstva.¹⁸⁵ To je i vrijeme kratkotrajne pojave protestantizma u Samoboru.¹⁸⁶

U međuvremenu je Gruber stanovnicima Samobora nametao nove terete. Kralj mu je 24. lipnja 1535. potvrdio pravo kojim je mogao pobirati kraljevske prihode u trgovištu Samobor. Gruber je od Samoboraca htio izvući više nego što je na to imao pravo. Očito je i on želio imati udio koristi od obnove koja se odvijala nakon pada oko 1530. godine. Naime, od 1530. do 1543. broj poreznih dimova na vlastelinstvu porastao je sa 86 na 106. Krsto Gruber je stanovnike trgovišta Samobor prisilio da svake subote čiste vlastelinsku utvrdnu¹⁸⁷, dovoze vodu u cisterne, raznose vlastelinsku poštu i rade na vršidbi vlastelinovih žitarica u vrijeme sezone. Gruber se time nije zadovoljio te je 1561. prisvojio kmetove trgovišta u Hrastini i zauzeo vanjske posjede trgovišta.¹⁸⁸ Potonji podatak govori o tome da je trgovište Samobor imalo svoje kmetove. Istražujući proces urbanizacije Varaždinske županije u kasnome srednjem vijeku i na početku ranonovovjekovlja, Neven Budak je utvrdio da je odnos grada prema okolini bio osnovna njegova značajka što ga je razlikovala od sela. Po njemu, utjecaj raznih gradskih funkcija dolazio je najviše do izražaja u krajevima što su organizacijski bili povezani s gradom. Gradovi su i sami težili što čvršćem povezivanju s okolicom nastojeći steći što veći zemljišni posjed i »pretvarajući se na taj način u kolektivne feudalne gospodare«.¹⁸⁹ Upravo se to događalo i u Samoboru gdje se s jedne strane odvijao proces stvaranja trgovišnih kmetova koji su provodili stanovnici trgovišta, a po drugoj strani su feudalni držatelji Samoborskog vlastelinstva provodili proces podčinjavanja stanovnika trgovišta. Razumljivo je da su među prvim

cijenu platili kmetovi trgovišta koje je prisvojio Gruber, a da mu stanovnici trgovišta Samobor realno nisu mogli ništa, osim pokušati izvući pravdu putem tužbe.

Stanovnici trgovišta Samobor umiješali su se i u međuplemićke borbe na Samoborskom vlastelinstvu. Ungnadi su 1565. oružanim putem izbacili s vlastelinstva svoga suvlasnika Kristu Gruberu, a Samoborci su 1578. pomagali Kristoforu Ungnadu u izbacivanju Klare udovice Krste Gruberu, u pravom malom ratu s opsadnim spravama i topništvom. Možda su samoborski purgari očekivali obnovu povlastica trgovišta pod novim vlastelinom, ali do toga nije došlo. Kada se Kristofor Ungnad učvrstio na vlastelinstvu, on je još više pritisnuo samoborske purgare povećavši im terete. Oni su mu morali davati »darove« (kopune, piliće, jaja). Ungnad ih je natjerao da mu daju tlaku kao kmetovi, no to je očito bilo privremeno jer svjedoci u kasnijim izjavama govore da su radne obveze stanovnika trgovišta bile usmjerene u čišćenje utvrde, obrada vrtova vlastelina, vršenje žitarica, popravljivanje cesta, prijenos pošte itd. Samoborski purgari su Ungnadu pružili organizirani otpor. Godine 1579. tužili su ga zbog nasilja, a 1580. i upravitelja vlastelinstva kojeg je Ungnad postavio. Njihove su žalbe bile usmjerene na nametanje tlake i uhićenje grupe samoborskih purgara.¹⁹⁰

sve češćih pogodaka, napokon pošalje Ungnadu ključeve tvrđave pod uvjetom da joj se dozvoli slobodan i siguran odlazak s netaknutim stvarima. I tako, nakon što je otišla, utvrda prijeđe u Ungnadovu vlast.« J. Rattkay, *Spomen na kraljeve i banove Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, Zagreb 2001., 224.

185 V. Noršić, *Samobor-grad*, Povjesne crte o njemu i njegovim gospodarima, Samobor 1942., 30-32. Kritički prikaz te knjige s nizom faktografskih ispravaka je dao S. Antoljak u *Časopisu za hrvatsku povijest*, 1-2, Zagreb 1943., 175-177.

186 S. Jembrek, *Hrvatski protestantski pokret XVII. i XVIII. stoljeća*, *Zaprešić* 1999., 84-85.

187 O samoborskoj utvrdu, usp. D. Miletić, *Samoborski Stari grad*, Samobor 2001.

188 To je sve moguće vidjeti prema izjavama svjedoka iz 1590. godine. HDA, *Neoregistrata acta*, 1490/18; KAZ, ALC I, Litt. S/12; J. Adamček, *Agrarni odnosi*, 404; Popisi i obračuni poreza.

189 N. Budak, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb-Koprivnica 1994., str. 146.

190 KAZ, ALC I, Litt. S/12; V. Noršić, *Samobor-grad*, 35-36; J. Adamček, *Agrarni odnosi*, 234, 404. Kukuljević je o Samoboru u to vrijeme zapisao: »Skoro zatim oko god. 1549. dodje dio Samobora grada po treći krat u ruke Frankapanske. Nikola Frankapan Trsački i Brinjski oženi se naime u ovo doba s Doroteom Frankapanom Slunjskom, udovicom prije kneza Stjepana Blagaja, a zatim udovicom Leonarda Grubara i dobi š njom Grubarov dio Samobora kao skrbnik Leonardova sina Kristofora, kojemu Frankapan vladanja samoborskoga predati nehtjede. S toga je Kristofor g. 1558. i 1559. sudbeno pozvati ga morao, da mu preda po otcu stečenu polovicu Samobora, i da položi račune vrhu dohodakah primljenih u vrijeme skrbništva. Dobivši zatim sin Grubarov u svoje ruke polovicu Samobora, založi ga g. 1560. svojoj ženi Klari Tahovoj Susedgradskoj za 8500, koja ga opet predade Franji Tahu i Jeleni Zrinskoj, ženi njegovoj, proti čemu Grubar sudbenim putem protuslovi, a ujedno Ivana, ml. Ljudevita i Kristofora Ungnadske pozove, da samoborski dio svoga otca Ivana starijega preuzmu. Nu sada tek nastadoše kojekakova komešanja među potomci i nasljednici porodice pokojnoga Ivana Heninga. Najprije protusloviše g. 1563. proti svakoj prodaji i predaji grada Samobora Andrija Hening, sin Ivana, te Andrija i Nikola Batori, sinovi Katarine Heningove, kćeri Ivanove. Zatim protuslovi opet proti prodaji i predaji druge polovice grada Samobora Kristofor Grubar, koj g. 1564. silnom rukom navali na plemićki dvor Nikole Frankapana u Samoboru. Kad Kristofor Ungnad, sin Ivanov, bivši g. 1564. uveden u vladanje polovice Samobora, svoj dio g. 1565. prodati naumi Ambrozu Gregoriancu, a ujedno Grubaru štete od 4000 for. nanese, podignu se s Grubarom proti Ungnadu i Barbara Alapičeva, udova Petra Erdöda zajedno sa svojim sinovi Tomom, Petrom, Ivanom i Jurjem i s kćeri Margaritom. Ili silni jur tada knezovi Ungnadi malo su marili za kojekakva protuslovja i parnice. Kristofor Ungnad založi godine 1567. zaista Ambrozu Gregorijancu svoj dio Samobora za 13.000 for., ali otme s druge strane sa svojim bratom Ludovikom na silu dio Grubarova Samobora godine 1570. i Vladislav Ungnad suzbije silom Grubara g. 1574. kad ovaj svoj dio grada Samobora natrag uzeti htjede, Kada Kristofor postane banom hrvatskim godine 1578. odkupi on ne samo onaj dio Samobora grada, kojim vladahu Baltazar Gregorianec sin

Ana Marija, kći Kristofora Ungnada, udala se za Tomu Erdödyja 1585., a nakon Ungnadove smrti Ana Marija je preuzela Samoborsko vlastelinstvo. Time su samoborski posjedi 1587. prešli u ruke obitelji Erdödy, koja je od ranije gospodarila posjedima Jastrebarskog i Lipovca.¹⁹¹ Erdödy je nastavio politiku svojih prethodnika i ograničavao slobodštine Samoboraca. Provodio je sustavno nasilje, nametao globe i zatvarao purgare te se pravdao time da je njegovo pravo kažnjavati nepokorne podložnike, a kao moćna osoba u Hrvatsko-slavonskom kraljevstvu odbijao je sa Samoborcima voditi parnicu dok su njegovi ljudi tvrdili da su samoborski purgari (oppi-dani) od davnine podložnici i kmetovi Samoborskog vlastelinstva. No, samoborski purgari su bili tvrdoglavi i u prvoj polovici 1590-ih godina podnijeli su više tužbi protiv vlastelina, a sredinom 1590. uspjeli su pokrenuti protiv vlastelina Tome Erdödyja pred kraljevskom kurijom nastojavši dokazati kako su purgari sredinom 16. stoljeća bili nasilno podvrgnuti vlastelinstvu te da ranije nisu morali davati tlaku. Osim toga, Tomo Erdödy je kao ban utjecao na Sabor da 1590. oduzme predstavnicima samoborskog trgovišta pravo sudjelovanja na saborskim zasjedanjima i osobno ih otjerao iz sabornice govoreći: »Odhajajte, odhajajte brže, niemate ovde voxa, ako li berže ne otidete, hoću vas drugačej otpraviti.«¹⁹²

Ambrozov, i ovoga ostavljena udova Dorotea Mrjavčičeva za 7000 for., nego navali silomice, vraćajući se uprav iz jednoga četovanja turskoga, na samoborski grad, u kom je stanovala udova Grubarova, Klara Tahijeva, ter ga s topovi prisili na predaju, protjeravši gospodaricu i zauzevši vladanje svega grada i posjeda Samoborskoga, suzbivši zatim sljedeće godine s ljudmi Ludovika Ungnada ljude Grubarove, koji grad natrag predobiti htiedoše. Od ovoga vremena nastupiše dani nevolje i progona za samoborske mieštjane, koje Ungnad nije smatrao za drugo, nego za svoje kmetove, tražeći od njih sve moguće službe, koje su u ono doba nositi morali nevoljni kmetovi hrvatski, uzprkos goropadnomu svomu ustanku pod Matijom Gubcem (1573—4), kojom prilikom biahu ubili u susjedstvu samoborskom i vlastelina Jurja Puneka, razorivši njegov dvor, boreći se odvažno kod Kerestince s četami Gašpara Alapića bana. Zabadava se pozivahu Samoborci na svoje pravice i povlastice; zabadava imenova g. 1580. nadvojvoda Ernesto povjerenstvo, sastojeće iz Vida Haleka, zapovjedajućega generala u krajini hrvatskoj, Gašpara Alapića, Nikole Ištwanfa dvorskoga tajnika i savjetnika, Petra Ratka kapetana, Petra Herešinca predstojnika crkve zagrebačke, Antuna Vramca kanonika i hrvatskog ljetopisca, Mirka Peteva prabilježnika, Jurja Debrecenja prisjednika kraljevske stolice, Mihalja Vurnovečkoga i Šimuna Zlatinića, koji povjerenici imali su razviditi tužbe gradjanah zagrebačkih i mieštjanah samoborskih proti banu Ungnadu. Iztrage ovoga povjerenstva neurodiše nikakovim plodom, isto tako kao ni prvašnje iztrage u Varašdinu, koj grad se je uprav tako tužio proti Ungnadom radi silnih progona. Tadašnja plemenita gospoda i povjerenici trubila su sva u jedan rog, ona nemogoše ili nehtjedoše prepriečiti ni nadalje, da je Ungnad za vrieme iste iztrage nekoliko samoborskih mieštjanah u svoj grad zatvoriti dao, proti čemu su se ovi g. 1587. s nova potužili.« Usp. I. Kukuljević Sakcinski, Grad Samobor, u: Ivan Ad. Standl, Fotografske slike iz Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Zagreb 1870.

191 V. Noršić, Samobor-grad, 49.

192 Arhiv HAZU, D-XL-132, D-XL-137, D-XLV-21; KAZ, ALC II, 1615, 1741, 1821; ALC I, Litt. S/12; ALC I, Litt. Z/363; HSS, IV, 263-264; J. Adamček, Agrarni odnosi, 405. O tadašnjim problemima je

Organizacija uprave trgovišta Samobor

U ranom je novom vijeku u gradskim naseljima počeo proces sužavanja nositelja upravnih dužnosti tj. stvaranja svojevrzne gradske oligarhije.¹⁹³ Čini se da taj proces nije zaobišao ni Samobor, na što bi mogao ukazivati podatak da je 1586. samoborski sudac imenovao šest prisežnika, od kojih je svaki birao još po jednoga, a općina je k tome izabirala još četvoricu.¹⁹⁴ Možda je, zbijanjem redova svoje »elite« odnosno stvaranjem oligarhijske, trgovište Samobor nastojalo stvoriti učinkovitiju upravu koja će se lakše suprotstaviti vlastelinima.

Sastav uprave se nije mijenjao ni kasnije. Ona se birala u veljači. Tako je primjerice 24. veljače 1601. sudac bio Matias Poreden, kao prisežnici su zabilježeni: Bartolomeus Glaszy, Marrias Myssych, Nico(laus) Podavesych, Mattias Dyanych, Nico(laus) Pausich, Franciscus Pryslyn, Stephanus Gurkowych, Lourentius Fugek, Marcus Pigrokowych, Martinus Horgusz, Nico(laus) Suisok, Michael Pawlowych, Stephanus Wukowych, Georgius Spolyar, Martinus Zaych i Martin Chwdawecz. Izabrani su i »sarz mestri« – Filipus Sohwrach i Jurko Jankouw. Dana 8. veljače 1607. za suca je izabran Stephan Wkouch, a za prisežnike Matt. Poredan,

zapisao Kukuljević: »Ali nevolje Samoboracah narasle su još veće, kad drugi silnik, Tomo Bakač Erdödi, uzamši za ženu Anu Mariju kćer Kristofora Ungnada g. 1585. jedan dio grada Samobora u ime miraza dobi. Jur g. 1586. i 1587. podigoše Samoborci tužbu također proti Tomi Erdödu, što je kao i Ungnad nekoliko njihovih gradjanah pohvatati i u grad Samobor zatvoriti, a žito iz njihova polja na silu odvesti dao. Sljedeće godine 1588. htjede opet Toma čitavo mjesto Samoborsko posvojiti, proti čemu protusloviše Samoborci pred kaptolom zagrebačkim. Godine 1589. potužiše se s nova Samoborci na silovanja i nepravde učinjene jim po Erdödu, te odmah zatim radi njegova nasilna otimanja samoborskih gorah. Ovakove čine nasilja Erdödova i Ungnadova moći bi nanizati od godine, do godine i skoro od dana do dana, u čitav jedan otrovni vienac samoborskih mukah i nevoljah (...) Naprotiv hoću da povratim ovdje uspomenu jednoga čestitoga stanovnika samoborskoga, koj se u tih ljutih nevoljah nije strašio ustati za svoje sugradjane proti silnikom svoje domovine i putem pravde i zakona proti njim tražiti polakšice. Taj čestiti muž bijaše plemeniti Šimun Mišić, koji je, kako jedna samoborska listina svjedoči, kroz 15 godinah odvažno branio pred kraljem i zakonom općinu samoborsku proti Kristoforu Ungnadu, baronu od Soneka, velikomu županu varaždinskomu i banu hrvatskomu, kao također proti Tomi Erdödu, isto tako velikomu županu varaždinskomu i banu hrvatskomu. Zahvalna općina samoborska, na čelu sa svojim sucem Bartolom Glasićem, darova u ime nagrade velikih trudovah istomu Mišiću godine 1590. njeke zemlje zvane Zavrtnica, zatim vinograd u Zavrtnjaku i zemljišta Hrastinu i Vrhovsku ves, kod crkve sv. Vida itd., te se tako oduži barem u niečem svomu toli zaslužnomu zemljaku, koji je jedini umio izraditi, da iz slobodnih miečtjanah, Samoborci već odavna nisu pretvoreni u nevoljne kmetove slavo- i zlatohlepnih silnikah.« Usp. I. Kukuljević Sakcinski, Grad Samobor, u: Ivan Ad. Standl, Fotografske slike iz Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Zagreb 1870.

193 N. Budak, Gradske oligarhije u 17. stoljeću u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Međunarodni kulturnopovijesni simpozij Mogersdorf, sv. 20, Zagreb 1995., 97.

194 Arhiv HAZU, IV d 33, Zapisnici magistrata trgovišta Samobor 1586-1647.

Srebrni mletački novac u uporabi u Samoboru
1565. godine (SM, RI)

Nicolaus Padarchich, Joannes Wgrin, Nicolaus Persich, Nicolaus Susek, Gregorius Valentinichich, Macus Dragoslobouich, Michael Paulouich, Petrum Valentinichich, Gergius Vinechak, Marcus Petrekouich, Mattisa Kollar, Stephan Turkouich, Mattias Sianich, Georgius Martinich i Georgius Jansek. Za »satz mestre« izabrali su Mattihiasa Chuodancza i Juriczu Husziczu.¹⁹⁵

Dana 7. veljače 1620. godine sudac je bio Paulus Valentinichich, fiskus Mattias Rauenschak. Prisežnici su bili: Stefan Wkouich, Marco Dragoseuich, Goergium Hofgach, Janos Dorotisch aliter Kerznar, Martin Trupkouich, Nicolaus Padarchich, Andreas Czipoulich, Paulus Wkouich, Matt. Kunouich, Iuanko Nikouich, Nicolaus Perssich, Gergius Paulinich, Stephanus Wkouich junior, Marr. Suar, Mikula Zechi i Paull Norsich. Godine 1627. uz suca Stephana Vokouicha spominju se dekan Juray Paulynich, fiskus Janus Korokyas te prisežnici: Paulus Valintinchich, Juray Thomych, Matthias Dianych, Andreas Chipoulych, Martin Trupkouych, Martin Valentinichich, Jan. Paridan, Marth. Kemonymch, Matthias Simichky, Mihaly Rauanschiak, Martin Maznik aliter Vokowych, Nico Zechen, Marko Regonycz, Gregor Jakoletych, Stanko paulouycz, Juray Paulichych.

Dana 3. veljače 1646. »decanus« je bio Martinus Wukouich aliter Martinik, fiskus Giorgio Skoksa, notarius (bilježnik) Martinus Valentinichich, dok su prisežnici bili: Paulus Valentinichich, Petrus Vugrin, Michael Novak, Michael Kelekouich, Lucas Sipus, Nicolaus Jakoulich, Janus Poredan, Georgius Paulichich, Franciscus Rauanschak, Joannis Vukoich, Martinus Vugrinouich, Michael Glasich, Martinus Frerihoy, Matias Simichki, Nicolau Susak i Michael Rauonschak.

Članovi samoborskog magistrata morali su redovito dolaziti na sjednice. Mnogi od njih nisu dolazili na »spravišća« pa je 1676. zaključeno: »Kada goder prisežnikom vu navadno njihovo spravišće zapodved bude, neka prisežnici

marljivo spravljaju se; ako bi kada koji ne došiel, ako bi stanovitega i kruto velikoga ispričanja zaradi betega ali dalekoga puta ne imal, tek takvoga slobodno sudac birseži i iz nega uzme biršaga dvajset i pet novac i za općinsku potreboču općine oberne.«¹⁹⁶

U 18. stoljeću je broj prisežnika povećan. Među magistratskim spisima sačuvan je i izbor uprave od 2. veljače 1714. Tada je sudac bio Stephanus Glasich, fiscus Ioannes Krisan, bilježnik Nicolaus Bedechich. Prisežnici su bili: od općine izabrani Georg. Gagyacz, Stephan Glasich, Joannes Krisan i knez Jannus Recsz te oni s nasljednim pravom: Gregorius Padarchich, Marcus Horuat, Franciscus Glasich, Michael Krisetich, Georgius Badechich, Andreas Dominko, Michael Diakouich, Marrhias Sipus, Joannes Kerpich, Georgius Kriszan, Michael Chunchich, Joannes Mihalieuich, Nicolaus Kouacouich i Joannes Maietich.¹⁹⁷

Pečatnjak samoborske trgovišne općine iz 1525. godine (SM, RI)

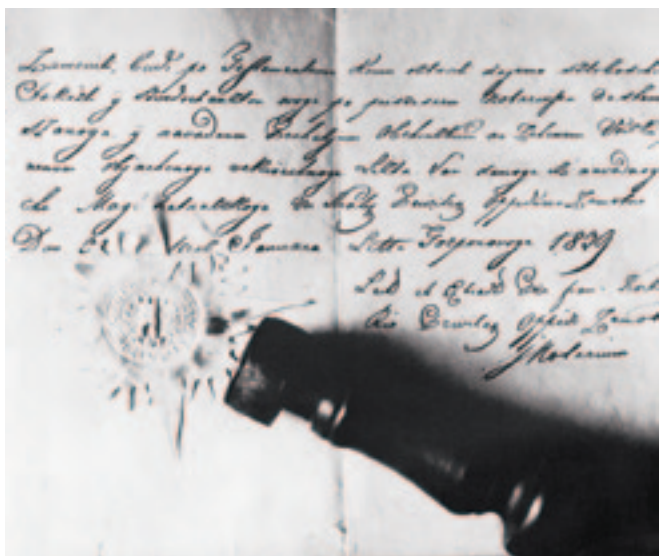

Žezlo samoborskoga suca (iudex, gradonačelnik) iz 16. stoljeća (SM, RI)

¹⁹⁵ Arhiv HAZU, IV d 33.

¹⁹⁶ M. Lang, Iz prošlosti Samobora, Samoborski list, br. 10, 15. svibnja 1941.

¹⁹⁷ Zapisnici magistrata trgovišta Samobor.

Pečat samoborske općine s jednim spisom iz 16. stoljeća (SM, RI)

Grb Samobora na općinskoj zastavi iz 1756. godine (SM, RI)

Godine 1726. na Blaževo je izabran sucem »vsum jedinstvom« Marko Horvat, »koteremu jesu dali dva, da je bu pod sobom vučil, pokihdob su mladi, kakoti: Miholja Diakovića i Georgeta Padarčića, i ova dva ako ne dojdū vsaki dan vu jutro do kneza Marka Horvata pitat, je li kakovo voroško spravilo i kaj smu čineči tak budu za vsaki zamujeni dan morali bešaga platiti R 2 den. 40. » Istovremeno su za fiškuša izabrali Juricu Vrančića kojemu su dodali »starca Štefana Glasića da ga budu povučavali.«¹⁹⁸

198 M. Lang, Iz prošlosti Samobora, Samoborski list, br. 10, 15. svibnja 1941.

Teško je odrediti socijalnu strukturu stanovništva trgovišta Samobora. Može se pretpostaviti da se stanoviti udio stanovnika bavio pretežito izvanagrarnim djelatnostima, iako je u to vrijeme vrlo teško razlučiti jasnu granicu između njih i onih koji su bili usmjereni poglavito na poljoprivrednu proizvodnju jer je tadašnja ekonomika bila miješana tj. obrtnici i drugi su se često bavili poljoprivredom kao dopunskom djelatnošću. Dio stanovnika trgovišta Samobor pripadao je plemstvu. Godine 1655. Hrvatski je sabor raspravljao o porezu plemića koji su stanovali u Samoboru.¹⁹⁹

Samoborska trgovišna općina imala je svoj grb, zastavu, ali i pečat koji je poznat u obliku kakav se primjenjivao u 16. stoljeću (promjer mu je 31 mm, a u njemu je bila kula od tesanog kamena s otvorenim vratima i 4 kruništa, a okolo je natpis S/IGILLUM COM/M/V/N/ITATIS DE ZAMOBOR). Taj je pečat trgovištu Samobor potvrdio kralj Ludovik II. Jagelović u Budimu 1525. godine: »Dozvoljavamo purgarima i općini trgovišta Samobor, da oni i svi njihovi nasljednici od sada i na sva buduća vremena mogu i smiju se služiti uvijek vlastitim pečatom i voskom zelene boje u pečaćenju općinskih pisama kao i svim stvarima i poslovima njihovim poput naših slobodnih gradova, što ovime dopuštamo, dozvoljavamo, privoljujemo i pristajemo.« To je potvrdio i kralj Ferdinand I. Habsburgovac 1528. godine. Samoborsko trgovište imalo je i zastavu koja se isticala u svečanim prigodama, a posebno na Blaževo (3. veljače) kada se vršio izbor suca i magistrata trgovišta. Zastava trgovišta prvi se put spominje u magistratskim spisima 1683. godine, kada su zabilježene dvije zastave. One su se očito s vremenom istrošile pa je magistrat 1756. dao izraditi novu zastavu. U Samoboru je sudac imao najvažniju ulogu, a osim njega i prisežnika djelovali su bilježnik, dekan, fiškuš, blagajnik, egzaktor, šacmeštri, porkulab, kapetan, varoški sluga ili hajduk, bubnjar i sirotinjski povjerenik. Za vršenje službe sudac i prisežnici bili su oprošteni od polovice poreza na kuću, vrtove, oranice i mlinove, te od polovine pense, koju su Samoborci trebali plaćati kralju (što je kralj kasnije ustupio samoborskim vlastelinima).²⁰⁰

Sudac trgovišta je, prema tome, bio čelni čovjek Samobora koji je u svojoj dužnosti objedinjavao upravnu i sudbenu vlast. On je koordinirao gradsku upravu, vodio je građansko i kazneno sudovanje te zastupao gradsku općinu.²⁰¹ Bilo je i problema oko izbora suca pa je Hrvatski sabor 1759. odredio da stanovnici Samobora sami sebi moraju pronaći sposobnog suca.²⁰²

199 ZHS, I, 206.

200 V. Noršić, Slobodštine Samobora od godine 1242, Samobor, Samobor 1942., 5-6, 8-9.; Stoljetni razvoj pravne službe u Samoboru (katalog izložbe u Samoborskom muzeju), Samobor 1968.

201 L. Dobornić, Uredjenje i djelovanje gradske uprave zagrebačkog Gradeca u XVII. stoljeću, str. XII; V. Noršić, Slobodštine Samobora od godine 1242, 8.

202 ZHS 8, 34.

Tablica

Popis samoborskih sudaca u ranome novom vijeku:

Godina	Imena samoborskih sudaca
1529.	Pavao Turković (Thurkowsyth)
1535.	Pavao Turković (Thurkowsyth)
1537.	Matej Tkalčić (Tkalchyth)
1541.	Matej Tkalčić (Tkalchyth)
1542.	Matej Tkalčić (Tkalchyth)
1554.	Bartol Vuković (Wkowsyth)
1556.	Pavao Tkalčić
1559.	Gašpar Borković (Borkowsyth)
1560.	Petar Zorman (Sorman)
1562.	Matija Iljašić (Illyassith)
1563.	Petar Zorman
1564.	Gašpar Borković
1566.	Pavao Tkalčić
1569.	Juraj Merkator i Ivan Padarčić (Padarchith)
1570.	Juraj Kramar
1571.	Toma Vuković
1573.	Petar Zorman
1574. – 1578.	Juraj Vuković (Wkowsyth)
1579.	Petar Zorman
1581.	Ivan Padarčić (Padarchith)
1584.-1591.	Bartol Glasić (Glassyth)
1593.	Filip Šćurić (Schuryth)
1594.	Bartol Glasić
1595.	Filip Šćurić
1596. – 1600.	Bartol Glasić
1601. i 1602.	Matej Poreden
1602. i 1603.	Bartol Glasić
1604.	Ivan Dorotić (Dorothyth)
1605.	Bartol Glasić
1606. i 1607.	Stjepan Vuković
1608. – 1610.	Bartol Glasić
1610.	Juraj Pavlinić
1611.	Franjo Prišlin (Pryslin)
1612. – 1614.	Bartol Glasić
1615., 1617.	Marko Dragošević (Dragosewyth)
1617. – 1618.	Bartol Glasić
1619. – 1620.	Pavao Valentinčić (Walentynchith)
1621.	Stjepan Vuković
1622.	Marko Dragošević
1623.	Stjepan Vuković
1624.	Ivan Dorotić i Stjepan Glasić
1625.	Pavao Valentinčić
1626.	Juraj Pavlinčić
1627.	Stjepan Vuković i Pavao Valentinčić
1628.	Matija Kunović (Czunovich)

Godina	Imena samoborskih sudaca
1629.	Juraj Pavlinić
1630.	Juraj Jakovlić
1631.	Pavao Valentinčić
1632.	Matija Kunović
1633.	Ivan Dorotić (Dorothyth)
1634.	Matija Kunović
1635.	Pavao Valentinčić
1638.	Martin Valentinčić (valjda je 1636.)
1637.	Matija Kunović
1638.	Juraj Turković aliter Humić
1639.	Pavao Valentinčić
1640. – 1641.	Martin Vuković
1642.	Martin Valentinčić
1643.	Pavao Valentinčić
1644.	Martin Vuković i Juraj Sorza
1645.	Juraj Sorza
1646. – 1648.	Luka Petreković
1649. i 1650.	Martin Vuković
1650. i 1651.	Mihalj Glasić
1652. – 1654.	Juraj Sorza
1655. i 1656.	Ivan Vuković
1657.	Martin Vugrinović
1658.	Mihalj Glasić
1659.	Martin Vuković
1660.	Martin Vugrinović
1661. – 1664.	Martin Valentinčić
1665. – 1667.	Mihalj Pavlović
1668.	Ivan Vuković
1669.	Ivan Krst. Francisci
1670.	Grgur Jakovlić
1671.	Franjo Vuković aliter Masnik
1672. i 1673.	Andrija Žužek
1674.	Mihalj Pavlović
1675. i 1676.	Matija Križan
1677.	Franjo Vuković aliter Tonšetić
1678.	Matija Križan
1679. – 1680.	Matija Ravensčak
1681. – 1683.	Juraj Bedečić i Grgur Padarčić
1684. – 1685.	Andrija Žužek
1686.	Ivan Krst. Francisci
1687.	Juraj Bedečić
1688. i 1689.	Nikola pl. Sučić
1690.	Matija Križan
1691.	Mihalj pl. Francisci

Godina	Imena samoborskih sudaca
1692.	Andrija Žužek
1693.	Nikola Tomčić i Stjepan pl. Glasić
1694. – 1700.	Stjepan pl. Glasić
1701.	Mihalj pl. Francisci
1702. i 1703.	Janko Križan
1704. i 1705.	Mihalj Reš
1706. – 1709.	Janko Križan
1710.	Franjo pl. Francisci
1711.	Matija Budi
1712.	Mihalj Pavlović
1713.	Ivan Kralić
1714.	Matija Budi i Stjepan Glasić
1715. i 1716.	Mihalj Kocijanić
1717. i 1718.	Nikola Bedečić
1719. – 1723.	Janko Križan
1724.	Nikola Bedečić
1725.	Mihalj Ravanščak
1726.	Marko Horvat
1727.	Janko Križan i Mihalj Kocijanić
1728.	Grga Padarčić, Mihalj Glasić
1729.	Mihalj Dijaković
1730. – 1732.	Mihalj Glasić

Godina	Imena samoborskih sudaca
1733.	Janko Križan
1734. – 1738.	Mihalj Glasić
1739. i 1740.	Sigismund pl. Francisci
1741.	Nikola Bedečić
1742.	Matija Šipuš
1743.	Sigismund pl. Francisci
1744.	Mihalj Glasić, Stjepan Temlin
1745.	Nikola Bedečić, Stjepan Temlin
1746. – 1748.	Stjepan Temlin
1749. i 1752.	Mihalj Dijaković
1751. i 1752.	Franjo pl. Glasić
1753.	Stjepan Temlin, Marko Regović
1754. – 1764.	Marko Regović
1765. i 1766.	Franjo pl. Glasić
1767. i 1771.	Marko Regović
1772. – 1775.	Baltazar pl. Čačković de Verhovina
1776. – 1780.	Nikola Valečić
1781. i 1782.	Marko Regović
1783. i 1784.	Juraj Primc
1785. – 1787.	Baltazar pl. Čačković
1788.	Martin Biderprajs
1789. i 1790.	Josip Vinščak

Izvor: Vjekoslav Noršić, Slobodštine Samobora od godine 1242., Samobor, Samobor 1942. (pretisak 2004.), 12-16; Dokumentacija Samoborskog muzeja.

Fiskus je bio gradski činovnik koji je vodio sve pravne i financijske, a naročito imovinsko-pravne poslove.²⁰³ On je, uz ostale poslove, zastupao građane u parnicama sa plemićima.²⁰⁴ Prema uglednom povjesničaru uprave Zlatku Herkovu, »u našim se izvorima od 17. stoljeća susreće »fiscus« u redovima organa slobodnih gradova. Morao bi to biti gradski odvjetnik (»fiscalis«, »fiškal«).«²⁰⁵ U Samoboru je bio glava malih prisežnika (skupine od 12 prisežnika), a imao je paziti na šacmeštre »kakoti takai na osztale use chasztnike, assessore y obchinu fiscus polag chaszti szuoioe desen je paszku imati, da ako bi koy ali uu chaszti szuuoy ali drugach zakriuil, da takuega pred szudczem y uelike-mi assessori obtusi y za niego na szpodobne sze pregrehe prikladnu kastigu polag prauicz isproszi sato ako bi tak velika pregreha bila chasztnika y assessora niegoue chaszti aliti sztolcza po szudu Magistratusa more mentuuati.«

203 L. Dobornić, Uređenje i djelovanje gradske uprave zagrebačkog Gradea u XVII. stoljeću, str. XIII.

204 »Gračani nisu mogli imati u vlasništvu plemićke nekretnine a niti lično sudjelovati u sudskom procesu, ako su parničili s plemićem nego ih je morao zastupati gradski odvjetnik« odnosno fiskus. I. Beuc, Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527. - 1945.), str. 45.

205 Z. Herkov, Grada za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, sv. 1, Zagreb 1956., str. 409.

Godine 1756. dobivao je 30 groša godišnje, a 1772. godine 12 forinti.²⁰⁶

Dužnost **bilježnika** (notarius) bila je jedna od najvažnijih u Samoboru. On je bio nešto poput tajnika grada. Glavna mu je zadaća bila voditi zapisnike sjednica i pisati sve spise koji su bili potrebni za normalno funkcioniranje gradske općine.²⁰⁷ Bilježnik je vodio protokole trgovišta (za Samobor sačuvani od 1586. godine) u koje su se bilježili zaključci i odredbe poglavarstva ili magistrata, tužbe građana i njihove parnice, kupoprodajni ugovori, pogodbe, oporuke te razne bilješke o događajima koji su bili važni za život grada. Bilježnikova dužnost bila je i sastavljati razne predstavlke na kralja i sabor te na druga potrebna mjesta. Bilježnik je zbog toga morao dobro poznavati latinski, ali i hrvatski kajkavski jezik jer su njima bili pisani samoborski trgovišni zapisnici te vođena gradska korespondencija. Iz trgovišnih se zapisnika vidi da je bilježnik morao biti pismena osoba koja je morala razumjeti latinski i kajkavski jezik kojima su redovito bili pisani protokoli. Logično je pretpostaviti da su redovito pismeni zasigurno bili viši

206 V. Noršić, Slobodštine Samobora od godine 1242., 8, 11.

207 L. Dobornić, Uređenje i djelovanje gradske uprave zagrebačkog Gradea u XVII. stoljeću, str. XII-XIII.

činovnici utvrde, župnici, kapelani, franjevci i učitelji. Najvjerojatnije su pismeni morali biti i fiskusi jer su po prirodi svoga posla morali poznavati pravne propise, a trebali su se, barem na elementarnoj razini, razumjeti i u financijsko poslovanje. Plaća mu je 1636. iznosila 6 ugarskih dukata te je bio oprošten od poreza i drugih daća, a 1772. mu je plaća iznosila 30 forinti.²⁰⁸

Prisežnici su zajedno sa sucem i bilježnikom sačinjavali gradsko poglavarstvo, odnosno gradski magistrat uključivši, naravno, i potrebno činovništvo.²⁰⁹ Prisežnici su se u Samoboru dijelili na velike prisežnike (iurati maiores) i na male prisežnike (iurati iudicis). Prvih je bilo četvero, a drugih 12.²¹⁰

Cvajbari ili šacmeštri ili tržni nadzornici predstavljali su kontrolno tijelo nad prodajom i proizvodnjom živežnih namirnica i ostale robe na tržištu.²¹¹ Oni su trebali nadzirati ispravnost vaga i mjera, provoditi odluke magistrata glede limitacije visine pojedinih prihoda te ubirati tržne pristojbe. Trebali su nadgledati krčme, mesnice i trg te paziti na strance.²¹² Najpreciznije su pojedine dužnosti svih samoborskih činovnika obrazložene u statutu trgovišta Samobor iz 1756. godine.²¹³

Dekan se birao iz redova sudaca i bilježnika, a on je vjerojatno trebao nadzirati gospodarstvo trgovišta. **Blagajnik** je trebao biti »chlovek zdussen, med oztalemi bole imaiuchi, koji naime, ako bi kai uu obchienszkeh dohodkeh zaosztal, more lese platiti i executia mu sze uuchiniti.« Dobivao je 1 rajnski forint plaće. Zadatak **egzaktora** je bio: »vuz fiscussa pred magistraturem od perceptora rachune iemati y usze znaidene poteschicze naprvo dati«, tj. glavni mu je zadatak bio pregledavanje računa trgovišta. **Varoški porkulab** je morao »da bude priszesnikom na znanie daval zapoviedi goszpona szudcza kada bude potrebno vkup doiti. I k tomu bude dusen z tesaki na varosku potrebochu poiti.«

Kapetan ili kaštelan trebao je paziti na vrata, pogotovo noću. Njegov je zadatak bio nadzirati da se u Samobor ne uvuče kakav nepoželjan došljak. On je pazio i na imovinu Samoboraca te je određivao koji će od njih ići u noćnu stražu. Kao nagradu za službu bio je oslobođen poreza, a još je dobivao i skromnu novčanu nagradu od »svakog tvrdokornog čovjeka« (po 1 groš). **Varoški sluga ili hajduk** trebao je uvijek biti pri ruci sucu i bilježniku. On je stanovnicima trgovišta Samobor dostavljao magistratske odredbe, a sve one koji se nisu htjeli njima pokoriti na pokornost je natjerao silom. Njegov je zadatak bio i kon-

trolirati težake koji su radili za potrebe trgovišta. **Bubnjar** je putem bubnja trebao oglašavati proglase trgovišta. **Siro-tinjski povjerenik** trebao se brinuti za onu djecu koja su ostala bez roditelja, a usto je pregledavao račune o upravi imovinom štićenika.²¹⁴

Odnosi vlastelinstva i trgovišta tijekom 17. stoljeća

Nadvojvoda Matijaš 1604. naredio je banu Ivanu Draškoviću da samoborske purgare zaštiti od Tome Erdödyja koji ih je uznemiravao vojskom. Habsburgovci su ovim putem možda željeli ojačati svoje pozicije pa i moguća uporišta u Hrvatsko-slavonskom kraljevstvu. Vrlo važno je bilo to što je 1610. godine došlo do potvrđivanja povlastica trgovišta Samobor. Iako je došlo do potvrde povlastica trgovišta sukobi s vlastelinima su nastavljeni.²¹⁵ Kako je u to doba još bilo protestanata u Samoboru za protureformaciju je bilo važno utemeljenje franjevačkog samostana 1617. - 1618. godine.²¹⁶

Tomo Erdödy je 1623., tj. još za života proveo podjelu svojih posjeda, no ona je stupila na snagu tek iza njegove smrti 1624. godine. Među braćom (Sigismund, Ivan, Kristofor Stjepan, Ana, Suzana, Elizabeta) došlo je do svađe i borbe za baštinu. Sigismund (od 1627. hrvatsko-slavonski ban) je htio istisnuti braću te sam zagospodariti Samoborskim vlastelinstvom. Kada je muž Elizabete Erdödy, Nikola Drašković, zauzeo dio posjeda koji je trebao pripasti njegovoj supruzi, došao je u sukob sa Sigismundom, koji je zauzeo i dijelove posjeda koji su trebali pripasti njegovoj braći Ivanu i Kristoforu Stjepanu.²¹⁷ Nakon smrti Sigismunda Erdödyja, posjedi obitelji su se trebali podijeliti između Jelisavete Moškon i djece Kristofora Stjepana (Gabrijela, Juja i Mirka).²¹⁸ Kristo-

214 V. Noršić, Slobodštine Samobora od godine 1242., 11-12.

215 Arhiv HAZU, D-L-14; Donationes regiae saeculares, V, 91; J. Adamček, Agrarni odnosi, 732-733.

216 V. Noršić, De fundatore Conventus Samobor, Vjesnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva, IV, Zagreb 1902., 127-128.

217 HSS 5, 365; R. Horvat, Borba za Samobor god. 1625., Vjesnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva, XII, Zagreb 1910., 249.

218 V. Noršić, Samobor-grad, 66-70. Prema Kukuljeviću: »Oko godine 1599. umre Kristofor Ungnad, te njegov sin ili brat Šimun, prodade njegovu polovicu Samobora Tomi Erdödu i njegovoj ženi Ani Mariji Ungnadovoj za 5.500 for., te tako postane rečeni Toma vlastnik svega Samobora, imajući u susjedstvu još gradove Okić, Lipovec, Krstinec i Jastrebarsko, te je mogao tim većom snagom i silom postupati proti mieštjanom samoborskim, koji se jur g. 1593. uprav onda kad su se i od navalah turskih, doprievših do Samobora, braniti morali, kao i godine 1604. radi nekih počinjenih jim nasiljah, na njega s nova tužiše. Ali su ove tužbe Samoborcem uprav tako malo pomogle, kao i Varašdincem, kojim je nakon nekih odbijenih pritužbah Toma Erdödi dne 21. studena 1596. iz grada Samobora, radi nekoga dužnoga mu dank, među ostalim ovako pisao 'Nego vas opet z dobra opominamo, da imate v ruke dati našem časniku rečenu reštanciju, ako li nećete, verujte, da ju mi sami hoćemo z vas vzeti.' Godine 1607. opozvaše

208 V. Noršić, Slobodštine Samobora od godine 1242., 10.

209 I. Beuc, Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945), str. 92.

210 V. Noršić, Slobodštine Samobora od godine 1242., 8.

211 L. Dobornić, Uređenje i djelovanje gradske uprave zagrebačkog Grada u XVII. stoljeću, str. XV.

212 V. Noršić, Slobodštine Samobora od godine 1242., 11.

213 V. Noršić, Biranje općinskih službenika u Samoboru, Vjesnik Kraljevskog zemaljskog arkiva, 9, Zagreb 1907., 113.

Istočni dio samoborske gradske jezgre, s franjevačkim samostanom – razglednica s početka 20. stoljeća (KČS)

forova su djeca ustupila Jelisaveti Rasinju i Đelekovec u Križevačkoj županiji te Samobor s rudnikom Rude.²¹⁹

Udajom grofice Ane Elizabete Moškon (1632. - 1694.) za kasnijeg karlovačkog generala Herbarda Auersperga (1613. - 1669.) u Samoboru se sredinom 17. stoljeća učvrsti-

Samoborci svečano svoje darovanje, učinjeno g. 1590. Šimunu Mišiću, radi toga, što je udova Mišićeva, Barbara Gracka, darovane njezinu mužu po općini zemlje, bivši prisiljena g. 1600., prodala Tomi Erdödu. Još godine 1623. digli su se Samoborci proti Tomi Erdödu, koj htjede u Samoboru popisati sve stanovnike i njihova zemljišta, te onda s nova njihove zemlje razdieliti i njeke sebi pripisati. Ali jur sljedeće godine vidiše Samoborci posljednji krat svoga silnika hladna i mrtva, kad ga iz Krapine, gdi je mjeseca siečnja 1624. umro, svečano preko Samobora u Zagreb vodiše, praćena od 300 konjanikah s kopjem, sa više konjah zlatom urešenih, i s pratnjom njegovih sinovah, nećakah i mnoštva velmožah i plemićah. Jur za živa otca Tome razdieliše njegova djetca g. 1615. vladanje samoborsko medju sobom, a godine 1639. načiniše opet diobu Juraj, Gabriel i Mirko sa sestrom Jelisavom Erdödi, udatom Muškon, ostavivši Jelisavi Samobor, a za se pridržavši Rasinju, Jelekovec, Joko i Homoljan. Prilikom ovom nisu se obzirali na zahtievanja kraljevskoga fiska, koj bješe g. 1626. proti Žigmundu Erdödu podigo parnicu radi Samobora, niti na zahtievanja Nikole Frankapana, koj radi istoga Samobora, Stjepana i Žigmunda Erdöda, kao i Susanu udatu Turzovu, a rođenu Erdödovu, g. 1631. pred sud palatinalski pozvā. « I. Kukuljević Sakcinski, Grad Samobor, u: Ivan Ad. Standl, Fotografske slike iz Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Zagreb 1870.

219 KAZ, Acta loci credibilis, series I, Litt. A, br. 24, 28, 51, 53.

la obitelj Auersperg, poznati kranjski velikaši koji su osim Samoborom i Rasinjom upravljali još kranjskim vlastelinstvima: Križ kraj Komende, Kamnik i Šrajbarski Turn kraj Krškog.²²⁰ Anu Elizabetu 1680. naslijedila su djeca, a upravu nad Samoborskim vlastelinstvom (i Rasinjskim vlastelinstvom) do 1689. vodio je sin Teodorik (Dietrich), koji je sa Samoborcima ulazio u velike sukobe plijenivši im stoku, provaljujući u kuće, zatvarajući ih i na druge načine. Samoborci su se radi toga tužili kralju Leopoldu 1692. godine, koji je Teodorika oštro ukorio i naložio mu neka pusti Samoborce na miru, no to nije imalo nikakvog učinka. Sukobi su trajali do 1700. godine, kada je došlo do njihova smirivanja. Tada je Teodorik Auersperg u zakup na 50 godina dao Samoborsko vlastelinstvo i rudnik u Rudama braći Aleksandru, Jurju i Kristoforu Erdödyju, sinovima Jurja Erdödyja i supruge mu Elizabete Batthyany za 30.000 forinti.²²¹

Dio socijalnih sukoba u Samoboru moguće je promatrati kroz pitanje patronatskog prava u Samoboru. Izgleda da su Samoborci u srednjem vijeku sami birali

220 Vjenčanje je bilo 1649. godine u Sevnici. M. Preinfalk, Auerspergi : po sledeh mogočnega tura, Ljubljana 2005.

221 V. Noršić, Samobor-grad, 90-99.

Veduta stare gradske jezgre Samobora (RI)

svoje župnike.²²² Čini se kako je od početka 17. stoljeća pravo imenovanja samoborskih župnika preuzeo vlastelin. Godine 1603. samoborski je župnik Petar Kupres (1596. - 1607.), kojega su za župnika izabrali Samoborci, prijetio stanovnicima samoborskog trgovišta: »Kurvini zmanjaki, ničemurni ljudi, kurvine svinje, puntari, hoćete me zaplakati v skorom času. Doklam je Erdedy Tomaša nigdar me neće nigdor odovod zegnati«, a do samoborskog suca je rekao da drži kao do jednog svinjara i time se stavio na stranu Tome Erdödyja.²²³ U trenucima kada su samoborski vlastelini ograničavali samoupravna prava trgovišne općine, samoborski purgari su shvatili da je i pitanje patronatskog prava nad župom Samobor bilo važan element samostalnosti za koji se valja boriti i oni su tu borbu vodili do sredine 17. stoljeća.²²⁴ Josip Adamček je smatrao da je patronatsko pravo bilo dosuđeno trgovišnoj općini²²⁵, a Vjekoslav Noršić se pozvao na ispravu iz 1650. kojom je kraljevska kurija u Požunu odredila da patronatsko pravo pripada u prvom redu Samoborskom vlastelinstvu, a

trgovištu samo sporedno te da ga smiju izvršavati samo u sporazumu s vlastelinstvom. Isti autor smatra da je 1769., nakon završetka velike parnice, patronatsko pravo dosuđeno jedino Samoborskom vlastelinstvu²²⁶, pri čemu je isključena svaka mogućnost utjecaja trgovišta na izbor samoborskih župnika.

Pobiranje desetine u Samoboru je bilo nasilno. Samoborci su 1602. pisali da su se više puta tužili zagrebačkom Kaptolu »vodeći naše ljude kervave, ketere biju ljudi gospodina Erdewdy Tomaša, a vse vekel del zboga desetine«. Ako se, tijekom pobiranja desetine vina, neki od stanovnika samoborskog trgovišta nije našao kraj svoje klijeti, vlastelinski mu službenici »mu takaj klet obiju, ter režu kako sami hote i uzimlju sami kako hote«. Očito je i to bio jedan od načina da se samoborskim purgarima dokaže da su podložnici vlastelinstva. Kao i u 16. stoljeću, Samoborsko je vlastelinstvo uvelo pojačana pobiranja desetine pa su Samoborci molili zagrebački Kaptol da on odredi visinu desetine u trgovištu i sam je pobire, a kada to nije bilo moguće, 1625. godine zabilježen je pokušaj Samoboraca da se izbore za samostalno ubiranje desetine, no to je spriječio vlastelin Sigismund Erdödy.²²⁷

222 V. Noršić, Povijest župe Sv. Anastazije u Samoboru, Zagreb 2005., 194.

223 KAZ, ACA, 114/28; V. Noršić, Povijest župe Sv. Anastazije u Samoboru, 103.

224 KAZ, ALC I, S/74, M/106, S/6.

225 J. Adamček, Agrarni odnosi, 734.

226 V. Noršić, Povijest župe Sv. Anastazije u Samoboru, 194.

227 KAZ, ACA, 14/13, 14/14; J. Adamček, Agrarni odnosi, 734.

Samoborska vlastelinska utvrda u 18. stoljeću – viđenje Ivana Kukuljevića Sakcinskog, crtano oko 1870. godine (D. Miletić, 18)

Inače je o odnosu obitelji Erdödy i Samoborskog vlastelinstva sačuvana bogata građa koju, zbog ograničenosti prostora, u ovom radu nismo u mogućnosti detaljnije prikazati. Iz nje je primjerice moguće zaključiti da je u prvoj polovici 17. stoljeća na dijelu vlastelinstva, koji su posjedovali Juraj, Gabrijel i Emerik Erdödy, desetina žitarica 1633. (8 kvarti žitarica) i 1634. (8,5 kvarti žitarica) predstavljala maleni prihod. U drugoj polovici 17. stoljeća stanje se promijenilo pa je 1683. zabilježen prihod od 59 kvarti pšenice, 24 kvarte raži, 28 kvarti ječma, 82 kvarti zobi i 66 kvarti prosa. Ti su prinosi tada obuhvaćali između 15 i 27,6% prihoda dobivenih ubiranjem desetine žitarica. Sačuvani su i podaci o prihodima Samoborskog vlastelinstva (dio koji su držali Juraj, Gabrijel i Emerik Erdödy) od vinske desetine. Godine 1632. dobivena su 44 vedra vina (26,8% prihoda), a 1633. je bilo 228 vedara (52,1% prihoda). Početkom 18. stoljeća Samoborsko vlastelinstvo putem desetina vina dobivalo je između 33 posto i 44 posto prihoda u vinu.²²⁸

O tadašnjim problemima u odnosu između vlastelinstva i Samoboraca zapisao je Ivan Kukuljević Sakcinski: »Samoborci imali su se tužiti opet na kojekakva počinjena jim nasilja g. 1627., 1641., 1644. itd., a protusloviše i uvedenju Jelisave Muškonove u vlastništvo grada Samobora, koja uz prkos njim bješe ipak uvedena u Samobor kao gospodarica, ne samo grada, nego i miesta Samobora. Kako se je ova nova gospodarica sa svojim suprugom Justom Josipom Muškomom vladala naprema Samoborcem, svjedoči nam jedna pritužba suca samoborskoga Martina

Vukovića i stanovnikah Mate Ravenščaka i Petra Vugrina, kojom se pred kraljem i banom tuže, da su god. 1641 tri dana prije Spasova rečeni Muškon i njegova žena Jelisava, spomenutoga suca Vukovića bez ikakove krivnje, iz same obiesti, na groblju crkve sv. Mihalja, po njekom Jurju Noršiću, provizoru grada Samobora i po kmetovih iz Rasinje došavšimi, lukavim načinom i laskateljnim riečmi uprav pred pragom rečenoga groblja uhvatiti, u grad Samobor odvesti, tamo sramotno izbiti i mrcvariti dali tako, da je iz njega meso padalo, pa kad se je on na 400-godišnje pravice samoborske pozivao i na slobodu mieštjanah; tad ga baciše u samoborsku kulu, gdi je više danah čamio bez jela i pila. Istom prilikom tužili su se na svoju novu gospodaricu, da jim je šume i sjenokoše oko potoka Bobovice i Bistrice kao i njeka druga zemljišta silom osvojila. Godine 1643 tužili su se Samoborci, kako je provizor samoborski Noršić u Samoboru na silu raztjerao mesare i zabranio prodavati mesa stanovnikom, a sa 50 ljudih neki občinski vrt oteo. Isto tako ponoviše tužbu g. 1644, 1647 i 1651 radi kojekakovih nasiljah, radi povriede prava podjeljivanja samoborske župe itd. i prem da je g. 1648 proti Muškonu i njegovoj supruzi imenovano iztražbeno povjerenstvo, to ipak nasilju gospode samoborske konac učinjen nije.«²²⁹ O tim tužbama je sačuvana opsežna građa.²³⁰

Samoborsko vlastelinstvo imalo je gospodarski jak alodij. Godine 1683. na njemu su proizvodili pšenica, raž, ječam, zob i proso, a vlastelinstvo je na alodijalnim poljima proizvelo 70 posto prihoda zobi i 90 posto prihoda prosa. Najvažniji dio alodija predstavljali su vinogradi koji su početkom 18. stoljeća davali 350 do 400 vedara vina ili između 16 i 18 posto od svih vlastelinskih prihoda vina.²³¹ Vino je prije svega bilo proizvod koji je Samoborsko vlastelinstvo prodavalo pa je bilo zainteresirano za njegovu proizvodnju na alodiju. Osobitost vinogradarske proizvodnje je u tome što ona predstavlja intenzivnu granu poljoprivrede koja je na malim površinama tražila angažman velike količine rada i sredstava.

Na drugoj strani došlo je do slabljenja uloge seljačkog vinogradarstva, što znači da je ono izgubilo prijašnji značaj. Na Samoborskom vlastelinstvu u prvoj polovici 17. stoljeća došlo je do smanjenja broja seljačkih vinograda. Godine 1641. na Samoborskom vlastelinstvu popisano je 110 pustih vinograda »od koih, nekoih tri, nekoih četiri leta, vu desetini niedne hasni ni uzeto.« Identičan se proces odvijao na vlastelinstvima Jastrebarskom, Beli i Ivancu.²³²

U međuvremenu se nastavila borba između samoborskih purgara i vlastelina, a samoborsko je trgovište bilo izloženo i oružanim napadima, zbog čega je uprava

228 U Slovačkom državnom arhivu u Bratislavi čuva se arhiv obitelji Erdödy u kojem je dosta građe koja se odnosi na Samoborsko vlastelinstvo – npr. računi prihoda i rashoda Samoborskog vlastelinstva od 1632. do 1634., pregled novčanih daća iz 1615., urbar (nedatirani), popisi gornice itd. J. Adamček, Agrarni odnosi, 39, 590, 598.

229 I. Kukuljević Sakcinski, Grad Samobor, u: Ivan Ad. Standl, Fotografske slike iz Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Zagreb 1870.

230 Npr. tužba Samoboraca iz 1641. u Arhiv HAZU, D-LXIII-53.

231 KAZ, ACA, 121/115; J. Adamček, Agrarni odnosi, 655.

232 Magyar Országos Levéltár (MOL), Budapest, Erdőd család, C-1, 1/38, 1/40; NRA, 205/22, 208/4; KAZ, ACA, 37/35; J. Adamček, Agrarni odnosi, 767, 776.

Pismo bana Nikole Zrinskog trgovištu Samobor u vezi s jednom tužbom 1650. godine (SM, RI)

trgovišta 1641., 1646. i 1647. podizala optužbe protiv nasilja vlastelinstva. To nije bilo sve jer je vlastelinstvo oduzimalo zemlju trgovišta kao npr. 1645., kada je na štetu samoborskih purgara bila određena nova granica trgovišta Samobor. Uprava trgovišta se 1647. žalila da su joj službenici vlastelinstva otimali stoku te im pokušali nametnuti podavanja jaja, pilića i kopuna. Valja istaknuti da se sve to događalo usprkos tome što je 1642. trgovišnoj općini priznato pravo da njeni stanovnici nisu podložnici Samoborskog vlastelinstva.²³³

Od posebne je važnosti presuda kraljevske kurije u Požunu iz 1651. godine koja je bila izrazito nepovoljna za stanovnike samoborskog trgovišta jer je indirektnim putem ukazivala na to kako Samoborsko vlastelinstvo ima jurisdikciju nad trgovištem.²³⁴ Prema toj presudi, samoborska trgovišna općina trebala je plaćati 100 pensa (računajući svaki pens 120 denara) odnosno 12 forinti, samoborski purgari su vlastelinima trebali davati gornicu, ali samo od onih vinograda koji su se nalazili na

području jurisdikcije vlastelinstva, feudalnoj gospodi je pripalo pravo isključivog prava vinotočja (krčmarenja), i to od Jurjeva do Miholja, mitničarina (maltarina) koja se ubirala kraj Sambora pripala je vlastelinstvu, dok su prihodi tjednog trga ostali trgovištu te prihodi od drugih sajмова. Istovremeno je patronatsko pravo prvenstveno pripalo vlastelinstvu, ali ga je ono, kao što smo utvrdili ranije, moralo izvršavati u sporazumu s trgovištem.²³⁵

Kolika je tijekom ranoga novog vijeka bila aktualna borba za očuvanje povlastica trgovišta Samobor svjedoči da su privilegij kralja Bele IV. iz 1242. potvrđivali kraljevi Ferdinand I. (1558.), Rudolf II. (1582.), Matija II. (1610.), Ferdinand II. (1634.) i Leopold I. (1675.).²³⁶

Sukobi vlastelina i trgovišta u 18. stoljeću

Erdödyji, radi velikih dugova, nisu bili u stanju zadržati Samoborsko vlastelinstvo (s rudnikom bakra) te ga je 1715. preuzeo Teodorikov brat Franjo Antun Auersperg (1659. - 1729.)²³⁷, kojega je naslijedio sin Josip Antun (1696. - 1762.).²³⁸ On je iza sebe ostavio velike dugove

235 KAZ, ALC II, S/6; V. Noršić, Samobor grad, 83.

236 V. Noršić, Slobodštine Samobora od godine 1242., 5.

237 Auersperg je ulazio u sukobe sa samoborskim trgovištem. Npr. 1726. Hrvatska kraljevska konferencija je odlučila od Auersperga tražiti jamstvo da neće smetati i progoniti samoborskog građanina i suca Ivana Križana koji se sedmu godinu nalazio u progonstvu u koje ga je potjerao Auersperg. Usp. Hrvatske kraljevske konferencije, sv. 2, Zagreb 1987., 139.

238 M. Preinfalk, Auerspergi in njihove povezave s Hrvaško, Povijesni prilozi, 29, Zagreb 2005., 84-88; V. Noršić, Samobor-grad, 105, 119-122. O promjenama vlastelina Samoborskog vlastelinstva: »Po smrti Jelisave Erdödi Muškonove (1653) spane Samobor na njezinu djetcu, sina N. oženjena za Martu Gregoriančevu i Anu Jelisavu, udatu najprije za grofa Eberharda, a zatim za grofa Herbarta Auersperga. Marta Muškon Gregoriančeva postavša udovom, ostavi svoj dio god. 1657 kćeri Susani, nu čini se, da je doskora sav grad spao na porodicu Auersperga, prem da drugi muž Jelisave, grof Ivan Herbart, sa svojom ženom nije živio uprav u najboljem skladu, te se je god. 1668 dne 9. siečnja u Zagrebu, kao 'veliki general hrvatske i primorske krajine i kapitan senjski' na zapovjed cara Leopolda pred kaptolom zagrebačkim sa svojom ženom na silu izmiriti morao. Ana Jelisava rođjena Muškon, udova Auersperg, prodade god. 1680 dne 6. kolovoza, listinom hrvatskim jezikom po njoj pisanom i podpisanom svojoj djetci Vuku, Antonu i Theodoriku grofom Auerspergom grad Samobor, ter se ovi god. 1689 razdieliše u njegovom vladanju; proti čemu je ipak protuslovila njeka Susana Auerspergova, udata za Hektora Trautmansdorfa. Čini se, da je u toj diobi pripao sám grad samoborski Teodoriku grofu Auerspergu, proti kojemu su se Samoborci poradi nekih nasiljah god. 1692 tužili. Isti Teodorik dade god. 1695 bakrene rude samoborske u zakup Mihalju Androki, koji je u isto doba imao u zakupu i kornorska imanja Zrinsko-Frankapanska. Zajedno naumi isti Auersperg grad svoj Samobor zamieniti sa Selnicom u Kranjskoj, imanjem grofice Magdalene Nadaždijeve, udove Janka Draškovića, proti čemu opet Susana Trautmansdorf protuslovi. Ali negledeći na njezina protuslovja, pošto mu zamiena za rukom nepodje, prodade isti Auersperg godine 1700 grad Samobor zajedno s rudama, grofom Jurju, Kristoforu, Aleksandru Erdödom i Barbari udovi Čobor rodjenoj Erdödy, te je tako vladanje grada

233 KAZ, ALC II, S/136, S/226, S/332, Z/174; NAZ, Politika, 2/159, 2/164; J. Adamček, Agrarni odnosi, 734.

234 J. Adamček, Agrarni odnosi, 735.

pa su njegova djeca, Ivan Nepomuk, Elizabeta i Josipa, Samoborsko vlastelinstvo i rudnik Rude 1763. prodali na dražbi, a kupac je bio Josip (Josip III. Kristijan) Erdödy, o čemu je krajem godine sklopljen kupoprodajni ugovor.²³⁹ Time je obitelj Erdödy treći put zagospodarila Samoborskim vlastelinstvom. Općina trgovišta Samobor, koja je imalo problema s obitelji Auersperg žalila se Saboru, kao primjerice 1723. godine.²⁴⁰ Usprkos sporu s vlastelinstvom, koje je negiralo status trgovišta, Samobor je u saborskim spisima imao taj status – npr. 1738., 1741. i kasnije.²⁴¹ Sabor je 1751. raspravljao i o sporu između samoborskih vlastelina i trgovišta Samobor i kasnijih godina.²⁴² Godine 1753. Sabor je imenovao komisiju za istragu o sporu samoborskog vlastelina Auersperga i trgovišta Samobor, koja je pred Saborom 1754. podnijela kratak, 1758. vrlo detaljan izvještaj.²⁴³

Veliki spor između trgovišta i vlastelinstva Samobor probao je 1756. objasniti Baltazar Adam Krčelić: »To je bio stari spor, koji je trajao već vjekovima. Tamošnji stanovnici na temelju svojih privilegija tvrde, da je njihovo mjesto slobodno trgovište, i brane to gledište. Vlastelinstvo naprotiv nastoji da dokaže, kako su oni podložni vlastelinskom sudu i jurisdikciji. Jedna i druga strana, prema prilikama i prema naklonostima pojedinih lica, pripovijeda, da ima razne isprave, kojima, čini se, potkrepljuje svoje zahtjeve.

Tadašnja je situacija bila ovakva: gospodin grof Antun von Auersperg, tzv. kapetan čitave Kranjske, bio je na temelju kraljevske potvrde postavio svojim opunomoćenikom gospodina Ivana Juršića, a ovaj imenovao Mihalja Blažekovića, kojemu je bio sklon, fiškalom vlastelinstva Samobora. Juršić se nije nadao povoljnu rješenju za grofa Auersperga, bilo da se pokrene sudbeni postupak pred županijom ili da se taj spor podvrgne sumarnoj reviziji u kraljevini, i to iz sljedećih razloga: vidio je da svađa između toga trgovišta i vlastelinstva traje već dugi niz

samoborskoga s nova palo u ruke porodice Erdödah, koja započne iz nova stari rat proti Samoborcem, te se ovi god. 1708, 1711 i 1713 tužiše radi otimanja svoje šume Osljak, radi pogazivanja prava, radi svojevoljnoga podjeljivanja župe i radi kojekakvih drugih nasiljah. Samoborske rude bijahu međjutim stališi i redovi hrvatski preкупili i god. 1711 staromu zakupniku Androki u zakup dali. Jednim dielom vladanja samoborskoga upravljaje još uvijek porodica grofovah Auerspergah, dok nije Ivan Nepomuk Auersperg god. 1763 sav ostali dio svoje porodice prodao Josipu grofu Erdödu, koj tekao tada postade vlasnikom svega vladanja samoborskoga.« Usp. I. Kukuljević Sakcinski, Grad Samobor, u: Ivan Ad. Standl, Fotografske slike iz Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Zagreb 1870.

239 V. Noršić, Venditio castri Zamobor anno 1763., Vjesnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva, XIV., Zagreb 1912., 105-108.

240 ZHS 3, 149.

241 ZHS 4, 102, 291. Tada se spominju slobodni kraljevski gradovi: Zagreb (Gradec), Varaždin, Koprivnica i Križevci, a kao trgovišta: Cirkvena, Krapina, Jaska i Samobor.

242 ZHS 6, 184.

243 ZHS 7, 18, 81-82, 282-296. Bilo bi korisno izvještaj iz 1758. detaljnije obraditi u budućim istraživanjima.

Hrvatski ban Adam Batthyany poziva 1701./1702. godine građane Samobora u Hrvatski sabor (SM, RI)

godina, da podžupani podupiru stanovnike trgovišta Samobora u njihovom traženju, da im grof isplati neki dug, i da tamošnji stanovnici potpadaju pod jurisdikciju podbana Ivana Raucha, koji je tada još bio veliki župan zagrebačke i križevačke županije, dakle bio nadležan za čitavu županiju. Raucha pak Juršić nije trpio još od 1748., kada je nastojao, da čast prisjednika Sudbenog stola dobije njegov sin, a ne Juršić. Zato je smatrao, da će grof von Auersperg uspjeti sa svojim zahtjevom, ako se obrati na vladaricu, jer je obitelj Auersperg bila vrlo ugledna na dvoru.

Stoga su oni upravili vladarici više molbi, koje su potkrijepili svojim dolaskom u Beč ne samo opunomoćenik, nego i sam grof sa svojim fiškalom Blažekovićem, i iznijeli, kako su sami govorili, neke isprave, koje su potvrđivale opravdanost zahtjeva grofa von Auersperga, u prvom redu neku presudu visokoga kraljevskog suda. Tada Ugarska dvorska kancelarija, da ne bi došlo do sudbenog rješenja bez prethodnog saslušanja stanovnika trgovišta Samobor, naloži kraljevini, da sasluša obje stranke, da izloži, što se iz toga vrlo starog spora daje utvrditi, i da iznese svoje gledište.

Primivši te naloge, kraljevina odredi odbor pod predsjedanjem gore spomenutog baruna Stjepana Patačića. Pred taj odbor dođoše stanovnici trgovišta i pokazaše isprave, na kojima su temeljili svoje pravo, ali ne dođe

Središte Samobora s dijelom baroknih kuća – razglednica iz 1903. godine (KČS)

grof. Njegov je fiškal tvrdio, da se sva njegova potrebna dokazala nalaze u Beču. Iako je do odgode došlo krivnjom grofa, njegov fiškal pođe nato u Beč, gdje se neprekidno žalio i tražio, neka se pošalju odgovorio stanovnika trgovišta i neka se odluka donese u Beču, jer da se grof ne može u kraljevini ničemu nadati zbog bahatosti nekolicine, koji su u tom sporu zainteresirani. To su Rauch, jer se radi o gubitku njegove jurisdikcije i pristojbi za odluke, i Bužan, kojemu se pruža vrlo zgodna prilika, da povezujući se s Rauchom zadovolji svoje koristoljublje i da u vidu uputa i zaštite nakon smrti Oreškog oduzme trgovištu Samobor Auerspergov rudnik, koji je bio bakren, a Rauchov i njegov bio je zlatno-srebrn. Došaptavanjem toga fiškal Blažeković, kojemu su išle u prilog gore spomenute okolnosti, postigne, da je kraljevini u tom sporu otpremljen nalog s prigovorom, što o tome nije još ništa poslala.

Stoga je barun Patačić, na požurivanje kraljevine, imao da dokrajči taj spor, kako najbolje može, još za vrijeme onog dugog sabora. On ga je uz pomoć aktuara Petra Špišića i dokrajčio. Bio je prisiljen optužiti zbog nemara i prkosa von Auerspergove zastupnike, koji su spriječili davanje mišljenja time, što nisu htjeli ni da pristupe pred odbor u ime grofa, a kamoli da iznesu kakve isprave. Međutim, kad su bila sređena dokazala, koje je pružilo trgovište, bi objavljeno, da su zahtjevi trgovišta opravdani.

Pošto je izvještaj o tome podnijet staležima i poslan u Beč, krene tamo i Blažeković u nadi, da će u Beču o tome biti donijeta presuda. No kako grof Karlo Batthyány nije više bio ban, grofu von Auerspergu bi naređeno, da se pod prijetnjom gubitka svojih prava podvrgne postupku pred staležima kraljevine, jer takve odluke ne donosi Kancelarija. Stoga je Blažeković po povratku iz Beča morao ponizno moliti, da bude saslušan i njegov grof. Barun Stjepan Patačić nije se htio prihvatiti tog posla, aku mu grof ne plati dnevnicu.

Naposljetku, nakon ponovnih fiškalovih molbi, bi izabran grof Ivan Patačić za predsjednika odbora, koji je imao dalje to voditi, a kao prisjednici dodijeljeni su mu gospodin Antun Bedeković, kanonik Juraj Malenić, kojega je kasnije zamijenio Baltazar Petković, i Ladislav Szalle, gradski sudac zagrebački, a kao aktuar gospodin Nikola Škrlec, bilježnik Sudbenog stola. Kasnije ću iznijeti, što su oni pronašli.

Kad je grof von Auersperg to postigao, pošalje mi, ne znam po čijem savjetu, preko svog fiškala Blažekovića sve isprave, na kojima je temeljio svoje pravo, i zamoli me, da mu iskreno dadem svoje mišljenje o tome sporu. Ja mu poslah svoje mišljenje svedeno na nekoliko pitanja. Kad su ga pročitali, grofov fiškal i sam Juršić priznadoše, da taj spor nisu nipošto shvatili onako, kako je bio izložen u tim pitanjima. Naime u tom svom mišljenju

Sudski spis dug 1714 stranica o parnici dugoj 280 godina, koji se vodio u Samoboru, a završen je u vrijeme Marije Terezije (SM, RI)

Slika Branka Šenoe, koja prikazuje samoborsku utvrdu iz 1777. godine (SM, A. Čaplar)

izvijestio sam grofa, kad se razmotre njegove isprave i iz njih izvedu zaključci, da je pravo na strani trgovišta uza sve prigovore, koji to osporavaju. Stoga se on najbolje može pobrinuti, da popravi svoju stvar, ako izradi, da se pitanje, da li je Samobor slobodno trgovište – po uzoru na jednaki postupak kod tolikih zakona, koje sam mu naveo – pošalje na odluku ugarskom saboru. Zbog brzine rješavanja i mnoštva učesnika, a pogotovu što se velikaši obično protive slobodi trgovišta, tako da ima malo trgovišta, kojima je sloboda potvrđena odlukom sabora, moguće je nadati se odatle željenoj odluci.

Ali se Blažekoviću, koji se želio bogatiti u Samoboru i koji je težio za vlašću učini odveć teškim, ako mu u iščekivanju ugarskog sabora propadnu i nade i vlastelinstvo. Stoga mi odvrati, da on poznaje pojedince u kraljevini, pa kad ni on sam ni gospodin Juršić nisu opazili poteškoće, na kojem sam upozorio u onim pitanjima, da ih ne će opaziti ni spomenuti članovi odbora. On će se pozivati na presudu Kraljevskog stola te će preko navedenog odbora pobiti trgovište, pogotovo kad Rauch nije više podban, a sadašnji se veliki župan ne brine za tu jurisdikciju, nego je, štaviše, sklon vlastelinstvu. Stanovnici trgovišta, lišeni zaštite, moraju biti podvrgnuti vlastelinstvu, kako misli i kanonik Malenić. Odgovorio sam mu: »Slobodno, što se mene tiče. Ja sam svoje mišljenje dao samo zato, što me je sam grof za to zamolio.« Što će dalje biti, ne znam. Ne radi se o mojoj stvari i meni je svejedno, dali su Samoborci podvrgnuti ovome ili onome.«²⁴⁴

Iduće 1757. Krčelić piše: »Ali i spor sa Samoborcima kako grof von Auersperg nije mogao ishoditi, da bude podvrgnut reviziji i konačnoj odluci u Beču (čemu se nadao prema obavijesti gospodina Juršića i svoga fiškala Mihajla Blažekovića), bi prebačen na odbor delegiran od kraljevine.«²⁴⁵

Josip Erdödy je umro 1764., a nakon njega su suvlasnici bili njegova braća Ludovik, Ladislav i Leopold. Godine 1769. završila je parnica između samoborskih vlastelina i trgovišne općine. Banski stol je presudio da je patronatsko pravo nad župom od tada pripadalo vlastelinstvu kao i pravo mača, maltarina, pravo točenja i mesarenja. Stanovnicima trgovišta bilo je dopušteno podizati mlinove na području teritorija općine (u sklopu među definiranih reambulacijom iz 1765., op. a.). Gornica je istovremeno dosuđena vlastelinstvu. Pravo ribolova i rakolova dijelili su vlastelinstvo i trgovište. Pravo lova pripadalo je isključivo vlastelinstvu, uz obvezu da se nadoknade sve štete na poljima i vinogradima samoborskih purgara počinjene tijekom lova. Stanovnicima samoborskog trgovišta je bio dozvoljen jedino lov na ptice. Također im je bilo određeno da im prvostupanijski sud bude sudac trgovišta, a kao drugostupanijski sud vlastelinstvo. Parnice trgovišne općine protiv vlastelinstva i obrnuto trebale su se voditi pred vlastelinskim sudom, uz nazočnost županijskoj fiskusa. Izbor poglavarstva trgovišne općine (magistrata) imala je obavljati prema starom pravu sama općina, ali je u znak ovisnosti o vlastelinstvu svaki put vlastelinima morala javiti rezultat izvora. U sporazumu s vlastelinstvom općina je mogla primati u zavičajnost nove stanovnike. Trgovišna općina je osim toga morala plaćati dadžbinu, a kako odnos Samoboraca prema vlastelinstvu nije bio definiran kao kmetски i podanički, oni su bili oslobođeni svih drugih službi i podavanja.²⁴⁶

Godine 1774. posebno je povjerenstvo trebalo ispitati urbarijalne odnose između slobodnodnoga kraljevskog

244 B. A. Krčelić, *Annue ili historija 1748. - 1767.*, Zagreb 1952., 283-284.

245 Isto, 336.

246 Parnica se čuva u Samoborskome muzeju, ima 1714 listova i u budućim bi je istraživanjima trebalo podrobnije obraditi. Zbog ograničenosti prostora to sada nismo bili u mogućnosti napraviti. Zaključke parnice je donio ; V. Noršić, *Samobor-grad*, 124-125.

trgovišta (szloboden Kralyevszki oppidum) Samobor i vlastelinstva. Tom prigodom se jasno definira pravni položaj stanovnika trgovišta: »mi vszi kakti privilegirani Purgari szlobodnoga preszelenya lyudi jeszmo, y da od negda kakti cheterta kralyevszta sztaliss vu ovom kraljevssztvu imani jeszmo y prestimavani, kak takai da vu potrebochach ovoga kralyevssztva obchinszkeh, na peldu szlobodneh kralyevszkeh Varassev, pomoch davali jeszmo (...)«²⁴⁷

Ladislav i Ludovik Erdödy su 24. prosinca 1774. prodali samoborsko vlastelinstvo, s utvrdom (samoborski grad) i pripadajućim zgradama te rudnik Rude, Kristoforu Erdödyju za 210.000 forinti. On je u Italiji (Genevi) zapao u kartaške dugove te posudio veliku svotu novca od genoveških plemića Hieronima Fieschija i Josipa Lamellinija. Erdödy im je u ime duga 1777. morao prepustiti Samoborsko vlastelinstvo da iz njega ubiru prihode tako dugo dok ne namire dug, dok je rudnik predao grofici Gessean (ili Goszau). Genoveški plemići vrlo su brzo došli u sukob s trgovištem Samobor. Nakon njih vlastelinstvo je bilo u rukama drugih vjerovnika Kristofora Erdödyja – npr. 1785. spominje se Ivan-Emilijan Kulmer. Godine 1793., kada je Kristofor Erdödy bio mrtav, gospodar Samoborskog vlastelinstva je Josip Erdödy, dok ga uživa i Ivan Kulmer, pri kojemu je Kristofor Erdödy napravio dugove. Ugovorom od 24. travnja 1799. braća Ivan i Antun Erdödy dala su Ivanu-Emilijanu Kulmeru Samoborsko vlastelinstvo na 32 godine.²⁴⁸

O gospodarskim promjenama

Poljoprivreda i vinogradarstvo

U prvoj polovici 16. stoljeća (a vjerojatno i ranije) diljem prostora između Kupe i Drave došlo je do specijalizacije u poljoprivrednoj proizvodnji te je posebno došlo do razvoja vinogradarstva i svinjogojstva. Dio seljaka se specijalizirao u proizvodnji svinja, a vjerojatno je bilo i onih koji su se uključili u seljačku trgovinu svinjama. To bi mogla potvrditi činjenica da je preko desetnice u Jamnici 1548. zabilježen izvoz 50 svinja koje je prodavao Bartol Wokovych iz Samobora.²⁴⁹ Ovaj podatak ne treba čuditi jer je početkom 16. stoljeća važnu ulogu sa susjednim unutarnjoaustrijskim zemljama (prvenstveno

Kranjskom) imala posrednička trgovina koja je porasla zbog osmanskih provala koje su ugrozile stare trgovačke putove. Unutarnjoaustrijski (slovenski) seljaci su u Brežicama, Kostanjevici i Krškom od hrvatsko-slavonskih seljaka kupovali stoku i žitarice te ih preprodavali dalje na zapadu (posebice u Italiji). Ta je seljačka trgovina početkom 16. stoljeća po opsegu bila veća od trgovine gradova i feudalaca.²⁵⁰

Nakon 1535. zabilježen je pokušaj da se u Samoboru ustanovi »novo glavno tržište, ali je intervenirao kralj Ferdinand I. (1527. - 1564.) u korist Zagreba.«²⁵¹ Prema podacima iz 1560., od samoborskih feudalaca u prodaju poljoprivrednih proizvoda uključili su se Krsto Gruber i grofovi Frankopani Tržaćki.²⁵²

Osmanska pustošenja tijekom 16. stoljeća nisu pogodila čitav teritorij Hrvatsko-slavonskog kraljevstva. Područja uz granicu bila su opustošena, ali u unutrašnjosti je postojao pojas dobro naseljenih vlastelinstava. Činjenica je da je Samoborsko vlastelinstvo bilo dobro naseljeno i ono je nakon pada početkom 16. stoljeća, od 1530. do 1574., bilježilo kontinuirani rast broja poreznih dimova koji je, iako je bio postupan, u navedenom razdoblju iznosio čak 60 posto.²⁵³

Važnu granu gospodarstva u samoborskom kraju predstavljalo je vinogradarstvo. Iako je vinogradarstvo u Samoboru zasigurno postojalo i ranije, prvi pouzdani podaci mogu se smjestiti na početak ranoga novog vijeka. Jedan od najstarijih izvora za povijest vinogradarstva u okolici Samobora je podatak iz 1530., kada samoborski sudac Pavao Turković potvrđuje da su Nikola i Marko Mikulčić prodali vinograd na Gizniku Filipu Maziću. To je jedan od najstarijih trenutačno poznatih podataka o vinogradima u Samoboru.²⁵⁴

Kmetovi Samoborskog vlastelinstva su 1550. i 1560. davali desetinu s oko 530 vinograda, no popis iz 1557. u kojem je popisano 420 vinograda pokazuje da su postojale i manje oscilacije koje ukazuju ili na poremećaje u klimi ili možda čak i na pustošenja.²⁵⁵

Uz ispravu iz 1530. Ivica Sudnik objavio je niz regesta odnosno transkripcija izvora za povijest vinogradarstva u okolici Samobora tijekom 17. i 18. stoljeća: od 7. siječ-

247 V. Noršić, Odnosaj općine Samobor godine 1774., Vjesnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva, XVI, Zagreb 1914., 216-223.

248 V. Noršić, Samobor-grad, 128-131.

249 KAZ, ALC II, 665; J. Adamček, Agrarni odnosi, 217.

250 F. Gestrin, Trgovina slovenskoga zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stotletja, Ljubljana 1965., 43, 171, 242-243; P. Štih, V. Simoniti, Slovenska povijest do prosvjetiteljstva, Zagreb 2004; J. Adamček, Agrarni odnosi, 217.

251 J. Matasović, Knez Lenard, kaptolma zagrebačkoga kramar, Narodna starina, 34, Zagreb 1938., 128.

252 STLA, Militaria, 1560; J. Adamček, Agrarni odnosi, 295.

253 Popisi, 135, 141, 146, 152, 167, 192, 207, 209, 213, 228, 251, 263, 278, 298, 305.

254 I. Sudnik, Stoljeća samoborskog vinogorja, Samobor 1998., 19. Inače je Ivica Sudnik u ovoj knjizi prikupio dio podataka o samoborskom vinogorju.

255 KAZ, ACA, 37/31, 37/36, 37/33; ACA, II, 791; Desetina vina je na Samoborskom vlastelinstvu 1560. iznosila 1320 vedara. J. Adamček, Agrarni odnosi, 261, 268.

nja 1555. o prodaji vinograda Anrije Zidarića u Gizniku Pavlu Tkalčiću; ispravu iz 1578. kada vlasnici vlastelinstva progone stanovnike trgovišta Samobor oduzimajući im vinograde i vino; ugovor o najmu vinograda na Stražniku od 9. kolovoza 1691.; ispravu od 21. travnja 1725. kojom braća Matija i Petar Bišćan prodaju knezu Lacku Strahinji vinograd na Gradišću; dokument kojim Antun Josip Auersperg 10. ožujka 1762. prenosi na Mihala, Andraša i Martina Grdanjskog posjed vinograda njihova oca u Golom Vrhu i utvrđuje im podložnička podavanja; ispravu Marije Terezije od 18. siječnja 1771. kojom ona propisuje da se krčme s pustih mjesta presele u naselja i utvrđuje podložnička prava u vinotočju; dokument o prodaji vinograda Ladislava i Ludovika Erdödyja u predjelu Velikog Črnca gornjaku Mihaelu Kumerleu 1. veljače 1774.; izvadak iz urbara iz 1775. kojim se reguliraju vinska podavanja zavisnih seljaka na Samoborskom vlastelinstvu s popisom samoborskih vinograda. Tada je u Draganjem Selu bilo popisano 15 vinogradara, Gizniku 7, Gradišću 9, Jelenšćaku 11, Velikoj Rakovici 9, Bedaru 6, Cerju 2 i Cerju-Gvozd 4 vinogradara. U tom popisu se spominju sljedeća mjesta na kojima su bili vinogradi: Baltin Jarek, Bereč, Bernycze, Buntoraj, Cerje-Gvozd, Cernec, Dolna Ponikva, Dubrava, Goli vrh, Gradiček, Gregurićev Verh, Jazbina, Javorek, Kordinov Verh, Krodišćak, Kosovec, Kostanjevec, Kožljak, Lahenberg, Mala Rakovica, Mali Vratnik, Nerezi, Obilnjak, Ponikvica, Pušina, Rovje, Savernjak, Slani Dol, Slapnica, Stražnik, Suhi Dol, Szenčni Verh, Šumešec-Kladje, Topolovec, Tomšćak, Uvrasczy, Verhnjak, Višnjevec-Mala Breganica, Vrhovčak i Zavertnjak.²⁵⁶

Promet

Nakon potpisivanja Žitvanskog mira 1606. godine uslijedila je zabrana četovanja, što je utjecalo na stvaranje povoljnije situacije za razvoj i u dubljoj pozadini udaljenijoj od prve crte bojišnice s Osmanskim Carstvom. Iako se tada još ne može u punoj mjeri revitalizirati put od mora prema Ugarskoj, trgovina se ipak počela obnavljati, prerastajući lokalne granice. U nju se polako uključuju i strani trgovci.²⁵⁷

Oživljavanje gospodarskog života imalo je utjecaja i na Samobor, koji je svoj najveći gospodarski pad doživio krajem 16. stoljeća. Uzroci tog poleta »leže u bogaćenju

trgovačko-obrtničkog sloja gradskog stanovništva, u povratku ili dolasku novih crkvenih redova, te doseljavanju plemstva... Usprkos tome što Turci u 17. st. nisu bili onako opasni kao do Dugoga rata, ipak je i vojska ulagala dosta novca u gradove, poglavito u obnovu i osuvremenjivanje njihovih utvrđenja, ali i u podizanje raznih objekata unutar gradskih zidina.«²⁵⁸

Za gospodarstvo Samobora tijekom 17. stoljeća vrlo je važan bio put koji je povezivao Zagreb s Kranjskom.²⁵⁹ Kroz Samobor je prolazila i glavna prometnica koja je povezivala Ugarsku i sjevernojadranske luke preko Zagreba, tako da možemo ustanoviti da se Samobor nalazio na dvije vrlo važne prometnice. Pri tome ne treba zaboraviti ni na važnost puta koji je povezivao Samobor i Sisak.²⁶⁰ Dio putova obnavljan je sredinom 18. stoljeća, poput ceste prema Karlovcu 1751. godine,²⁶¹ a neki samoborski rudari poput Petra Fraizlina vršili su uslugu lomljenja kamenja za popravak putova u Vojnoj krajini.²⁶²

Prema Zagrebu je iz Samobora vodila cesta, koja je prema opisu s kraja 18. stoljeća imala »dobro i čvrsto tlo i njome se u svako doba može voziti teškim kolima. Ostalim se putovima koji vode u tu sekciju za dobra vremena može voziti teškim kolima. Imaju glibljivo tlo koje se u vlažno doba vrlo duboko namoči i postaje sasvim teško za prolaz. Tada se njima može proći samo lakim kolima. Iste su kakvoće i putovi koji vode prema

258 N. Budak, Pogranična gradska naselja sjeverne Hrvatske u 17. stoljeću, Radovi ZHP, 25, Zagreb 1992., 37-38.

259 Kao ilustraciju o prilikama na putovima usp. I. Kampuš, I. Karaman i J. Lučić, Cestovni prijevoz, Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, Zagreb 1980. Oni na str. 59 pokazuju da je nesigurnost na cestama bila izražena i prije habsburško-osmanskih ratova: »Žimi se bilo gotovo nemoguće kretati cestama jer su bile pune rupa ispunjenih blatom ili su pak bile zametene snijegom. Briga o cestama bila je prepuštena feudalcima koji su uz njih imali svoje posjede. Oni su, doduše, redovito ubirali maltarinsku daću (cestarinu) od trgovaca ne obazirući se mnogo na propisane cjenike, ali tako ubrani novac uglavnom nisu upotrebljavali za održavanje cesta i mostova. Na cestama su trgovci često bili izvrgnuti napadima razbojnika, ali i plemića: njihovi ljudi dočekivali su trgovačke karavane koje su se vraćale sa sajmov, pa su im otimali robu i pljačkali novac.« Na str. 60 govore o promjenama u 16. i 17. st.: »Na području Kraljevine Hrvatske i Slavonije koje nije potpalo turskoj vlasti predstavljaju npr. najistaknutija središta Zagreb i Varaždin tokom 16. i 17. st. uglavnom završne točke cestovnih prometnica iz susjednih zapadnih pokrajina Habsburške Monarhije. Ranije žive ceste prema Primorju (Senju i dr.) opustjele su zbog opasnosti od stalnih upada i pljački turskih četa. Dapače je i politika bečkog Dvora utjecala na pomicanje posredničkog trgovinskog poslovanja između Ugarske i sjevernog Jadrana (Venecije) prema zapadu, tj. na područje austrijsko-slovenskih zemalja.« I u zaključcima Hrvatskog sabora iz 1749. spominju se straže za suzbijanje razbojnika, od kojih je jedna bila kraj rudnika Rude odnosno kapele Sv. Barbare. Usp. ZHS 5, 333.

260 Karta putova sredinom 16. stoljeća u: J. Adamček, Agrarni odnosi, 325.

261 ZHS 6, 209-210.

262 Petru Fraizlinu je Hrvatska kraljevska konferencija donijela odluku o isplati 4 forinte za učinjene poslove 1746. godine na lomljenju kamenja za putove u Vojnoj krajini. Usp. Hrvatske kraljevske konferencije, sv. 4, Zagreb 1992., 30.

256 I. Sudnik, Stoljeća samoborskog vinogorja, 21-38.

257 I. Bićanić, I. Karaman i suradnici u članku Trgovinska privreda, Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, Zagreb 1980., na str. 689., uz ostalo, pišu: »Tako je npr. i u djelovanju trgovačkih poduzetnika u dva najvažnija gradska središta Zagrebu i Varaždinu u znatnoj mjeri prisutna briga oko opskrbe vojnih posada u istaknutim uporištima tadašnjeg sustava protuturske obrane. Poslovanje trgovaca na području Banske Hrvatske u 16. i 17. st. ponajviše je bilo ovisno o susjednim austrijsko-slovenskim pokrajinama, te o sjevernoj Italiji; stoga se iz tih područja doseljavaju mnogi trgovci i stalno nastanjuju u Zagrebu, Varaždinu i nekim drugim gradovima.«

Glavni putovi i trgovina u samoborskom kraju u 16. stoljeću (H. Petrić)

Sv. Heleni i Velikoj Rakovici. Put prema Rudama dobro je pošljunčan, ima široku kolotečinu i njime se u svako doba može voziti u teškim kolima, osim tijekom poplave potoka Male Gradne. Svi ostali putovi koji vode u gore imaju dijelom glibljivo tlo, a dijelom kamenito tlo koje se vrlo duboko namoči, a na onim je kamenitim dijelovima sasvim izdubljeno i neravno. Kolotečine su na većini mjesta sasvim uske. Putovima se lakim kolima može proći samo u suho doba, ali ipak se u svako doba mogu rabiti teglećim životinjama i za jahanje.²⁶³

Put preko Bregane za Mokrice i dalje prema Kranjskoj bio je u lošem stanju, o čemu svjedoči opis iz 1780-ih godina: »Putem od Podvrha ovamo i dalje u Kranjsku prema Mokricama, kao i putem koji vodi prema Malom Otoku, teškim se kolima može prevesti za suha vremena. Ti putovi imaju, međutim, glibljivo tlo koje se u kišno doba sasvim duboko namoči te se kolotečine usijeku u mnogo dubokih rupa pa tada postaju teške za prolaz teških kola, a gotovo i sasvim neuporabljive. Stoga se njima u to doba može voziti samo lakim kolima. Svi ostali putovi koji vode u brdska mjesta imaju glibljivo tlo koje je u gorama na nekim dijelovima kamenito i vrlo teško za vožnju. Kolotečine su im uske, pune rupa i na mnogim mjestima jako pokvarene pljuskovima. Njima se samo za neprestano dobra vremena može voziti lakim kolima, no ipak se uvijek mogu rabiti teglećim životinjama

i jahanjem.«²⁶⁴ Putovi su postupno poboljšavani, a oko 1788. Josip II. je dao sagraditi direktnu i kvalitetniju cestu od Samobora do Bregane.²⁶⁵

Kako je rijeka Sava tekla u blizini Samobora, ne treba zanemariti ni njenu važnost u trgovačkoj razmjeni. Naime, rijeka Sava je bila plovna te je predstavljala važnu prometnicu, poglavito u trgovačkom prometu prema zapadu. Ona je imala i značajnu ulogu kao »brodišće«, tj. područje gdje se odvijao organizirani prijevoz ljudi i robe preko rijeke, što je omogućavalo gospodarsko komuniciranje Samobora sa Zagrebom.

Rijeka Sava je u 17. stoljeću bila važna i kao prometna veza prvenstveno uzvodno od Zagreba. Njome se dopremala trgovačka roba i drvena građa iz Kranjske i Štajerske.²⁶⁶ Ovom rijekom su u grad dopremali i umjetnički predmeti. Ne treba zaboraviti ni značaj Save u prometu solju. Žito se iz Kraljevine Slavonije do samoborskog i zagrebačkog područja dopremalo kopnom,²⁶⁷ a onda je Savom dalje otpremano do Brežica odnosno do Krškog, ali i rijekom Krkom do Kostanjevice, gdje se mijenjalo za sol. Sredinom 17. stoljeća došlo je do povećanja izvoza slavonskog žita u Kranjsku.

²⁶³ Zagrebačka županija (I.), Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća 254-256.

²⁶⁴ Zagrebačka županija (I.), Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, 259-260.

²⁶⁵ Starija cesta vodila je preko Bobovice. M. Žeželj, Samobor od postanka grada do drugog svjetskog rata, 59.

²⁶⁶ Državni arhiv Zagreb, Regestrum tricesimae liberae et regiae civitatis Zagrabienensis, anno 1645.

²⁶⁷ Zlatko Herkov, Povijest zagrebačke trgovine, Zagreb 1987., 96.

Sava je bila vrlo važan trgovački put u 18. stoljeću – prema H. W. Valvasoru (Valvasorjevo berilo, 55)

Osim Kraljevog broda, od granice sa Kranjskom, redala su se »brodišča« na Savi – primjerice Tintas (Tintas), Susedgrad, Resnik itd.²⁶⁸ Godine 1664. je zabilježeno kako se prometuje i skelom (brodom) kraj Orešja, na suprotnoj strani Susedgradu. Ta je skela oduzimala prihode susedgradskoj skeli. Zbog toga je bilo dopušteno Orešju skelu koristiti samo za privatne svrhe vlasnika, što je značilo da nije smio prevoziti tuđu robu i kola te druge osobe.²⁶⁹

Trgovina i sajmovi

Samoborsku trgovinu 17. stoljeća valja promatrati u kontekstu gospodarskih procesa koji su se odvijali na širem prostoru.²⁷⁰ Mnogi su gradovi, poput zagrebačkih naselja,

na Gradecu i Kaptolu od početka 17. stoljeća, nastojali privući raznim olakšicama nove trgovce i ostale poduzetnike kako bi se oživjela gospodarska djelatnost.²⁷¹ Trgovački su se poslovi najčešće zasnivali na kupoprodaji, ali u trgovini su mogli doći u obzir i drugi pravni poslovi kao npr. zamjena. Takvim su se poslovima bavili ne samo trgovci nego i drugi poduzetnici. U susjednoj, zagrebačkoj trgovini sudionici (slično je bilo i u samoborskoj trgovini) bili su: domaći trgovci, strani trgovci, obrtnici (domaći i strani), velikaši i plemići (te načelno svaki posjednik), seljaci iz okoline, preprodavači i prodavači kruha i živeža na trgu.²⁷² I Samoborci su sudjelovali u trgovini, a važnost u gospodarstvu imalo je i prijevoznništvo.²⁷³

268 Zlatko Herkov, Povijest zagrebačke trgovine, 86.

269 ZHS, 1, 152.

270 Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte vom ausgehenden Mittelalter bis zur Mitte des 17. Jahrhundert (Hrsg. Herman Kollenbenz), knj. 3, Stuttgart 1986., str. 1137-1140; Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte von der Mitte des 17. Jahrhunderts

bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts (Hrsg. Ilja Mieck), knj. 4, Stuttgart 1993, str. 1042-1044.; Rainer Gömmel, Die Entwicklung der Wirtschaft im Zeitalter des Merkantilismus 1620. - 1800., München 1998.

271 I. Karaman, Zagrebački trgovci u 17. i 18. stoljeću, Historijski zbornik, knj. XXIX-XXX, Zagreb 1976. - 1977., str. 251-252.

272 Z. Herkov, Povijest zagrebačke trgovine, Zagreb 1987., str. 1.

273 Prijevoznici »s kolima za Ljubljano i Trst stizali su podveče i u noć, a i flosari Štajerci i kranjci (Gorenci), s visokim čarapama i drugim

Značajnu ulogu za samoborsku trgovinu imao je smjer prema zapadu, prema unutarnjoaustrijskim zemljama. Stoga ne treba čuditi što je gospodarskom jačanju Samobora, barem djelomično, pripomoglo prenošenje trgovine s tzv. ljubljanskog puta na direktnu prometnu komunikaciju između Ugarske i sjevernojadranskih luka. Taj je proces počeo krajem 16. stoljeća.²⁷⁴

Za gospodarstvo ranonovovjekovnih gradskih naselja velik su značaj imali sajmovi,²⁷⁵ a Samobor je imao tjedni sajam i druge sajmove,²⁷⁶ od kojih su godišnji bili na Tominje, Veliki petak i Josipovo. Prema Fernandu Braudelu, uloga sajмова bila je »u tome da prekinu preuski krug običnih razmjena... Čak i sajmovi u mnogo skromnijim trgovištim, koja izgledaju samo kao spoj bliskog sela i gradskog obrtništva, prekidaju zapravo uobičajeni krug razmjena... Svi se sajmovi pojavljuju poput kratkotrajnih gradova, međutim, gradova samo po broju sudionika. Povremeno postavljaju svoje ukrase, a onda, kada je svetkovina gotova, miču logor...«²⁷⁷

Sabor je 1610. usvojio zaključak o stvaranju posebnih trgova za izvozne proizvode, čime je bio zabranjen direktni izvoz. To je značilo da su se svi proizvodi koji su se izvozili morali dovesti u Samobor, Jastrebarsko, Zagreb (Gradec), Krapinu i Varaždin. Na spomenuta su mjesta mogli dolaziti strani trgovci i kupovati ponuđene proizvode (primjerice svinje, med ili žitarice). Stranci koji su kupovali poljoprivredne proizvode trebali su platiti i mitničarinu (maltarinu) i tridesetnicu (carinu). Sabor je time nastojao carinske i mitničke prihode prebaciti na kupce proizvoda, možda zato što je htio riješiti sporo-

ve s kranjskim i štajerskim vlastima o nametanju daća za izvoznu robu iz Hrvatsko-slavonskog kraljevstva. Ti posebni trgovi povremeno su se ukidali (1611., 1618.) te je odlučeno da se umjesto njih uvede zemaljska carina od koje su bili izuzeti alodijalni proizvodi hrvatsko-slavonskog plemstva, što je značilo da su je trebali plaćati stranci, trgovci iz gradova i seljaci. Posebni trgovi za izvozne proizvode ponovo su uvedeni 1629. godine, i to u Samoboru, Varaždinu, Krapini i Vinici. Sabor je 1631., 1635., 1642., 1660. i 1675. usvajao zaključke koji su trebali zabraniti direktni izvoz u Kranjsku i Štajersku, a sva izvozna trgovina trebala se odvijati preko Samobora, Varaždina, Krapine i Vinice.²⁷⁸

Autarkični gospodarski razvitak i različiti strani utjecaji djelovali su na stvaranje više sustava mjera na prostoru hrvatskih zemalja, što je otežavalo napredak trgovine i ubiranje javnih daća. Logično je bilo da se postupno ide prema pokušaju stvaranja jedinstvenih mjera. Hrvatsko-slavonski sabor je primjerice 1629. zaključio da se za mjerenje vina i žitarica u čitavoj zemlji upotrebljavaju mjere zagrebačkog Gradeca, koje će biti označene pečatom Kraljevine.²⁷⁹ Taj se zaključak nije provodio pa je Sabor 1640. godine obvezao jednog činovnika na uređenje mjere za žito i vino u svakoj hrvatsko-slavonskoj županiji. Normiranje mjera zasigurno je bilo preduvjet za jačanje trgovačke razmjene u gradovima i trgovištim, pa tako i u Samoboru.²⁸⁰

Tridesetnica, mitnica i skladište za med

Samobor je bio sjedište tridesetničkog ureda (carine)²⁸¹, koji je premješten iz Zagreba. Osim u Samoboru, tridesetnički uredi u Hrvatsko-slavonskom kraljevstvu bili su još samo u Nedelišću (gdje je bio glavni ured) i Varaždinu. Pod tridesetnički ured Samobor spadale su tridesetničke postaje (filijale) u Turopolju, Krašiću, Steničnjaku, Novigradu i Jamnici.²⁸² Godine 1746. raspravljalo se i o osnivanju tridesetnice u Bregani, koja bi djelovala kraj starije u Samoboru.²⁸³ O ugledu pojedinih tridesetničara govori podatak iz 1766. kada je Hrvatski sabor samoborskog tridesetničara Emerika Franju Volicha proglasio plemićem.²⁸⁴

perima na šesiru koji su spuštali svoje splavi niz Savu pa se iskricali kod sela Otoka i dolazili u Samobor da namire svoje živežne potrebe. Od njih su i krčmari i trgovci i obrtnici imali obilne zaslužbe, a osobito gostioničari: do zore se peklo, kuhalo i pripremalo za sve nove i nove kirijaše i flosare. Samobor je tada bio bučan i danju i noću. Jedino dok se »maša« služila bilo je zabranjeno »ni na malo ni na veliko tržiti i prodavati« (1688.)«. M. Žeželj, Samobor od postanka grada do Drugoga svjetskog rata, 52.

274 J. Curk, Trgi in mesta na slovenskem Štejskem, Maribor 1991., str. 52-55.

275 O sajmovima na prostoru habsburških zemalja, usp. Wilhelm Rausch, Jahrmärkte, Messen und Stadtentwicklung in den habsburgischen Ländern Österreichs, u: Peter Johaneck und Heinz Stoob, Europäische Messen und Märktesysteme in Mittelalter und Neuzeit, Köln-Weimar-Wien 1996., str. 171-187.

276 KAZ, ALC II, S/6.

277 F. Braudel, Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća, knj. 2 - Igra razmjene, Zagreb 1992., str. 80-84, 90. Braudel na str. 85-86. piše: »Sajam, to znači buku, graju, ulične pjesme, pučko veselje, svijet naopačke, nered, ovisno o prilici, i metež. Zanimljiva je još jedno Braudelovo razmišljanje na str. 90: »Usporedimo li sajam s piramidom, on je sazdan na katove, ovisno o mnogobrojnim i sitnim djelatnostima, i to tako da se na dnu nalazi roba koja je vlastiti proizvod i koja se najčešće lako kvvari, i ima nisku cijenu, pa prema raskošnoj robi, udaljenoj i skupoj; vrh se sastoji od aktivnog saobraćaja novca bez čega se ništa ne bi kretalo ili se bar ne bi kretalo istom brzinom. Evolucija velikih sajмова čini se, dakle, da se, općenito, sastojala u tome da daje prednost kreditu u odnosu prema robi, to jest vrhu u odnosu prema dnu piramide.«

278 HSS, knj. 5, 36-37, 56, 62, 66, 184, 201-202, 458; ZHS, knj. 1, 11, 57, 100, 111, 244, 352; J. Adamček, Agrarni odnosi, 743.

279 J. Adamček, I. Kampuš i suradnici, Mjere i utezi, Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, Zagreb 1980., str. 374.

280 N. Budak, Društveni i privredni razvoj Križevaca, do sredine 19. stoljeća, u: Umjetnička topografija Hrvatske, knjiga 2, Križevci – grad i okolica, Zagreb 1993., str. 43.

281 Samoborska tridesetnica se spominje npr. 1554. godine. E. Laszowski, Habsburški spomenici Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, knj. 3, Zagreb 1917., 490.

282 O. Pickl, Der Dreissigst im Windischland, Festschrift Fritz Posch, Graz 1971., 158-159, 169; J. Adamček, Agrarni odnosi, 323.

283 ZHS 5, 168.

284 ZHS 8, 225.

Hrvatsko-slavonski sabor je 1610. odlučio ukinuti mitnice odnosno malte,²⁸⁵ kao zapreke trgovini, ali se njihov broj tijekom 17. stoljeća povećavao. Nove mitnice podignute su u brojnim mjestima. Na Samoborskom vlastelinstvu se još krajem 15. stoljeća spominjala samo mitnica u trgovištu, a u 16. stoljeću je na ovome vlastelinstvu bilo čak pet mitnica: u trgovištu Samobor, na rijeci Savi kraj Mokrica, kod vlastelinske kurije te u selima Slani Dol i Hmanja Ves.²⁸⁶ Iako su one predstavljale izvore prihoda, malte su bile smetnja trgovini.

U Samoboru se 1629. nalazilo jedno od tri skladišta za med (ostala su bila u Varaždinu i Krapini). Med se izvan Hrvatske smio izvoziti isključivo preko ovih skladišta, a tko bi to prekršio trebao je izgubiti ne samo med već i kola i konje koji mu služe za prijevoz.²⁸⁷ Med, koji se iz Hrvatske izvozi, trebao je vagati Krsto Balagović (Christophorus Ballagowych) u Samoboru, Ivan Bavnczeille u Krapini, a Gašpar Mikefalvai u Varaždinu. Oni su trebali pred podžupanima prisegnuti da će savjesno vagati. Za svoj posao dobivali su po 2 krajcara od svake cente vagona meda.²⁸⁸ Skladišta za izvoz meda iz Hrvatske su od 1631. proširena, a bila su smještena u Zagrebu, Varaždinu, Vinici, Samoboru i Krapini. Sabor je donio odluku da ako bi tko pokušao izvoziti med preko drugih mjesta, neka se smatra krijumčarom te će izgubiti svu robu. Ako ipak izmakne s robom, onda ga neka podžupani globe, kada se vrati kući.²⁸⁹

Obrti i manufakture

Relativnim poboljšanjem uvjeta života, ali i povećanjem broja stanovnika te uvjeta privređivanja tijekom 17. stoljeća sve više jača gospodarstvo. Značajnu ulogu u izvanagrarnom gospodarstvu imali su obrtnici, koji se u Samoboru tek u 19. stoljeću udružuju u poznate nam cehove.²⁹⁰ No, ostavljam otvorenim pitanje postojanja

samoborskih cehova i u 17. stoljeću. Na to bi nas mogao upućivati podatak iz 1695. godine u kojem se spominju »czechmestri« koji se postavljaju »nad drugemi mestri«. ²⁹¹Inače svi drugi podaci govore o pojedinačnim majstorima koji su djelovali tijekom 17. stoljeća. Tako se na primjer 1622. spominje klobučar²⁹², 1627. kolar, 1670. krojač, 1688. i 1700. kožari.²⁹³ Iako nije poznato jesu li majstori u Samoboru u 18. stoljeću djelovali u cehovima, moguće je utvrditi njihovu brojnost. Primjerice 1754. se u Samoboru spominje 148 majstora u 28 struka. Zabilježen je 21 majstor tkalac, 24 kožara, 12 mesara, 10 kovača, 7 krznara, 5 klobučara, jedan remenar, 7 krojača, 11 postolara, 7 čizmara, jedan gumbar, tri brijača, dva ranarnika te mlinar, zidar, trgovac, kolar, bravar, sedlar, sitar, stolar, tesar, puškar, pećar, bačvar i iglar.²⁹⁴

U Suhodolu i Stražniku kopala se glina bogata kaolinom, poznatija kao tzv. samoborska bela zemlja. Ona je služila kao sirovina lokalnim obrtnicima, a kasnije i kao sirovinna osnova za tvornicu tvornice kamenine koju je oko 1800. u Krapini osnovao Franjo Vojković (Vojkffy). Krajem 18. stoljeća u Samoboru se spominju dva pećara koji su očito koristili tzv. samoborsku belu zemlju. Prvi je bio Ivan Lebert koji je za školu u Samoboru 1783. izradio »12 lončevu vu kojih tinta za pisanje diakom potrebna držala se bude«. Isti je majstor izrađivao i peći za franjevačke samostane u Jastrebarskom i Samoboru, u vrijeme kada su u njima bila smješteni ranjenici iz vojske koja se borila u ratu protiv Osmanskog Carstva (od 1788.). Drugi samoborski pećar bio je Gašpar Bolec koji je 1789. magistratu samoborskog trgovišta podnio račun za 60 zdjelica i 8 lončića za potrebe vojne bolnice u Samoboru.²⁹⁵

Prva manufaktura u Samoboru bila je ciglana, a ona se prvi spominje 1706. godine.²⁹⁶ Krajem 18. stoljeća u izvorima se javlja i druga manufaktura u samoborskom kraju. U Bregani je nešto prije 1763. godine obitelj Erdödy organizirala produkciju jednostavnih metalnih artikala, tj. uredili su kladivo za željezo (hamer/hamor)²⁹⁷, za koje su potrošili više tisuća forinti. Proizvodilo se 10 do 12 centi željeza na godinu. Ono je bilo odlične kvalitete i moglo ga se usporediti s najboljim švedskim željezom. Godine 1777. Erdödy su kladivo u Bregani iznajmili Mihaelu Czeku koji

285 Mitnice ili malte bile su mjesta na kojima se naplaćivala daća za prolaz koja se zvala maltarina ili mitničarina. Ona je bila važan izvor prihoda na vlastelinstvima preko kojih su prolazili glavni putovi. Osim malti na vlastelinstvima postojale su i glavne mitnice pri ulasku u gradove i na glavnim cestama. Postojanje malti objašnjavalo se brigom feudalaca za putove na njihovim vlastelinstvima. No, najčešće su se putovi održavali javnom tlakom tako da su prihodi od mitnica bili rezultat feudalne povlastice. J. Adamček, Mitnice u feudalizmu, Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, Zagreb 1980., str. 372-373.

286 KAZ, ACA, 121/115, J. Adamček, Agrarni odnosi, 329.

287 HSS 5, 458.

288 HSS 5, 465.

289 ZHS, I, 11.

290 O cehovima usp. I. Kampuš, I. Karaman, Cehovi, Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, Zagreb 1980., str. 55-56. Oni o društvenoj ulozi cehova pišu: »U ispunjavanju društvene uloge cehovi su isprva bili organizacija za samopomoć, za zdravstveno i socijalno osiguranje svojih članova. No, postupno su u cehovima zagospodarili bogati majstori koji su svoje povlastice prenosili na sinove; propisivanjem visokih upisnina i drugim odredbama onemogućavali su da siromašniji pomoćnici, iako sposobni u zanatu, postanu majstori.«

291 SM, Isprava iz 1695.

292 Arhiv HAZU, IV d 33, Zapisnici magistrata trgovišta Samobor 1586. - 1647.,

293 SM, Zapisnici trgovišta Samobor 1673. - 1703.; I. Sudnik, Samoborski obrtnici od davnih cehovskih vandrana do današnjih kompjutora..., Povijest samoborskog obrta (izložba), Samoborski muzej, Samobor 1989., 5.; I. Brekalo, Povijesni uvod, Samoborsko obrtništvo. Razvoj obrtništva na području Samobora, Svete Nedelje i Stupnika, Samobor 2008., 15-18.

294 I. Sudnik, Samoborski obrtnici od davnih cehovskih vandrana do današnjih kompjutora..., 6.

295 I. Brekalo, Samoborska bela zemlja, Kaj, 5-6, Zagreb 2002., 95-98.

296 Samoborska ciglana je 1706. prodala ciglu plemiću Ivanu Hrvoju iz Jastrebarskog.

297 E. Laszowski, Rudarstvo u Hrvatskoj, 2, 245.

je dobro poslovao. No, problem je nastao kada su ga konkurenti prijavili te je po nalogu Zagrebačke županije u roku od 24 sata morao napustiti Hrvatsku jer je bio protestant. Istovremeno su njegova skladišta u Zagrebu bila zaplijenjena.²⁹⁸ O kladivu (Hammeru) u Bregani sačuvao se opis iz 1778. godine, koji pokazuje da je ono bilo u relativno dobrom stanju. Stambena zgrada vlastelinskog punomoćnika samo je s južne strane bila drvena. Imala je veliku svođenu kuhinju s dva prozora, dimnjak pod krovom i dvoja vrata. »Do toga je bila drvena soba bez svoda sa 3 prozora, drvenim podom i stropom. Druga drvena soba imala je 4 prozora, peć, drveni krov i pod. Preko hodnika na sjevernoj strani bila je magazinska soba, zidana, svođena s dva prozora, bez peći. Dalje je bila zidana i svođena komora s prozorom, pod tim svim podrum, vlažan, za 30 bačava. Stepence su vodile u gornji kat, gdje je bio hodnik, s kojega se je ulazilo u zidanu sobu zvanu »palača«, sa 3 prozora, bez peći. Strop i pod bili su drveni. Druga soba imala je dva prozora, bez peći, drveni strop i pod. S južne strane »palače« bile su dvije drvene komore s prozorima i pećima. Krov je bio dobar. Na lijevoj obali potoka Bregane stajalo je zapušteno kladivo s dvjema zidanim pećima, s dimnjacima, od kojih je jedan bio izveden preko krova, drugi pod krov. Sa sjeverne strane je bilo zidano, a ostalo je bilo na stupovima drveno i obijeno daskama. Tu su bila 3 kolesa. Krov sasvim prokisao. Tu se nalazilo razno željezno oruđe i drva, kako je to u zasebnom inventaru označeno. S desne strane potoka stajalo je (novo) kladivo. Zgrada je bila dijelom zidana, dijelom drvena, dimnjak je bio izveden pod krov. Popis oruđa i drugih predmeta učinjen je zasebno. Na brdu je bila suša za praženje na 6 zidanih stupova, s daščanim krovom. Nedaleko je bila kuća za stan rudnika koja se počela zidati, a natkrivena je provizornim krovom. Inače je drvena, ima prostranu sobu, komoru, spremnicu, kuhinju s dimnjakom, koji nije izveden van krova. Do kuhinje je komora za kuhača. Preko puta se nalazi kuća koja se počela zidati.« Početkom 19. stoljeća (1804.) spominje se kako je bregansko kladivo u vlasništvu baruna Kulmera, a nakon toga nema podataka o njemu, što vjerojatno ukazuje na to da je tamo prestala proizvodnja.²⁹⁹

Postoji mogućnost da je jedan vlastelin krajem 18. stoljeća u Samoboru uredio tvornicu šampanjca.³⁰⁰ Krajem 18. stoljeća javila se proizvodnja pepeljike koja se upotrebljavala pri dogotovljavanju lužine, u bojadisarstvu i proizvodnji stakla. Početkom 19. stoljeća proizvodnja pepeljike u okolici Samobora bila je vrlo razvijena, a vodio ju je Franjo Reizer, kojega su suvremenici zvali »kralj pepela«.³⁰¹

298 R. Bičanić, Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1951., 94, 100.

299 E. Laszowski, Rudarstvo u Hrvatskoj 2, 248-250.

300 D. Radmilović, Samoborski obrt, veleobrt, trgovina i novčarstvo, u: Samobor, Samobor 1943., 202.

301 M. Depot, Pokušaji manufakture u građanskoj Hrvatskoj u 18. stoljeću, Zagreb 1962., 74.

Rudnik Rude pokraj Samobora

Rudnik bakra u Rudama³⁰² pokraj Samobora (u izvorima se obično navodi kao rudnik Samobor), kojemu počeci navodno datiraju iz srednjega vijeka³⁰³, tijekom ranoga novog vijeka spadao je u značajnije rudnike u ovom dijelu Europe. Njegova proizvodnja krajem 16. stoljeća bila je četverostruko veća od proizvodnje bakra u Norveškoj, odnosno dvostruko veća od one u Engleskoj, a činila je trećinu proizvodnje jednog od najpoznatijih svjetskih rudnika bakra – u švedskom Falunu. To je u svojim istraživanjima utvrdio Othmar Pickl³⁰⁴, a na to je u našoj historiografiji upozorio Neven Budak koji je opširno obradio razvoj rudnika Rude pokraj Samobora do kraja 17. stoljeća³⁰⁵ nadopunjujući time ranije spoznaje Emilija Laszowskog.³⁰⁶

Za ovaj rudnik vodile su se i borbe. Poduzetnici Vid Kisl (Khisl), Hans Weilhammer i Marx Stettner 1528. morali su se zabarikadirati u Samoboru jer su, prema želji kralja Ferdinanda I., odbijali prodati bakar Krsti Frankopan pa su ga morali kada je bila noć ili maglovito vrijeme potajice voziti u Kranjsku.³⁰⁷ Vid Kisl je bio bavarskog podrijetla, a kasnije je postao ljubljanski građanin (oženio se ženom koja je pripadala rodu Stettner) te ugledni veletrgovac i poduzetnik. Njegova trgovačka djelatnost bila je u uskoj vezi s Hansom Weilhammerom. Oni su trgovali na velike udaljenosti (do južne Njemačke, Salzburga, Furlanije pa čak i do južne Italije), a svojim trgovačkim mrežama povezivali su Rijeku i Senj s Hrvatsko-slavonskim kraljevstvom. Kisl, Weilhammer i Stettner imali su udjela u rudniku bakra u Rudama kraj Samobora. Iz tog su rudnika bile velike količine bakra koje je sredinom 1544. prevezio preko Ljubljane. Kisel je dovezao količinu od oko 8500 funti, a Weilhammer oko 9300 funti.³⁰⁸

Istovremeno se s ovom skupinom poduzetnika u kopanje bakra i njegovu prodaju uključio još jedan ljubljan-

302 O Rudama i okolnim selia usp. J. Oslaković, Iz Samoborskoga gorja, Samobor 1999.

303 Postoji pretpostavka da je u doba Barbare Celjski, supruge kralja Sigismunda (Žigmunda) Luksemburškog djelovao rudnik bakra u Samoboru. Navodno je Barbara u podrumima svoga samoborskog dvorca iz bakra transmutacijom priređivala srebro i zlato, što bi moglo ukazivati na to da se bavila alkemijom. S. Paušek-Baždar, Kraljica Barbara Celjska kao alkemičarka u Samoboru, VDG Jahrbuch, vol. 15, 2008., 275-280.

304 O. Pickl, Kupfererzeugung und Kupferhandel in den Ostalpen, Schwerpunkte der Kupferproduktion und des Kupferhandels in Europa 1500-1650, Köln-Wien 1977., 117-147.

305 N. Budak, Rudnik u Rudama kraj Samobora od XV. do kraja XVII. stoljeća, Radovi – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za hrvatsku povijest, 27, Zagreb 1994., 75-97.

306 E. Laszowski, Rudarstvo u Hrvatskoj, knj. 2, Zagreb 1944.

307 N. Budak, Rudnik u Rudama kraj Samobora, 76.

308 F. Gestrin, Mitninske knjige 16. in 17. stoletja na Slovenskem, Ljubljana 1972., 207.

Bakrokop i talionica u Rudama, litografija H. Engelin, Beč 1844. godine (I. Dujmović, 77)

ski trgovac i plemić – Leonard (Lenart) Gruber.³⁰⁹ On je ranije sudjelovao u poduzetničkim pothvatima vezanima uz rudnik u Gvozdanskom.³¹⁰ Osim njega za poslovanje rudnika bio je zainteresiran i Ivan Ungnad (suvlasnik Sa-

mobora), a priključio se i kranjski građanin Hieronymus Wieser. Njih dvojica su sudjelovali u kopanju bakrene rude i topljenju bakra, a trgovinu njime od 1529. preuzela je trgovačka kompanija Kisela i Weilhammera. Oni su ulagali novac u proizvodnju pa im je zbog toga bila zajamčena povoljna cijena sirovog bakra, te su bakar povoljno mogli izvoziti preko Rijeke i Trsta za Napuljsko kraljevstvo, slijedeći želje kralja Ferdinanda. Time su izbjegli izvoz prema Veneciji i samim time mogućnost da bakar dođe u ruke neprijatelja njegova brata Karla V. (koji je vladao Napuljem). Kisel i Weilhammer 1539. dobili su monopol za izvoz bakra preko Ljubljane (gdje su podignuli kovačnicu za obradu bakra iz okolice Samobora te tamo zaposlili dvanaest talijanskih radnika – ta je kovačnica bila vrlo skupa investicija) prema Rijeci i Trstu.³¹¹

Značaj rudnika u Rudama kraj Samobora vidi se i po tome što je Mletačka Republika imala svoga predstavnika u Samoboru koji se trudio da se izvoz bakra skrene na mletačko područje. Bečka je komora pri tome inzistirala da se prema mletačkom teritoriju bakar vozi preko Ljubljane, kako bi uzela dio prihoda od carina. No taj bakar nije bio dovoljno kvalitetan.³¹²

309 Detaljnije o djelovanju Grubera, usp. J. Žontar, Villach und der Südosten. Zur Geschichte der wirtschaftlichen und verwandtschaftlichen Beziehungen Villachs und seiner Bewohner zu Krain, dem Küstenlande und Kroatien bis zum Ende des 16. Jahrhunderts, u: 900 Jahre Villach. Neue Beiträge zur Stadtgeschichte, Villach 1960., 405 i dalje.

310 Kukuljević je o njemu zabilježio: »U to doba bijahu jur samoborske bakrene rude na velikom glasu, te su š njimi upravljali Akacio Šrott od Kienwiegsa, i Leonardo Grubar iz Samobora. Ovaj posljednji, znao je svojom okretnošću toliko blaga steći, da je oko godine 1534 od Ivana Ungnada polovicu grada Samobora, zajedno s miestom, u založno ime kupio, i trgovinu na veliko tjerati počeo. Bivši pako, kao mnogi trgovci, suviše pohlepan za dobitkom, činio je u poslu trgovine mnoge zaprieke drugim trgovcem, gdje i kako je mogao; s toga se potužiše proti njemu g. 1535 gradjani zagrebački pred kraljem Ferdinandom I. koj mu iste g. dne 20. Lip. strogo zapovjedi: da u svom samoborskom vladanju, glede trgovine i mitnicah, nikakovih novostih uvadjati nesmije. Sljedeće godine 1536 dade se napokon isti Grubar, uslied zapovjedi kralja Ferdinanda, po kaptolu zagrebačkom, po Tomi Mikuliću, Nikoli Mrnjavčiću i Jurju Berislaviću, svečano uvesti u vladanje grada Samobora. Za vrieme ovoga Grubara bijaše kastelan grada Samobora neki Kristofor Grovecki, s kojim je imala crkva zagrebačka ljutih prepirakah poradi ustezanja dužne desetine, te mu je s toga god. 1542. sam kralj Ferdinando I. naložiti morao, da vrši svoju dužnost.« I. Kukuljević Sakcinski, Grad Samobor, u: Ivan Ad. Standl, Fotografske slike iz Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Zagreb 1870.

311 N. Budak, Rudnik u Rudama kraj Samobora, 76-77.

312 O. Pickl, Samobor und seine Kupferproduktion im 16. Jahrhundert, Südostdeutsches Archiv, 32-33, 1989-1990, 124; N. Budak, Rudnik u

Nakon smrti Leonarda Grubera (1536.) Ungnad je poveo borbu za njegovim dijelom Samoborskog vlastelinstva koje je silom zauzeo te otjerao iz ruda rudare koje je doveo Gruber. Ti su rudari morali živjeti kao prosjaci. Umjesto Gruberovih doveo je nove rudare iz Würtemberga. Tada su se u trgovinu bakrom iz samoborskog rudnika uključili zagrebački trgovci, a ta je trgovina ojačala nakon 1547. godine. Krajem 1530-ih godina skupina poduzetnika na čelu sa Sebastijanom Moškomom (Mosconom) izvela je modernizaciju rudnika otvorivši najvjerojatnije i nova okna, a bakar iz Ruda izvezio se preko sjevernojadranske luke Bakar. Moškon je taj rudnik držao puna četiri desetljeća, a u međuvremenu se pojavila opasnost da se rudnik više ne može koristiti, zbog čega bi Moškon izgubio sav kapital koji je imao te je tek 1579. uspio priskrbiti dobit zahvaljujući tome što je pojačao proizvodnju. Iste je godine samoborski vlastelin Ungnad silom prisvojio taj rudnik. Kako je Ungnad bio sklon poduzetništvu, iz gornjougarskih (slovačkih) rudnika doveo je stručne rudare i modernizirao proizvodnju otvorivši novo okno te je uz dvije postojeće peći podigao još dvije kako bi se bakar talio na licu mjesta, pa pozitivni rezultati nisu izostali.³¹³

Ugnad se trudio poboljšati kvalitetu samoborskog bakra i približio se kakvoći gornjougarskog (slovačkog) bakra. U ožujku 1582. otvorio je dvije kovačnice bakra, a rudnik je tada zapošljavao 200 radnika (s drvosječama) koji su većinom bili njemačkog podrijetla. Godišnja proizvodnja bila je oko 4000 centi i iznosila je između 24.000 i 40.000 rajnskih forinti. Ungnad je s celjskim kapetanom i vicedomom Ludwigom Ungnadom (svojim bratom) tražio od nadvojvode dopuštenje za otvaranje tvornice mjedi u blizini Celja u kojoj bi se prerađivao samoborski bakar. Komora se usprotivila tome, no nadvojvoda je ipak Ungnadima dao dozvolu na 15 godina, i to za podizanje tvornice mjedi, s time da su je Ungnadi smjeli proizvoditi i u Samoboru, no u tom su slučaju mjed morali izvoziti preko Ljubljane i Trsta.³¹⁴ Događali su se i nesporazumi pri izvozu. Godine 1572. mitnica u Rijeci neovlašteno je zaplijenila mnogo tovara bakra »pod izlikom, da ta mjed prolazi iz Samobora preko Kranjske u Bakarac«. Među purgarima gornjeg »warassa Dwbowachkogha« se 1579. spominje se Matej Mesarić. On se bavio trgovinom bakrom iz Samobora koji se prema moru otpremao preko Dubovca³¹⁵, što znači da se za izvoz bakra koristio i taj smjer.

Za rudnik u Rudama jako su bili zainteresirani pripadnici obitelji Moškon koja je pokrenula parnicu protiv

Ugnada, ali i dvor jer su mu za financiranje vojnokrajških utvrda bila potrebna visoka sredstva kojih je izvor mogao dijelom biti i u ovom rudniku. U međuvremenu je od Krste Ungnada rudnik u zakup preuzeo Hans Putz, koji je samoborski bakar izvezio putem preko Ljubljane. Postupno se za ovaj rudnik zainteresirao vladar Rudolf koji je 1588. od ugarske komore tražio podatke o rudniku te je iste dobio u izvještaju u kojem je navedeno da, ako bi se otklonili neki nedostaci (primjerice problem dovoženja drva za potrebe topionice) proizvodnja se mogla povećati sa 75-80 centi tjedno na 100 centi, dok je godišnja proizvodnja procijenjena na 100.000 kiblova (od kojih se moglo dobiti 20.000 centi bakra), što bi nosilo godišnji prihod od 20.000 rajnskih forinti.³¹⁶

Samoborski rudnik je ženidbom prešao u ruke Tome Erdödyja, od kojega su ga u zakup uzeli građani Ptuja, dok su u izvozu bakra preko luke Bakar prema Veneciji sudjelovali i ptujski i bečki trgovci, dok se kasnije bakar izvezio uglavnom unutar njoaustrijskim putovima. Dio prihoda zakupnici rudnika ostvarivali su i opskrbom rudara. Ugarska dvorska komora nastojala je Erdödyju i udovici Krste Ungnada oduzeti rudnik, no do toga nije došlo. Na čelu rudnika su se smjenjivali manje sposobni upravitelji (u ovom rudniku 1591. izbija i prvi poznati štrajk na prostoru hrvatskih zemalja, a tada je prefekt rudnika bio neki Gašpar³¹⁷), sve dok se na njegovo čelo nije vratila obitelj Moškon, koji su stabilizirali poslovanje rudnika i unaprijedili proizvodnju bakra. Treba istaknuti da je kraj 16. stoljeća predstavljao vrhunac proizvodnje bakra u Rudama.

U Rudama se još od 1622. spominje kapela Sv. Barbare o kojoj su brigu vodili franjevci iz Sv. Lenarta u Kotarima. S dopuštanjem samoborskog župnika kotarski su franjevci slobodno držali svetu misu za radnike (npr. 1677.). Ranije su franjevci vodili kompletno dušobrižništvo kao primjerice 1622. o. Vital Filetenović, zbog čega se 1634. samoborski župnik tužio arhiđakonu da franjevci dijele svete sakramente bez njegove dozvole. Franjevci su od uprave rudnika inače dobivali 60 forinti.³¹⁸ Kako su rudari dobrim dijelom bili podrijetlom iz unutar njoaustrijskih zemalja gdje je bio raširen protestantizam, nije isključeno da je katoličko dušobrižništvo bilo usmjereno i na protureformaciju osoba koje su radile u vrlo važnom segmentu gospodarstva Hrvatsko-slavonskog kraljevstva.

Početkom 17. stoljeća rudnikom su kao zakupnici upravljale osobe talijanskog podrijetla (dvojica su bili građani zagrebačkog Gradeca – Lucije Calcinelli i Matija Posarell, a jedan – Carlo Albertinelli – zakupnik poznatog rudnika žive i Idriji te glavni financijer nadvojvode

Rudama kraj Samobora, 78.

313 N. Budak, Rudnik u Rudama kraj Samobora, 78. Možda je oko 1558. izvedena renovacija jer je ta godina upisana na komad cigle pronađen kraj bakrane. M. Lang, Samobor, 77.

314 B. Šebečić, Potomci rudara iz XVII. stoljeća iz Ruda kod Samobora, Rudarsko-geološko-naftni zbornik, 6, Zagreb 1994, 152; N. Budak, Rudnik u Rudama kraj Samobora, 79-80.

315 R. Lopašić, Hrvatski urbani, Zagreb 1894., 98.

316 N. Budak, Rudnik u Rudama kraj Samobora, 79-81.

317 Povijesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba, sv. 14, Zagreb 1932., 413.

318 P. Cvekan, Franjevci Svetog Lenarta na Kotarima, Povijesno-kulturni prikaz, Virovitica 1995., 32-33.

Ferdinanda Habsburgovca). Nakon smrti Tome Erdödyja došlo je do smanjenja proizvodnje bakra u Rudama te ponovnog usmjeravanja izvoza na Bakar. Na kraju Tridesetogodišnjeg rata (1618. - 1648.) ponovo se budi interes za ovaj rudnik te se u trgovinu bakrom uključuje denovska kuća Balbi koja je organizirala njegov izvor prema Papinskoj Državi. Posljednji veliki trgovac samoborskim bakrom u 17. stoljeću bio je bečki dvorski trgovac Johan Andren Joanelli. Sabor je 1696. donio odluku da se rudnik u Rudama može davati u zakup samo podanicima Kraljevstva. Tada je zakupnik bio senjski patricij Mihael Androka, a hrvatsko-slavonski staleži su 1700. od njega otkupili polovicu zakupničkog prava, a već 1702. ga prepuštili obitelji Erdödy.³¹⁹

Hrvatski staleži i Anroka 11. prosinca 1697. godine sklopili su ugovor slijedećeg sadržaja: »1. Društvo (hrvatski staleži i Anroka) započinju svoje djelovanje 1. siječnja 1698.; 2. Iskaz izdataka (troškova) u rudarskom radu, imaju se (u toliko tisuća ukoliko se iskažu) nadoknaditi Androki u bakru, i tako redom. Ostatak dobiti ima se podjednako podijeliti između staleža i redova te Anroke; 3. Od 1. siječnja doprinijet će na račun staleža i redova tisuću forinti, tj. svaki dioničar polovicu; 4. Pošto Androka ima grofu Auerspergu glasom ugovora s njime, kao i na kamatama položiti 4000 forinti, koje ima Androka vratiti. Ako se to ne bi moglo urediti do 1. siječnja 1699., dat će mu se u roku od tri mjeseca; 5. Staleži i redovi pobrinut će se za osobu, koja će na opću korist najbolje htjeti i moći nadzirati rudnik; 6. Ugovor se ima predložiti narednom zasjedanju Sabora ili Konferencije na odobrenje staležima i redovima. Kada se to provede, položiti će staleži i redovi spomenuti iznos na ruke računovođe rudnika, izvijestiti grofa Auersperga, a staleži i redovi će voditi računa o ugovor sklopljenom između Androke i Auersperga. Ovakav ugovor je Androka usmeno odobrio 14. prosinca u gradskoj vijećnici u Zagrebu.«³²⁰

U međuvremenu su i kasnije u Saboru vođene rasprave o ovome rudniku 1696. - 1700., 1702., 1705., 1707., 1709. i 1713. godine. Mihael Androka je 1698. prigodom pregovora o ugovoru vezano uz samoborske rudnike s Auerspergom umjesto sebe htio staviti nekoga drugoga, pa mu je odgovoreno kao to mora učiniti u sporazumu sa Saborom koji je također imao prava na rudnik.³²¹

Hrvatska kraljevska konferencija 1699. zaključila je da će ako Androka pronađe novoga zakupnika samoborskih rudnika taj morati poštivati interese Kraljevine u poslovanju rudnika.³²² Iste je godine odlučeno da će Ivan Kraljić rudare samoborskog rudnika opskrbiti ži-

tom prikupljenim pri idućem ubiranju poreza, za što su bila osigurana financijska sredstva.³²³ U međuvremenu su isplaćene kamate Androki prema ranije sklopljenom ugovoru, a Hrvatski se sabor obvezao preuzeti brigu oko rudnika pod uvjetom da Androka savna račune s Auerspergom te je Hrvatska kraljevska konferencija 13. studenoga 1699. odlučila da turopoljski komeš Franjo Pogledić zamoli Androku da do narednog saborskog zasjedanja nadzire rad samoborskih rudnika. Očito je bilo problema s opskrbom rudara hranom pa je u prosincu 1699. donesena odluka da podžupan Zagrebačke županije Jakov Ilijašić za kupnju žita rudarima uzme novac od kraljevskog dara i poreza s dobra Mokrice. Istom prigodom je ljubljanski trgovac Gabrijel Eder (koji je od 1688. - 1692. i 1702. - 1710. služio kao ljubljanski gradski sudac) izvijestio da će poslati obrtnika za potrebe samoborskog rudnika, za što mu je Ilijašić trebao platiti iz istog izvora kao i za žito koje su trebali rudari za prehranu.³²⁴

Hrvatska kraljevska konferencija na zasjedanju u Zagrebu 10. veljače 1700. donijela je odluku da se samoborskim rudarima daju olakšice s ciljem unapređenja proizvodnje bakra, a Jakovu Ilijašiću je naređeno da se pobrine za prehranu rudara te nabavu vina, kao i da im pronađe kapelana. Ujedno je odlučeno da u ime Mihaela Androke Teodoru Auerspergu Hrvatski sabor isplati dug. Također je određena plaća pisaru samoborskog rudnika od 100 rajnskih forinti. Na zasjedanju Hrvatske kraljevske konferencije 6. travnja 1700. u Zagrebu odlučeno je da će se Mihaelu Androki, koji je uložio golem imetak u samoborske rudnike, isplatiti 182 rajnska forinta u ime kamata, a usto još 12.000 rajnskih forinti za uređenje rudnika.³²⁵

Staleži i redovi Hrvatsko-slavonskog kraljevstva nastojali su voditi brigu o rudniku i njegovim rudarima. Na zasjedanju Hrvatske kraljevske konferencije 22. svibnja 1700. u Zagrebu donesena je odluka o povišici plaće četvorici kopača rude u Samoboru, dana je dozvola za kopanje rude u novoj jami te poslana obavijest biskupu i prabilježniku da grof Auersperg kani odstupiti od ugovora o samoborskim rudnicima te da je spreman pregovarati o novom ugovoru. Na zasjedanju 19. srpnja iste godine Juraj Plemić i Ivan Antolčić su izvijestili da u Beču nisu uspjeli posuditi novac za kupnju samoborskih rudnika uz punomoć Konferencije, nego su pronašli 19.000 rajnskih forinti na osobnu obveznicu. Izvršena je posudba novca od zagrebačkog trgovca Leonharda Mülbachera (Milpohera), a određena je komisija koja je pred dvojicom svjedoka trebala predati Auerspergu novac te prethodno od njega zatražiti isprave o samoborskim dobrima i pohraniti ih kod Zagrebačkog kaptola. Konferencija je 24. srpnja primila izvješće komisije po-

319 E. Laszowski, *Rudarstvo u Hrvatskoj*, knj. 2, Zagreb 1944., 167-170; N. Budak, *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, Zagreb 2007., 137-138.

320 E. Laszowski, *Rudarstvo u Hrvatskoj* 2, 169.

321 Zaključci Hrvatskog sabora (ZHS), knj. 2, Zagreb 1958., 96, 143, 185, 193, 202, 213, 219, 220, 241, 293, 348, 392, 518.

322 Hrvatske kraljevske konferencije (HKK), knj. 1, Zagreb 1985., 102.

323 HKK 1, 113, 117.

324 Isto, 121, 123, 125.

325 Isto, 131, 134, 153.

slane grofu Auerspergu iz kojega proizlazi da grof nije htio primiti 25.000 rajnskih forinti na ime ugovora za samoborske rudnike niti predati isprave. Pokrenut je sudski postupak protiv Auersperga, a odlučeno je da se zatraži mišljenje Ugarske dvorske kancelarije iz razloga što je ugovor sklopljen pred Čazmanskim kaptolom. Kupci su dotad ispunili svoje obveze, grof je izjavio da će samoborska dobra prodati strancima, a uz to su se pojavili i neki naknadni troškovi na teret kupaca. Parnicu je u ime Konferencije imao zastupati Juraj Plemić. Dana 19. kolovoza 1700. protumačen je smisao ugovora između Auersperga i udruženih kupaca s time da pravo prvokupa imaju Hrvatski sabor ili Hrvatska kraljevska konferencija. Inače je ugovor s Mihaelom Androkom podrazumijevao također kupnju rudnika s dvorcem i ostalim dobrima. Stoga su kupci i dalje ostali pri kupnji cjelokupnih dobara u Samoboru. Iduće je godine odlučeno da će se osnovanost optužbe protiv Auersperga dokazati na sudu, na koji će biti pozvani i ostali pravnici, a grofovi Erdödy mu neće isplatiti novac sve dok se ne podmiri i ostali potražitelji.³²⁶

Iz dokumenta se vidi da su hrvatski staleži i redovi uložili dosta financijskih sredstava kako bi ih ojačali. U nedostatku radne snage plemić Gašpar Dominik, po nalogu staleža i redova, otputovao je u Gornju Ugarsku i od tamo doveo nove rudare s kojima su doselili rudarski nadzornik (s godišnjom plaćom od 150 forinti) i »majstor lijevač bakra« (s godišnjom plaćom od 144 forinti i jednim odijelom godišnje) koji je prije radio u rudnicima knezova Lubomirskih (Lubomirsky).³²⁷

Godine 1719. Konferencija je odlučila isplatiti barunu Franji Antunu Androki, očito Mihaelovu nasljedniku, zaostatak ugovorene svote za samoborski rudnik.³²⁸ Spor oko ostatka isplate odugovlačen je desetljećima. Sabor se s barunom Franjom Adamom Androkom oko njegova potraživanja vezano uz samoborski rudnik nagodio tek 1754. godine.³²⁹

Erdödy su nastavili rad u rudniku, a prema podacima iz novigradske tridesetnice (na Dobri) 1706. godine Matija Ethesy izveo je 1 ½ centu samoborskoga bakra.³³⁰ Na saborskom zasjedanju od 27. travnja 1714. sklopljen je ugovor između Sabora i Jurja Erdödyja (starijeg) o troškovima rudnika bakra kraj Samobora. Na saborskom zasjedanju od 17. kolovoza odlučeno je da izaslanicima za Požunski sabor prabilježnik treba predati dokumentaciju o ovom rudniku, a na zasjedanju 30. lipnja 1716. staleži su raspravljali o plaćanju dugova rudnika.³³¹

Godine 1714. Erdödyji su prodali rudnike Antunu Franji Auerspergu za 92.321 forint. Kako su oni upravljali

Bakrarna u Hamoru, prema fotografiji Mirka Kleščića (M. Lang, 1915)

rudnikom nije poznato, ali je moguće da je ovaj rudnik bio u vezi s »Oriental Gesellschaft« kojemu je 1720. Karlo VI. dao na 12 godina patent da u Primorju može urediti manufakturu gdje bi se izrađivala bakrena roba. Moguće je pretpostaviti da je sirovina trebala dolaziti iz Samobora. Prema ugovoru iz 1763. vidi se da je rudnik u Rudama bio u rasulu pa Auerspergovi odlučuju prodati rudnik u Rudama koji je kupio Josip Erdödy te je rudnik nastavio s radom,³³² a iskopavanje bakra se nastavilo i u 19. stoljeću.³³³

U Rudama su 1764. otkrivene naslage željeza koje su ubrzo bile eksploatirane, o čemu je Krčelić zapisao: »U Samoboru, gdje se odavna nalazio rudnik dobra bakra, otkrivene su i naslage željeza, koje su se godinu dana kasnije počele iskapati.«³³⁴ Hrvatsko kraljevsko vijeće je 1769. u svom izvješću navelo kako vlastelini Erdedyji na svom samoborskom posjedu namjeravaju urediti rudnike željeza.³³⁵ Godine 1778. Urban Kuschman je izvijestio austrijsku komoru da je oko Osretka i Osunja, u Bregani i po još nekim okolnim mjestima našao željeznu rudu.³³⁶

Od stranih prezimena zapisnici kanonskih vizitacija 1643., 1690., 1696., 1709., 1713., 1745. i 1749. navode: Kostell, Nikell, Kucher, Lehpamer, Maurer, Brozoly, Suster i druga. Prema popisu rudara iz 1777. više od polovice ih je nosilo njemačka prezimena, četvrtina hrvatska, a ostatak slovenska i talijanska prezimena.³³⁷ Dosta njemačkih prezimena (Fresl, Haberle, Hofer, Kirmer Kokl, Lehpamer, Nikl, Pihler, Štengl, Štibohar, Šujster itd.) ukazuje

326 Isto, 163-164, 168-170, 171-176, 187.

327 E. Laszowski, *Rudarstvo u Hrvatskoj* 2, 170.

328 HKK 2, 75-76.

329 ZHS. knj. 7, Zagreb 1970., 62.

330 E. Laszowski, *Rudarstvo u Hrvatskoj* 2, 172.

331 ZHS, knj. 3, Zagreb 1961., 13, 32, 48.

332 E. Laszowski, *Rudarstvo u Hrvatskoj*, 2, 172.

333 N. Budak, *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, 138.

334 B. A. Krčelić, *Annue ili historija*, 483.

335 Hrvatski državni arhiv, Hrvatsko kraljevsko vijeće, *Izvjestaj o radu od 10. siječnja 1770.* E. Laszowski, *Rudarstvo u Hrvatskoj*, 2, 245.

336 Steiermärkische Landesarchiv Graz, Hofkammerarchiv, f. 2204, 115; E. Laszowski, *Rudarstvo u Hrvatskoj* 2, 248.

337 B. Šebečić, *Potomci rudara iz XVII. stoljeća iz Ruda kod Samobora u Hrvatskoj*, 152.

Proizvodi samoborske bakrarne u Hamoru u 18. stoljeću (SM, RI)

na njihovo podrijetlo vjerojatno uglavnom iz Kranjske, Koruške, Štajerske i Saske.³³⁸

Rudarski sudac i meštar Andrija Pribila 1785. sastavio je opis ovoga rudnika (original je na njemačkom jeziku, a izvatke donosimo u prijevodu Dragutina Gorjanovića Krambergera): »Kami su u tom gorju vrlo različite. Sad sastoje od prhke granitične (!) kami, sad opet od škrljeva, a čitave partije često probijaju sadru, koja je ili biela ili posve crvena, pa i raznobojna. U granitnoj kami nastupaju rudače i to u grudvama i boboljima, nu čim dopremo do gipsa ili škrlja, izčežne nama i svaka nada naći rudaču. U obće se ne vidi u tom gorju brazdeći sklad (streichenden Gang), jer bubolje rudača nalazimo obično horizontalno položene, a steru se na 1—2° daleko, a da se onda izgube i nastavljaju u tanke 1—2« pa i 1/4« tanke žice. Više se puta događa, da se jedna grudva razciepi u više žica, od kojih se neke okomito dižu druge opet koso padaju. Te žice ne sastoje uvijek od rudača, već se neke od njih tako na hvate daleko nastavljaju. Pratimo li ove većinom prazne i tanke žice, tad nailazimo često na 3' i više stopa debele grudve rudača«. . .

338 J. Oslaković, Iz Samoborskog gorja. Samobor 1999., 57. Autor tvrdi da su se kao izbjeglice pred Osmanlijama doselile obitelji: Bišćan, Boršić, Cvetković, Grabner, Jeršić, Križetić i Skenderović.

»Rudače nastupaju u granitičnoj kami obično na krupno, a samo na riedko uprsnute ili pako izpremešane sa kamima. Rudača je tako prhka, da ju je lasno kidati čekićem ili inim sličnim orudjem i bez pripomoći baruta. Tu nalazimo u ostalom samo Halkopyrite, pa kadšto u Sideritu uprsnute olovne rudače, koje nije vrijedno dalje spominjati. Rudače su obično 1/4' do 1' debele, rjedje su one od 2', pa ako i na 3 — 4' ojačaju, nije ova debljina nikad znatnog trajanja. Ukupni trošak toga proizvodjanja u rečenom razdoblju iznašao je: 6531 for. 49,25 novč., po tom stojao je cenat čiste mjedi na licu mjesta: 22 for. 29 novč. Izim spomenutih rudača nadjeno je još posve neznatnih količina ovih minerala: Barita, Kuprita, Malahita, Azurita, Melanterita.«³³⁹

U Samoboru je od kraja 1788. bilo sjedište novog Rudarskog substitucionog suda. Vodio ga je rudarski meštar (Bergmeister). Poznata su dvojica rudarskih meštara: Johan Mayer i Regina Bartenstein. Uz njega je djelovao privremeni, dragovoljni rudarski pisar (Bergschreiber). Njih je imenovao Rudarski distriktualni sud u Schemnitz (danas Banská Štiavnica, mađ. Selmechánya). Rudarski substitucioni sud u Samoboru bio je nadležan za čitavo područje Hrvatske i Slavonije, a zadatak mu je bio rješavanje sporova koji su se odnosili na povrede rudarskoga prava, izdavao je ovlasti za iskop ruda i vođenje poduzeća te kontrolirao rudničke uprave. Sud je ukinut u doba francuske vladavine u Samoboru (1809. - 1813.), poslije 28. siječnja 1810. preseljen je iz Samobora najprije u Zagreb, a potom u Varaždin.³⁴⁰

Bakar iz Ruda se prodavao obrtnicima koji su se bavili kovanjem bakra. Oni su se opskrbljivali u Samoboru, a dolazili su iz: Zagreba, Kostajnice, Petrinje, Križevaca, Nove Gradiške, Virovitice, Čakovca, Vukovara, raznih dijelova Mađarske itd. Bakar je služio i kao sirovina samoborskim kovačima koji su proizvodili bakrene kotlove (posebice za pečenje rakije) koje su najčešće izvozili u današnju Slavoniju. Zbog teškoće prijevoza kotlova, kasnije se prešlo na proizvodnju bakrenih ploča koje su se izvozile u Slavoniju pa su se tamo proizvodili kotlovi, a bakar se izvezio i preko sjevernojadranskih luka (Bakra, Trsta).³⁴¹

339 D. Gorjanović-Kramberger, Geologija gore Samoborske i Žumberačke, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Matematičko-prirodoslovni razred., knj. 18, Zagreb 1894., 78-79.

340 »Rješenjem Ugarskog namjesničkog vijeća iz 1789. ukinuti su tzv. mjesni rudarski sudovi, koji su postojali kod gotovo svakog većeg rudnika, a uređeno je samo pet distriktualnih rudarskih sudova. Za donju Ugarsku bio je nadležan Distriktualni rudarski sud u Šemnici (Schemnitz, Banská Šćavnica). U udaljenim predjelima trebali su se uvesti tzv. rudarski substituirani sudovi (Berggerichts-Substitutionen). Sve rudarske oblasti bile su podčinjene Vrhovnom komorskom županstvu u Šemnici, a ono Dvorskoj komori za novčarstvo i rudarstvo. Rudarski sudovi, rudarski naduredi i substitucioni rudarski sudovi rješavali su sporove u svezi s rudarstvom u svom kotaru, a bili su podčinjeni svojim apelacionim i revizionarnim nadređenim oblastima.« - Vodič kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu, Zagreb 2008.

341 R. Bičanić, Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji, 94-95.

Tablica – Cijena bakra po 1 centu u rudniku i bakarni Rude kraj Samobora

Godina	Cijena (u forintima)
1786.	51
1793.	54
1794.	45
1798.	48
1799.	49
1804.	103

Izvor: R. Bičanić, Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1951., 98.

Tablica. Proizvodnja rude po mjesecima za prvih 7 mjeseci u 1785. godini

Mjesec	Ruda (u funtama)	Bakar (u funtama)
Siječanj	41229	3940,75
Veljača	36122	4787
Ožujak	34115	3217,75
Travanj	33026	3677
Svibanj	27348	3346,25
Lipanj	37534	6323,25
Srpanj	31654	3761
Ukupno	241028	29053

Izvor: D. Gorjanović-Kramberger, Geologija gore Samoborske i Žumberačke, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Matematičko-prirodoslovni razred, knj. 18, Zagreb 1894., 79.

Vlasnik Samoborskog vlastelinstva Kristofor Erdödy u ime dugova koje je stvorio 1777. je morao prepustiti rudnik Rude grofici Gessean (ili Goszau),³⁴² a ona ga je, čini se, izručila dvorskom savjetniku Emanuelu Riederu i Josipu Ruellu, koji je držao rudnike željeza u Mrzloj Vodici i u Gorskom kotaru.³⁴³ Preko raznih vjerovnika rudnik je došao pod njenu upravu 6. lipnja 1786. godine. Krajem 18. stoljeća došlo je do zapuštanja rudnika, a vjerovnici su se malo brinuli za rudnik koji im je dan na upravljanje u ime duga,³⁴⁴ a dodatni udarac za rudare bio je kada im je Samoborsko vlastelinstvo 1793. oduzelo sve zemlje koje im je ranije dalo na uživanje. Konačno se pristupilo prodaji rudnika. Dražba je obavljena početkom veljače 1796., a do 4. travnja je izvršena konačna likvidacija, nakon čega je udovica Bartenstein preuzela rudnik. Oko 1800. proizvodnja bakra je bila slaba te je jedva zadovoljavala potrebe domaćih obrtnika koji su se bavili kovanjem bakra³⁴⁵

U ovom rudniku djelovala je nastarija hrvatska braćimska blagajna, koja je bila u službi socijalne skrbi u sluč-

Tablica – Približna proizvodnja bakra kraj Samobora do 1801. godine (podaci do 1730. samo za rudnik u Rude, a od 1773. i za rudnik Hamor)

Godina	Proizvodnja (u bečkim centima – bečki cent=cca 56 kg)	Broj zaposlenih
1525.	1867	
1530-e i 1540-e	(godišnje dozvole za izvoz bakra – 33,6-56 t ili oko 600 do 1000 centi)	
1571.	(84 tovara bakra ili oko 192 centa)	
1572.	(108 tovara ili oko 247 centi)	
1582.	4017 centi (225 t)	200
1588.	3006 (3900-4100)	
1589.	3661	
1590.-1597.	24288 (prosječno 3036 godišnje, a početkom razdoblja i do 4800 centi godišnje)	
1625.	80	
1628.-1632.	Izvezeno 2131 (oko 420 centi)	
1634.	574 (izvezeno)	
1635.	483 (izvezeno)	
1638.	607	
Oko 1640. i kasnije (npr. 1661.)	(dozvola za izvoz 564 centa i 71 libre)	
Početak 18. stoljeća	(800 ?)	134
1733.	211	
1773.	343,82	74
1774.	270,40	
1775.	331,80	
1776.	142,71	
1777.	175,41	83
1786.	380	
1787.	278	
1788.	348	
1789.	250	
1790.	400	70-80
1791.	546	
1786.-1801.	Ukupno 5278 (prosječno godišnje oko 330)	

Izvori: N. Budak, Rudnik u Rudama kraj Samobora od XV. do kraja XVII. stoljeća, Radovi - Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za hrvatsku povijest, 27, Zagreb 1994., 75-97; O. Pickl, Samobor und seine Kupferproduktion im 16. Jahrhundert, Südostdeutsches Archiv, 32-33, 1989-1990; E. Laszowski, Rudarstvo u Hrvatskoj, knj. 2, Zagreb 1944; R. Bičanić, Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1951, 98; B. Šebečić, Hrvatski i međunarodni bakreni i solni putevi u dijelu Europe, Rudarsko-geološko-naftni zbornik, 13, Zagreb 2001., 73-86.

342 V. Noršić, Samobor-grad, 128-131.

343 E. Laszowski, Rudarstvo u Hrvatskoj, 2, 183.

344 R. Bičanić, Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji, 95.

345 E. Laszowski, Rudarstvo u Hrvatskoj, 2, 186, 188-189.

ju nesposobnosti za rad, nesreće, bolesti, smrti ili kakvoga drugog ozbiljnijeg problema. Rudarska bratimska blagajna u rudniku Rude osnovana je 1780. godine, a šest godina kasnije njena je imovina iznosila 1965 forinti, 36 krajcara i 7 denara. Blagajnom su upravljali rudari, a glavnica su uložili kod Elizabete Tisztapotaky, koja je držala Balogove dvore u Lugu kraj Samobora, a živjela u Zagrebu.³⁴⁶

Kao zaključak se može spomenuti činjenica da se vrhunac proizvodnje bakra u Rudama kraj Sambora ostvario krajem 16. stoljeća, 1580-ih i 1590-ih godina kada povremeno prelazi 4000 centi), a tada je godišnja zarada mogla dosežati čak 21.000 rajnskih forinti. U 17. stoljeću došlo je do znatnog pada proizvodnje te je krajem 1620-ih i početkom 1630-ih pala na jednu desetinu obima s kraja 16. stoljeća. Sredinom 1630-ih proizvodnja je porasla, ali je bila daleko od stanja iz 1580-ih i 1590-ih. Prema trenutnom stanju istraženosti moguće je zaključiti da je proizvodnja ponovo pala nakon početka 18. stoljeća i kretala se tijekom 18. stoljeća između 140 i 550 centi (i to zajedno za rudnike Rude i Hamor kraj Samobora). Krajem 18. stoljeća prerađivala se vrlo bogata bakrena ruda, u kojoj je bilo samo 12 % iskorištenog bakra.

O obrazovanju i kulturi

Obrazovanje u Samoboru

Prvi spomen javne pučke škole u Samoboru je iz 1535. godine. Tu su školu polazila ne samo djeca iz trgovišta nego i iz drugih krajeva, pa i od okolnih plemića. Od poznatijih polaznika istaknimo da su u ovu školu išli Juraj Petrovinski koji je bio katedralni arhiđakon i još neke značajnije osobe poput Luke Crnkovačkog.³⁴⁷

Rektor samoborske škole 1576. bio je Stjepan Budrovački (Budrozy), koji je inače bio zagrebački kanonik i ujedno katedralni arhiđakon.³⁴⁸ Postoje pretpostavke da su uz svećenike na ovoj školi podučavali i svjetovni učitelji, a osim nauka kršćanske vjere učilo se čitanje, pisanje i drugo potrebno za naobrazbu.³⁴⁹

Pretpostavlja se da je najstarija samoborska škola bila smještena u privatnoj kući, i to na osnovu toga što je samoborska trgovišna uprava 1601. načinila »legister i repartaciju za podignuti i načiniti hižu iliti školu za dece

navuk i božju buduću službu.« Ona je bila podignuta na crkvenom zemljištu, u blizini samoborske župne crkve Sv. Anastazije. Postoje pretpostavke da su u obrazovanju Samoboraca sudjelovali i franjevci, no 1625. učiteljem je bio svjetovnjak Pavao Turković.³⁵⁰

U zapisnicima samoborskoga trgovišnog magistrata godine 1628. piše: »Magistrat samoborski opominje novog župnika Andriju Biankinija... da školnika drže, kako su i prvi dobri plebanuši činili.« Taj podatak govori da su se ranije o samoborskoj školi brinuli župnici. Župnik Biankini je to podržao te je osigurao da učitelj od njega prima plaću, no učitelj je osim nastave u školi morao pomagati kod sprovođa (za što je dobivao 12 groša), »a po starom običaju je o Novoj godini imao škropiti kuće građana«. Pouzdani podaci govore o tome da je samoborska škola djelovala 1630. u okrilju župe, ali već 1635. spominje se da je u Samoboru bilo ispražnjeno mjesto učitelja i to radi nemara građana.³⁵¹ Bilo je to vrijeme župana Andrije Biankinija, čije nastojanje za održanjem samoborske škole nije uvijek nailazilo na adekvatnu potporu mještana.

Veliki zagovornik samoborske prosvjete, župnik Andrija Biankini rođen je oko 1590. godine, školovao se u Zagrebu i Beču. Zabilježen je kao župnik u Pušci (1622.)³⁵² i Samoboru (1628. - 1636.). Oko 1639. ili 1640. godine postao je zagrebački kanonik. Godine 1648. u zagrebačkoj katedrali je dao obnoviti oltar Sv. Fabijana i Sebastijana. Umro je 30. siječnja 1649. godine.³⁵³ Kao koprivnički župnik spominje se 1628. godine. Biankini je, u trenucima kada se radilo na tome da se velika samoborska župa podijeli, prihvatio ponudu da dođe za župnika u Samobor i tamo služio do 1636. godine.³⁵⁴

350 M. Lang, Spomenica državne osnovne škole trgovišta Samobor, 8; 450 godina školstva u Samoboru, 16.

351 450 godina školstva u Samoboru, 16-17.

352 NAZ, KV, Prot. 1/I. Župljani u Pušci su Biankinija optuživali za njegovo ponašanje. Kanonik je, uz ostalo, zapisao: »Iako su njega javno hvalili, u mnogomu je u privatnom opružen... Optužen je također za vrlo često i nedolično pijanje kad je katkad pijan dao puhati u turblje. Optužen je zbog toga što je nekog svojeg kmeta dao po slugama tako palicom tući, da je zbog toga batinjanja zapao u bolest i poslije nekoliko dana umro. O tome sam obavio, kako sam mogao, revnu istragu... Među ovim raznim tumačenjima indicirana je župniku Purgatio Canonica da se izbjegn timer sumnja i skandal.«

353 M. Lang, Andrija Biankini, župnik samoborski, Samoborski list, br. 14, Samobor 1928, str. 1-2; V. Noršić, Samobor-grad, povijesne crte o njemu i njegovim gospodarima, Samobor 1942., str. 69-70; A. Mijatović, Andrija Biankini, Hrvatski biografski leksikon, sv. 1, Zagreb 1983., str. 746.; Lj. Ivančan, Podaci o zagrebačkim kanonicima od godine 1193. do 1924., rukopis u Kaptolskom arhivu u Zagrebu, str. 543.

354 On je, glede toga, 19. rujna 1628. iz Koprivnice pisao Samoborcima: »Priel szam vassih milosztli listz u koterom zam razumil, da szte od moiega dossedztka duoyli. Zrok ie ztanouit bil, zboga koteroga mizlil zam zausztauti razczienie plebanie. Aly pokle zam uidil vassih milost listz, razummil zam lyubau zaproti meni y prem da bi razcziplena bila, na zramotu vasseh milosti nepriatelom, ako y z moim uelikim kuarom, ne bi vaz oztail. Zatho uideusi listz uzel zam proschenie y od kapitana y zudcza y moie zam uze razprodal listztor iedne kochiicze. Po knige y oztalu moiui parteku possalite.

346 E. Laszowski, Rudarstvo u Hrvatskoj 1, Zagreb 1942., 150.

347 M. Lang, Spomenica državne osnovne škole trgovišta Samobor, s.a. (1935.), 6.

348 Stephanus Budrozy, archidiaconus cathedralis et can. zagrabiensis... rector scholae praedicti oppidi Zamobor; M. Lang, Spomenica državne osnovne škole trgovišta Samobor, 6.

349 450 godina školstva u Samoboru. 100 godina stručnog obrazovanja, Samobor 1986., 15.

Godine 1660. vicesudac Zagrebačke županije Kristofor Znika pisao je samoborskom župniku u vezi s plaćanjem učitelja (školnika) i ubiranja crkvenog poreza.³⁵⁵ U Samoboru 1685. nije bilo učitelja radi nemara građana pa je kuću u kojoj je bila škola za svoje potrebe upotrebljavala bratovština Presvetog Tijela Isusova. Ta je kuća postojala još oko 1655. godine. Godine 1687. prigodom izbora dužnosnika samoborskoga trgovišnog magistrata bilo je popunjeno i mjesto učitelja: »školnika postavlamu, koji bude decu vučil, prudentem et circumspectum Gabrielelem Rauenschak«. Pošto isti nije bio i orguljaš uzet je za »koruš budi k popevanju Mattias Kollari, koy bude koruš dersal y naniem popeval y marlyvo skerb nosil.« Za drugu polovicu 17. stoljeća postoji još samo podatak o tome da se na školskoj zgradi vršio popravak, za što je tesarima plaćeno 6 forinti, a za dovoz drva je trošak bio 12 denara.³⁵⁶

Poznato je da su se 1696. na samoborskoj školskoj zgradi vršili popravci pa je sudac trgovišta Samobor zapisao troškove koji su se odnosili na taj popravak. Slično je bilo i 1697. godine.³⁵⁷ Iako oskudni, ovi podaci iz zapisnika trgovišta Samobor govore o tome da je samoborska škola sigurno djelovala i krajem 17. stoljeća.

Samoborski učitelj imao je skromni dohodak. Sredinom 18. stoljeća učitelj, koji je bio i orguljaš, imao je prihod za poučavanje svakog djeteta od 2 forinta te k tome i ukupno jedan voz drva godišnje. Imao je stan u kući do groblja. To su bili mali prihodi pa je često mjesto učitelja bilo prazno. Zbog toga je 1744. samoborski sudac i notar Mihael Glasić darovao jednu livadu za uzdržavanje učitelja. Usto je ostavio učitelju i za stanovanje jednu kuću s vrtom, vinograd Razumovčak zvan u Gizniku (veličine pet kopača), pokretni inventar, jednu oranicu pod Giznikom zvanu »Duga niva«, dvije livade u Lampriću (svaka površine dva kosca) te da se školniku dobave dva teleta i drugo.³⁵⁸ To je značilo osnivanje prve školske zaklade.³⁵⁹

Posebno je zanimljiv nalaz kockastog kamena s natpisom: »1757 Schola communitatis privilegiati oppidi Sa-

Ovdje je bila najstarija samoborska pučka škola (RI)

mobor«, koji se nalazio u školskom muzeju.³⁶⁰ Milan Lang smatra da »ne može biti sumnje, da taj kamen potječe s one školske zgrade, što ju je općina sagradila početkom 17. stoljeća, a koju je bratovština svojatala za sebe.«³⁶¹ Pouzdano se zna da je samoborska škola djelovala i 1755. jer je trgovišna uprava odobrila novac za popravak prozora na školskoj zgradi.³⁶²

Marija Terezija je kao vladarica nakon završetka sedmogodišnjeg rata preporučila biskupima neka nastoje pomoći osnivanje škola. Zagrebački biskup Ivan Paxi o tome se odazvao te je od vikara franjevačke provincije zatražio osnivanje trivijalne škole u Samoboru. O tome je u spomenici franjevačkog samostana u Samoboru zapisano: »Godine 1771. njegova preuzvišenost i biskup zagrebački Ivan Krst. Paxi po nalogu carskog Veličanstva zatraži od vele časnoga oca Hugonika Vodnika, tada provincijalnog vikara, da se u Samoboru osnuje trivijalna škola. Ne hoteći – osobito zbog carskog naloga – toj tražbini protivrečiti dopusti, da se trivijalna škola osnuje i učiteljem za nju imenuje časni otac Amat Vichtelich, a jer je taj poslije dozvolom pape Klementa XIV. ostavio serski red, postade učiteljem Petrinus. Ta se škola otpočela gore rečene godine 12. studenoga. Za školarce bi određena soba za goste ili forestria pokraj vrata samostanskih, ali pod tim uvjetom, da se nijedna djevojka ne pusti. U rečenoj školi bijahu postavljene dvije veće klupe na trošak samostana, koje poslije građani preuzeše i za druge se sami pobrinuše, tako te klupe njima pripadaju. N. B. Među raznim spisima, što se nalaze u gvardijantu, ima također neki naputak, dan od gore spomenutog oca provincijalnog vikara, kako se imamo vladati, ako bi župnik došao, da pregleda rečenu školu, ili ako bi od dječaka što doznati htio.«³⁶³

Ja zam gotou tamo poyti y vaz iezam zprauan, ar y oni iur zu posly varasdinszkoga plebanusa prozyt. Tako kay nayberse budete ouoga tyedna mogly oselite. Za tim uasse milosti goz. Bogh zdrauo dersi. Datum Caproncae die 19. Septembris 1628. Prudentium ac circumspectarum dominationum vestratum seruior: Andreas Bianchinus, parochus Szamoboriensis. «V. Noršić, Povijest župe Sv. Anastazije u Samoboru, priredio S. Razum, Zagreb 2005., str. 106.

355 Samoborski muzej, Dokumentacija trgovišta Samobor.

356 450 godina školstva u Samoboru, 17-18, 20.

357 Samoborski muzej, Zapisnici poglavarstva trgovišta Samobor.

358 Glasić se u izjavi odrekao svojih tražbina koje je imao prema trgovišnoj općini i to u iznosu od 592 forinta i 20 denara pod uvjetom da »općina samoborska rajnčki sto na fundaciju školnika iliti ljudi magistrata, kai brže bude moglo biti, da i postavi«. 450 godina školstva u Samoboru, 18; M. Lang, Spomenica državne osnovne škole trgovišta Samobor, 10

359 I. Sudnik, Razvitak pismenosti i školstva u Samoboru, Povijest školstva u Samoboru (katalog izložbe), Samoborski muzej, Samobor 1985., 6. Na kraju ovoga kataloga autor je donio preslike nekih dokumenata koji su važni za povijest samoborskog školstva u ranome novom vijeku.

360 A. Cuvaj, Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas, 1, Zagreb 1907., 291.

361 M. Lang, Spomenica državne osnovne škole trgovišta Samobor, 13-14.

362 Samoborski muzej, Dokumentacija trgovišta Samobor.

363 M. Lang, Spomenica državne osnovne škole trgovišta Samobor, 15.

Nije poznato što se nakon osnivanja samostanske škole dogodilo sa školom koju je uzdržavalo trgovište Samobor. Bilo je pokušaja gradnje nove školske zgrade oko 1772., ali oni su propali. Plemički sudac Zagrebačke županije opomenuo je 1775. trgovišnu upravu Samobora da odredi gradilište za novu školu i hoće li dati 500 forinti. Uprava trgovišta je odgovorila da je pripravna dati ubožnicu (*xenodochium*) za potrebe škole, ali ne i za stan učitelju. Nije poznato je li samoborski franjevački samostan 1779. otkazao trgovišnoj upravi organiziranje nastave u njihovim prostorijama radi neurednog plaćanja, no poznato je da je te godine trgovišna uprava iznajmila za potrebe škole stan u kući Ivana Topolčića. Godine 1779. u Samoboru je bilo samo 15 djece sposobne za polazak nastave u školi. Godine 1781. bio je sklopljen ugovor između kraljevskog nadzornika pučkih škola i trgovišne uprave samoborske, i to posredovanjem samoborskih franjevaca.³⁶⁴

Iz Samobora se sačuvala kolajna koja se dodjeljivala marljivim učenicima, što ukazuje na to da su ili magistrat trgovišta ili sama škola vodili brigu o poticanju na učenje djece. Usprkos tome bilo je i nemarnih učenika. U izvješću Zagrebačke županije iz 1779. navodi se da je unatoč prijetnjama roditeljima koji nisu slali svoju djecu u samoborsku školu bilo prijavljeno samo petnaestak polaznika.³⁶⁵ Zanimljivo je da je iz 1783./84. školske godina sačuvan imenik djece koja su polazila samoborsku školu.³⁶⁶

Godine 1783. u Samoboru se javila potreba za dva učitelja koji bi poučavali u školi, a u sporazumu s trgovišnom upravom došlo je do proširenja škole koja je postala dvorazredna. Osim franjevca o. Samuela Novaka, 1783. službovao je i svjetovni učitelj Franjo Kornig. Godine 1786. spominje se svjetovni učitelj Antun Golesz koji je primao 180 forinti godišnju plaću, a tada je ravnatelj škole bio samoborski župnik Talijan. Do 1789. je uvijek jedan od otaca franjevaca bio učitelj u Samoboru, a posljednji je bio o. Gabrijel Wallbruber. Od te godine na samoborskoj su školi predavala dva svjetovna učitelja: Josip Petrinić (s plaćom od 180 forinti) i Franjo Xav. Lichtenegger (s plaćom od 80 forinti). Kako bi se drugi učitelj mogao uzdržavati, pomogao je barun Ivan Kulmer darovavši školi 1788. potrebna školska drva te kamate od 400 forinti kao pomoć za uzdržavanje drugoga učitelja. Godine 1789. među stanovnicima Samobora određeno je koliko će tko platiti školarine te koliko drva dovesti za potreba učitelja i škole. Od godine 1791. Zagrebačka županija je odredila da se od svakoga poreznog forinta 15 novčića plaća za potrebe škole, no s naplatom je bilo dosta problema.³⁶⁷

Istaknuti kulturni stvaratelji vezani uz samoborski kraj

Iako uglavnom nisu djelovali u samoborskom kraju, ovdje su rođeni i neki za hrvatsku kulturu značajni stvaratelji. Na ovom bismo se mjestu u najkraćim biografskim crtama osvrnuli na pisce Hilariona Gašparotija, Mihalja Šiloboda Bolšića, Baltazara Emerika Kocijančića i Jurja Dijanića.³⁶⁸

Po drugoj strani uz samoborski kraj su vezani i mnogi za hrvatsku kulturu važni ljudi koji nisu ovdje rođeni. Jedan od njih je Franjo Glavinić (Kanfanar, 1585. - Trsat, 1652.) koji je dijelom svoje djelatnosti vezan uz samostan Sv. Leonarda u Kotarima pod Okićem. On potječe iz obitelji koja se pred Osmanlijama preselila iz Glamoča u Istru, a nakon završetka studija u Cremoni, Piacenzi i Bologni vršio je dužnost provincijala Bosne Hrvatske u dva navrata, a služio je i kao gvardijan samostana u Svetoj Gori kraj Gorice, na Trsatu i možda u samostanu Sv. Leonarda u Kotarima (1629. - 1632.) gdje je 1627. počeo pisati svoja djela na hrvatskom jeziku, a tamo je napisao i znamenito hagiografsko djelo »Cvit Svetih« (1628.).³⁶⁹

Hilarion Gašparoti rođen je u Samoboru 1714. gdje je završio pučku školu. Nakon završetka gimnazije i studija stupio je u pavlinski red. On je 1750. do 1761. objavio je svojevrstu enciklopediju svetaca »Czvét szvéteh, ali sivlenye, y chini szveczev...« u četiri opsežna sveska (ukupno 3761 stranica bez predgovora i indeksa) koji čine jedno od najopsežnijih djela hrvatske kajkavske književnosti. Osim pastoralne njegove su knjige imale i značajnu prosvjetiteljsku ulogu, a sam autor piše: »Dapače bi Bog dal da bi vse ljudstvo Horvatske zemlje čteti znalo s vremenom. Končema tuliko šupeljakov i priproste nahalo se ne bi.« Gašparoti je umro 1762. godine, a svojim je životopisima svetaca na kajkavštini dao doprinos uključivanju Hrvatske u širu kulturnu zajednicu. Treba spomenuti i to da je u četvrtoj knjizi uvrstio svoju propovijed koju je izrekao na sprovodu Samoborca po rođenju Franju Glušića (1726. - 1758.), koji je bio bednjanski župnik.

Mihalj Šilobod Bolšić rodio se 1724. u Podgrađu pod Okićem (župa Sv. Martin), a umro u Sv. Nedelji 1787. Školovao se u Zagrebu, Beču (gdje je bio pitomac Hrvatskog kolegija od 1740. do 1743.) i Bolonji, da bi za svećenika bio zaređen 1745. Bio je kapelan u Tuhlju i Ivancu gdje se istaknuo u opismenjavanju siromašnog puka, župnik u Martinskoj Vesi, pod Okićem i Sv. Nedelji. Godine 1758. objavio je djelo »*Arithmetika Horvatzka*«, prvi potpuni sustav aritemetičkog nazivlja na hrvatskom jeziku, a 1768. i knjigu »*Kabala to je na vsakojačka pitanya*...« iako na njoj nije naveden kao autora (»Kabalu« je objavio i na

364 Samoborski muzej, Dokumentacija trgovišta Samobor; M. Lang, Spomenica državne osnovne škole trgovišta Samobor, 17-18.

365 A. Cuvaj, Građa za povijest školstva Kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas, 1, 176; N. Budak, Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku, Zagreb 2007., 93, 101.

366 Samoborski muzej, Arhivska zbirka.

367 M. Lang, Spomenica državne osnovne škole trgovišta Samobor, 19-26.

368 Usp. članak A. Jembrih, Četiri znamenita Samoborca, Kaj, 1, Zagreb, 1997., 5-16 i tamo navedena literatura.

369 P. Čošković, Franjo Glavinić, Hrvatski biografski leksikon, 4, Zagreb 1998., 736-740.

latinskom). U Zagrebu je 1760. objavio i djelo »*Fundamentum cantus gregoriani seu choralis*«, teorijsku uputu u koralno pjevanje koja je poslužila kao temeljni priručnik stotinjak godina. Njegova glavna djela o aritmetici i gregorijanskom pjevanju 2008. ponovno su objavljena. Čini se da je pisao dobre pjesme na latinskom jeziku, a isticao se i kao vješt mehaničar. Mihael Šilobod (Michael Sillobod) je zajedno s drugim članovima obitelji dobio plemstvo, što je proglašeno na Saboru 1759. godine.³⁷⁰

Baltazar Emerik Kocijančić rodio se u Samoboru 1739., a umro u Zagrebu 1806. Školovao se u Samoboru, Zagrebu, Beču i Rimu. Djelovao je kao župnik u Sisku, a kasnije kao zagrebački kanonik. Značajan mu je prijevod s latinskoga na hrvatski kajkavski jezik djela objavljenog u Zagrebu 1784. pod naslovom »*Filoteja svetagoga Ferenca Saleziuša biskupa i hercega genovenskoga iliti vpelavanje vu pobožno življenje iz latinskoga na horvatski jezik obrnjeno*«. Taj se prijevod smatra jednim od ponajboljih u kajkavskoj književnosti. Latinski predložak je napisao Sv. Franjo Saleški (1567. - 1622.), a to je bilo vrlo

popularno djelo prevođeno na više jezika. Alojz Jembrih otvorio je pitanje o tome nije li možda autor toga prijevoda Baltazar Adam Krčelić, što bi u budućnosti trebalo istražiti. Uostalom, u naslovu djela se izrijeком ne spominje autor prijevoda.

Samoborac Juraj Dijanić (oko 1753. - 1799.) dovršio je i za tisak 1796. priredio djelo (zapravo prijevod njemačkog časopisa »*Der Kinderfreund*«, 1791.) pod naslovom »*Hisna knisicza*«, koje predstavlja prvo djelo hrvatske dječje književnosti. Ono je ostalo u rukopisu sve do 1994. godine kada je prvi put objavljeno u Samoboru u izdanju Matice hrvatske. Prema Alojzu Jembrihu: »Dijanićeva *Hižna knižica* nije zanimljiva samo time što se autor u njoj predstavio kao izraziti predstavnik prosvjetiteljstva već i po tome što se radi o djelu koje je vrijedan prilog (i primjer) povijesti recepcije njemačke literature za djecu i mladež u kajkavskoj književnosti 18. stoljeća. Dijanićevo djelo u povijesti hrvatske dječje književnosti ostaje zapamćeno, prije svega, zbog dječjeg igrokaza *Na rođeni dan* koji je integralni dio *Hižne knižice*.«³⁷¹

Uskočka obitelj Delivuk iz župe Grabar dobila je i povelju Marije Terezije (sredina 18. stoljeća)

370 ZHS 8, 23.

371 A. Jembrih, Četiri znamenita Samoborca , 15; isti, Juraj Dijanić i njegov djelo, Samobor 1994.